

mayadergi

kültür-sanat dergisi

ELEŞTİREL DÜŞÜNME VE ELEŞTİRİ

3

YIL:1-SAYI:3
MART-NISAN
MAYIS 2023

başka bir dünyanın mayası

mayadergi

kültür sanat dergisi

sayı: 3

Mart - Nisan - Mayıs 2023

•

yayın kurulu:

Berivan Kaya

Mustafa Güçlü

İsmet Alıcı

bu sayının editörü: Mustafa Güçlü

kapak fotoğrafı: (kolaj)

Bu yayında yer alan yazıların yasal sorumlulukları, imza sahiplerine aittir. Kolektif dışında yayımlanan yazılara ait görüşler, yazarın kendisini bağlar. "MayaDergi" ismiyle alıntı yapılabilir. Dergimizde ve sitemizde yayınlanan ürünler ticari değildir, satılamaz. Yayın kurulumuz, yayınlanacak yazılarda redaksiyon hakkına sahiptir. Gönderilen bir eserin dergide yayınlanmamış olması, yayın kurulunun eseri MayaDergi'nin yayın politikasına uygun bulmadığı anlamına gelmektedir.

* * * *

MayaDergi, MAYA Kültür Sanat Kolektifi'nin bir imecesidir.

mayakultur.com
iletisim@mayakultur.com
facebook.com/maya.kolektifi
twitter.com/maya_kolektifi
instagram.com/maya.kultursanat

MAYA'DAN

Sevgili Dostlar,

Yine zor zamanlardan, katlanılmaz acılarla sırandığımız, karanlık günlerden geçiyoruz. Beton uygarlığının eşitsiz ve kirli dünyasında on binlerce insanımız yaşamını yitirdi.

Deprem bütünü şiddetiyle sarstığı coğrafyamızda, şu ana kadar ne kadar can kaybımız var, kimler yaşama tutundu, kimler molozlar altında bilemiyoruz.

Enkazların asbestli dumanı altında, iş makinalarının boy gösterdiği yıkıntı dağları arasında günlerce karşılığını bekleyen, bir türlü gelmeyen yardım çıkışlarının yankısı hala kulaklarımızda.

Deprem kuşağında olmamıza rağmen bilimsellikten uzak, kar güdüsüyle hareket eden iktidarlar tarafından rantiyeci müteahhitlere, teslim edilen kentsel yapılaşma gerek imar barışı gerekse kayırmacı yaklaşımlarla bu sonuçların ortaya çıkacağı bildirildiği halde umarsız uygulamalarla devam etti.

Şimdi, yıkıntıların kulaklarımızı tırmalayan çığlıkların ortasında acılarımızı sarmak ve umudu yeşertmek için dayanışmayla yol almaya, karanlığın karşısına dikilerek yenmeye çalışıyoruz.

Böyle günlerde sanatın sağaltıcı ve kuşatıcı muazzam bir gücü olduğuna inanıyoruz. Okura saygımız gereği koşulların zorluğunu göze alarak çalışmalarımızı kesintisiz sürdürdük.

Bu sayımızda; "Eleştirel Düşünme ve Eleştiri" dosya başlığımızda arkadaşlarımızın, şu kasvetli iklimde, zorluklar içinde, katkılarını sayfalarımız el verdiğince yer vermeye çalıştık.

Yine dergimize ulaşan şiir, hikâye, deneme gibi ürünlerden yayın kurulumuz tarafından yayımlanmaya değer görülenleri titizlikle değerlendirerek sayfalarımıza taşıdık.

Umudun yeşerdiği daha güzel sayılarda buluşmak dileğiyle....

- 1| Öte Dünyalar - **Berivan Kaya**
- 5| Hasan Hayri Ateş ile 5'te Beş - **Mustafa Güçlü**
- 9| Edebiyat Eleştirisi Niçin Var? - **Tahir Abacı**
- 11| Soruşturmaya Yanıtlar - **Ali Ekber Kaypakkaya**
- 16| Kuşa Saklanan Taş - **Nazif Çiftçi**
- 17| Eleştirel Düşünme ve Devrimci Gerçekçi Eleştiri Üzerine Notlar - **Mustafa Güçlü**
- 21| Eleştiriye Anekdotlarla Bakmak - **İsmet Alıcı**
- 27| Sanatın Anatomi Ressamı Eleştirmendir - **Nursen (Yiğit) Ural**
- 31| Sanat Ekseninde Eleştiri'ye Bakmak - **Hasan Çapık**
- 35| Eleştiri ve Eleştirel Düşünme - **Muazzez Uslu Avcı**
- 39| Kurdun Rüyası - **Mustafa Eroğlu**
- 40| Solun Teorik Sefaleti Somutunda Eleştirel Düşünce - **Turan Gerger**
- 43| Eleştiriye Genel Bakış - **Süleyman Toklu**
- 45| Eleştirel Düşünce ve Eleştiri Üzerine - **Hüseyin Habip Taşkın**
- 48| Üç Dal - **Mustafa Güçlü**
- 49| Biz Bir Aileyiz Fabrikası - **Hatice Eroğlu Akdoğan**
- 54| Umudunu Yitirme - **Ruhan Mavruk**
- 55| Kerime'yi Kim Öldürdü? - **Mehmet Kuruş**
- 59| Aziz - **Turan Horzum**
- 61| Kandahar'da Fatima - **Önder Birol Bıyık**
- 62| Hepsi Bir, Biri Hepsi - **Cengiz Ekiz**
- 64| Post-Modern Söylencelere İnat, Yazmak! - **Temel Demirer**
- 72| Sarıyerli Kadınlarla Bir 8 Mart Söyleşisi... - **Sibel Özbudun**

ÖTE DÜNYALAR

I

Yitirdim yeryüzü hayretini
kıyametler koparmadım gündüzündüm.
dövüşenler vardı üç beş belki hiç!
hayır! vardılar, canlı kanlı yeraltıydılar
ama her zaman ufuklardaydılar
öylesine yormamalıydınız
çünkü bahar dallarını çalışıyordular!

II

Bize hayatı sezdirdiği bir an
yani yerin karanlığında nehirleştiği bir an
hayallerimize bürünüp gitti dostum!
eskiden olsa gücüm yeterdi
ardında bir veda kalmaya
bir kara ormanı adres bırakmış
kalbim sonsuzluğuna yetti iyi ki...

Sımsıkı bileğimi kavramış atmaca
sen de git!
varsın silinsin pençe izin...
utkuna ihtiyaç duyuyor kalbim
yetti beni sevmek...

Berivan KAYA

MAYAŞİR

III

Çoğalan tabut keleklerine anında layk atabilen karşılıklı upuzak evlerden profil kilitleyerek geçen zaman gündüzündü uyanıp “şaşkın” emoji tıklatmak sonra bombaya bir daha mı uyumak örgüte bulaşmamış her temiz evin ekran çamuruna yapışmış pahalı gündem yorumcularına pijamalı ve silahsız ağzımızda kuş teslim olmuşluğumuz gündüzündü.

Bazen Tanrı ve ekseri chat robot yasal sınırlar içinde cevaplıyordu bizi vücut bütünlüğümüz böylece bir çipin içinde hayat kurabiliyo, yukarı aşağı yetenekli bir parmak başı her zevki tattırıyo, durum güncellemesi emriyle herkes dışkılatabiliyo ve dokunmatik kalpler hem de ilk klik sesiyle tutuşabiliyordular.

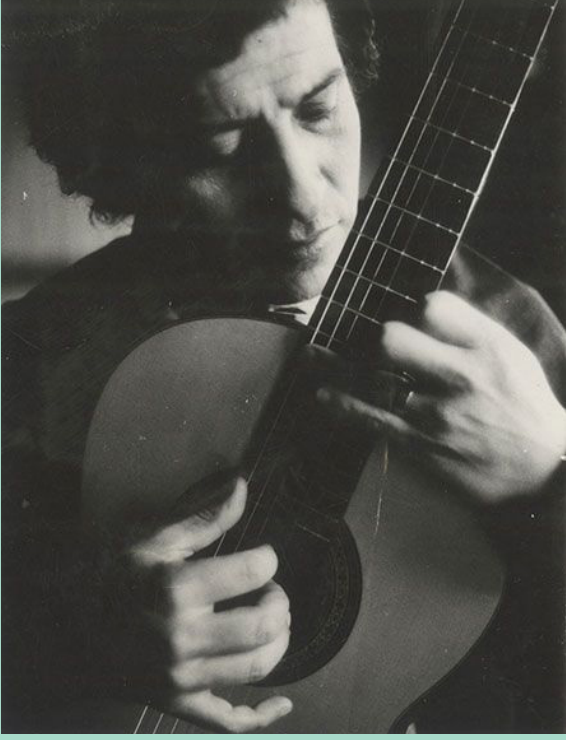
Bazıları ama hep güzeldik inatçı ve çevrim dışı...
yüklü bulutlar geçirdi içlerinden kızıl ve hakiki erkendik; bütün bu sular yer yüzünde biraz erken olsun ki... Onlar akışı sınıyorlar ve aşka inanıyorlar
yani siz, hiç değilse açık havaya birazcık...
kendi bileklerimizle gök yüzünü devirmek
Ay'ı hissetmek canlı...
her şeyi biliyoruz
öte dünyaları...

IV

Küçük burjuva şairimiz
Haşim'in havuzunda ıslak ıslak rüyasına dalıyor.
nasıl ses ederim ki...
döner chat robotuma emeğin şiirini yaz derim...
yazabiliyor:
bir roketteki alın teriyle
kızıl gezegene uçuyor artık emek zaman kalbimiz
ekmeği bağırmaıyla,
uzay zamanımızı bükmeye kalksak
bu devlet bağrımızda kurşun kurşun
ve toprak kan gölünü içine çekerek
ölülere yer açıyorsa bu gündüzün
paramıza göredir yatağımızda gülümsemeyle ölüm
yas elbiselerimizin serbest bölgede dikilmesi kü-
reseldir ve
ateşe vermek hükümet konağını eskisi kadar en-
ternasyonaldir.

Çok şiir ağacı büyütürsek
kök saplarından diyelim ki yaban armudunun;
vakitli ve neşeli ölebiliriz derdi hey gidi ürkek
filozofum.
hakikat ki gündüz vardiyasında talim boş yere
balon patlatmak boş yere
üstümüze doğrulmadan gez göz arpacık
bize suyun altı...
bize gülen gözler
bize ateşli bir şeyler lazım.

V

İlk çiçekleri asıyorlar diye kıpırdanıyorduk
İlk çiçekler asılıyordu...
tıklıyorduk tıklamasına ayaklanmaları
ilk çiçekler asılıyordu...
çizgilerimiz ani derinleşiyor bahar mı gecikiyor-
du!..

Yerin altına doğru büyüyen orman
soluklarını üflüyor ağaç kovuklarındaki dostu-
mun...
hatırla şenliği
mermiye geç
ikimiz de ölürsek
buradan yürünsün
ben de bu güz gününü kuşlara göre yürüdüm.

yer altı
suyun altı
göğün ardı
kara orman!

Şili ulusal stadyumunda
dudaklarında bir şarkıyla
öldürüldüdü Victor Jara...
nefeslerimize venseremos yetiyor mu
hiç bilmiyorum,
bize ateşli bir şeyler lazım.

Venseremos: Venceremos: Şili dilinde kazanacağız anlamını taşıyor.

*Şilili halk sanatçısı Victor Jara gözaltında tutuldu-
ğu Şili ulusal stadyumunda; bu şarkıyı
diğer tutuklularla birlikte çaldığı ve söylediği sıra-
da katledildi.*

MAYAŞİR

USTUNA ASMENE QIHAL*

5'te beş

“Kırımın zirve yaptığı 38’e odaklanarak yazmanın duygusu çok ağırdı. Kurmaca olsa da yazarken başından sonuna kadar o ağır atmosferin içinde olmak ve buna dayanmak hiç kolay değildi.” diyen **Hasan Hayri Ateş** ile Dersim Katliamı ve kaleme aldığı “Şer Zamanıydı” adlı eseri üzerine MayaDergi için bir söyleşi gerçekleştirdik...

Mustafa GÜÇLÜ

- İnternet ortamında araştırdığımızda hakkınızda pek fazla bilgiye ulaşamıyoruz. Okuyucularımıza kendiniz hakkında kısaca bilgi verebilir misiniz?

1964 yılında Dersim Pülümür doğumluyum. İlkokula köyümüz Gurik'ta (Karagöz) başladım. İkinci sınıftan itibaren yatılı okula gönderildim. Burada yedi yılımı geçirdim. Lise öğrenimimi yarıda bırakarak çalışma yaşamına katılmak zorunda katıldım. Uzun yıllar HDP ve öncülü partilerde aktif siyaset yaptım. Çeşitli dergi ve gazetelerde yazılarım yayımlandı. 2017'de eşimle birlikte Avrupa'ya çıkmak zorunda kaldım. Halen Almanya'da yaşıyorum.

di” romanınızda mekân olarak Dersim'i seçerken temayı 1938 yılındaki acı olaylara denk gelen bir zaman diliminde kurguluyorsunuz. Böyle ağır sonuçları olan tarihsel bir olayı anlatırken hiç zorlandınız mı? Toplumsal bellekte derin çatlaklar açan Dersim Terteleşi'nin sizin kişiliğinizde ve sanatınızdaki yansımaları nelerdir?

Dersim'in kendine özgü toplumsal yaşamının ve anlam dünyasının bendeki etkisi büyüktür. Duyarlılığımın bu ortamdaki çocukluk izlenimleriyle beslendiğini söyleyebilirim. Diğer yandan Dersim benim için öncelikle ninemdir. Dersim'e dair zihin dünyam onun etkisinde şekillendi.

Çocukluğumun unutamadığım bir diğer yanı ise,

on yaşıma kadar büyüdüğüm köydür. Ücra bir dağın bayırına tutunmuş haliyle dünyaya uzak, Xızır'a, Evliyalara, Ermişlere ve Jarlara yakın gaip bir gezegendi. Bu gaip dünyada ninem, isimlerini anarak hiç durmadan Evliyalara, Ermişlere Jarlar'a konuşur, konuştukça öfkelenir, sitem eder ağlardı.

Ninemın neden durmamacasına ağladığını çocukluğumda kendime sorduğum olmuş muydu? Doğrusu hatırlamıyorum. Evet, '38'den, Tertele'den konuşurdu. Fakat anlamadığım mevzulardı. Anlatılanlardan gözümde canlanan tek şey askerlerin geldiği, köylülerin dağlara kaçtığı ve ölenlerin olduğuydu. Öyle çok da büyük bir felaket gibi düşünemezdim. Bir de mefiye, yani sürgüne gönderildiklerini anlardım. Dedğim gibi, bunlar bütün boyutlarıyla anlayabildiğim konular değildi.

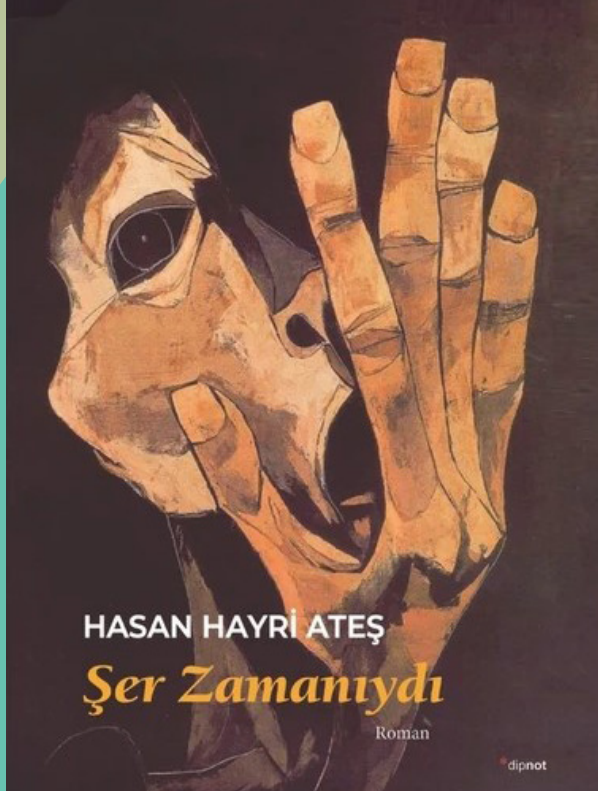
Ninemın ağlamalarını, dahası Dersim 38'i onun gözüyle anlamaya başladığımda yıllar geçip gitmişti. Ben artık İzmir'de yaşıyordum. Son olarak ziyaretine gittiğimde hafızasının zayıfladığını görmüş, hayatımın en derin varlığını kaybetmiş gibi üzülmuştüm. Ona o kadar az soru sormuş olduğum için, onun yaşadıkları hakkında az şey bildiğim için, onu elimden kaçırdığım için kendimi başımlayamıyordum.

Ninemın yaşadığı hafıza sorunu karşısında duyduğum pişmanlık, hala bir şeyler yapabileceğini düşündürdü ve yazmalıyım dedim. Ne de olsa ninem hiç durmamacasına konuşurken her şeyi anlatmıştı. Onlar zihnim bir yerinde duruyor olmalıydı. Nefesini yüzümde hissederek, sesini kelimelere dökebilirdim. Ne var ki yazmalıyım dedikten ancak yıllar sonra başlayabildim. Elbette ki kolay olmadı.

Kırımın zirve yaptığı 38'e odaklanarak yazmanın duygusu çok ağırdı. Kurmaca olsa da yazarken başından sonuna kadar o ağır atmosferin içinde olmak ve

buna dayanmak hiç kolay değildi. Yazarken yaşanan ruhsal zorlanmada, yazılanın kendi hikayemiz olmasının etkisi var.

- Kitap 1938 yılının Ağustos'unda başlıyor, Tertele'nin son zamanları ve köy ahalisi, köylerinde yaşanacak katliamı tahmin ediyor ve başlarına gelebilecek felaketin farkında. Okuyucu adım adım gelmekte olan katliama hazırlanıyor, bu süreç de romandaki gerilimin ana eksenini oluşturuyor. Ayrıca karakterler için rüyalar oldukça önemli, bu felakete değin bir leitmotif olarak sunulmuş. Karakterler katliamın birer nesnesi olacaklarını gördükleri rüyaları yorumlayarak anlıyor. Bu tür mistik öğeler içeren anlatımları tercih etmeniz sebebi nedir?

Rüya, romanın bütünlüğü içinde leitmotif olarak düşünülebilir. Fakat üzerinde düşünerek tasarladığım bir şey değil. Yazım sürecinin doğal seyri içinde kadim Dersim toplumsal hafızasının ve inancının karakterler üzerinden yansımaları olarak düşünüyorum.

Rüyaların, uykudayken bedenimizi terk eden ruhumuzun gerçek yaşantısını yansıttığını savunan görüşler ve inanışlar biliniyor. Rüyaların bir anlama sahip olduğuna ve mesaj verdiğine inanmak, kadim Dersim toplumunun da dikkat çeken özelliklerindedir. Dönemin insanları rüyalara inanıyor. Rüyaların işaretlerinden yola çıkarak hayatlarına yön vermeye çalışıyorlar. Romanın ana karakteri Seydali'nin gördüğü rüya sonrasında korkuya kapılması bundan kaynaklıdır. Ardından babası Pir Seycan rüya görüyor. Rüyalarda felaket alametleri belirmiştir. Bir panik yaşanmasın diye köylülere anlatmıyorlar. Çünkü rüyalara inanıyorlar. Kadim Dersim toplumunda etkili olan bir inanıştır.

Dönemin Dersim yaşlıları trajik olaylardan ve felaketlerden konuştuklarında mutlaka bir rüya ile ilintilendirirlerdi. Yani trajediler ve felaketler yaşanmadan rüyalar yoluyla ayan olmuştur. Gündelik hayatın normal seyri içinde de bu türden anlatılara sıkça rast-

lanırdı. Mesela biri, bir yolculuğa çıkacaktır. Fakat yakınlarından biri tehlikeye delalet sayacağı bir rüya görmüştür. Rüya ya dikkate alınmıştır ya da dikkate alınmadığından yolculuk uğursuz hadiselerle sonuçlanmıştır. Rüyanın geniş şekilde romana sirayet etmesinde tüm bunların etkili olduğunu düşünüyorum.

- Yukarıdaki soruda rüya motifi ve Alevi inancının tasavvuftan kaynaklı inanç alt yapısının romanın bütünlüğü içinde önemli yer tuttuğunu söyledik. Ancak kitabı okudukça ana karakter Seydali'nin ve babasının inançlarının Tertele ile birlikte sarsıldığını ve kendilerine has bir inanç-inançsızlık çatışması içinde bulduklarını görüyoruz. Buna yol açan süreçleri siz kendi deneyimlerinle birlikte nasıl değerlendirirsiniz?

Yaşanan inançsızlığı izah etmek için 38'de ordular Dersim'e girmeden çok önce başlayan toplumsal sorunlara bakmak gerekir.

Bilindiği üzere Tanzimat'la birlikte Dersim çok yönlü ağır bir kuşatmaya alınıyor. Osmanlı devleti, aşiretleri birbirine düşürmek için yoğun bir çaba sergiliyor. Bu politika cumhuriyetle birlikte daha da boyutlandırılarak sürdürülüyor. Bu dönemde yaratılan aşiret kavgaları ile birlikte toplumun içine sürüklediği kaos ve bu kaosun yol açtığı ağır sorunlar var. Dolayısıyla Seydali ve babası Pir Seycan'ın inançlarının sarsılmasının asıl nedeni, toplumun içine düştüğü hâldir. Aslında toplumun kimi önde gelenlerinin hali demek daha doğru olur. Onların davranışları sonucu toplumun duygu ve inanç dünyası sarsılmış, temel değerler çatırdamıştır. Düşkünlük mertebesinde görülen pratikler sonucu kadim Dersim Alevi Kızılbaş inancında toplumsal yaşamın direği sayılan İkrar bozulmuş, temel değerler yara almıştır. Oysa bu değerlerin en önemli fonksiyonu, davranışlara rehberlik ederek standart ölçüler oluşturması ve toplumsal yaşamı düzenlemesidir. İkrar bu değerlerin başında gelir. Ne var ki dönemin Dersim toplumsal yaşamında bu değerler ciddi manada sarsılmıştır.

İkrar'dan konuşulduğunda, "Ustuna zere çeyi" gibi sembol anlamlar yüklendiği olurdu. Evlerin ağaç kirişlerinin bağlandığı temel taşıyıcı direktir bu. Hatta "Ustuna Asmene Qıhal"* yani, gök kubbeyi ayakta tutan direk diye nitelendirildiği olurdu. Bu direklerin yıkılması, toplum yaşamında bir zelzelenin yaşanması anlamına gelirdi. İkrar, böylesine önem atfedilerek kutssallaştırıldığı için evin taşıyıcı direğine niyaz

edilirdi. Dolayısıyla İkrar, yani toplum yaşamının en dokunulmaz olan kutsiyeti çatırdamıştır. Bu durumda taşıyıcı direk, evin damını uzun süre ayakta tutamaz.

İnanışa göre, İkrar'ında durmayanların, kan çukurunda ikbal arayanların, alaylara kesik başlar taşıyanların, ben ağayım diyerek kan döküp zulmedenlerin ve bedbahtların yaptıkları karşısında toplumu himaye etmesi gereken inanç önderleri hükümsüz kalmıştır. Çime Muzir, Qemere Duzgi ve Gola Buyere gibi evliyalar küsmüş, olup bitenlere sessiz kalmayı seçmiştir. Koruma kalkanlarından mahrum kalınca, fenalıklara kapı aralanmıştır. Yaşanan çözülme hali olmasaydı, tertele gibi bir gazapla üzerine gelen devlet aklı, gagesine ulaşmayacaktı diye inanılırdı.

Seydali ile babası Pir Seycan'ın bir ikilem yaşamaları ve inançlarının sarsılmaları buradan başlıyor. Çaresizlik, sahipsizlik, kimsesizlik hissini neden olduğu bir ruh halidir. Toplumun da ruh halidir.

- Uzun zamandır ülkeden uzakta yaşıyorsunuz, Türkçe yazan biri olarak doğduğunuz topraklardan ayrılmak zorunda kalmak, yabancısı olduğunuz bir kültürde yaşamak, uyum sorunu ve kaynaşma gibi pek çok unsuru hesaba katarsak bu durum sanatsal çalışmalarınızı nasıl etkiledi?

Beş yıldır Almanya'da sürgünde yaşıyorum. Zordur sürgün yaşam. Bertolt Brecht sürgünü, "Bir eksik olma hali, yarım kalma hali..." diye nitelerken, yaşadığı deneyimden yola çıkıyordu. Gittiği ülkenin dilini bilmiyorsa insan, sürgüne atılan ilk adımla eksilir, yarımından da aşağıya düşer. Kendimi bir yanıyla böyle düşünüyorum.

Diğer yandan henüz yeni olmamdan dolayı kopmak zorunda kaldığım ülkem ile düşünsel ve duygusal bağım halen çok canlı. Yazarken bunun avantajını yaşıyorum. Uzun erimde korunabilir mi, bilmiyorum. Fakat ne olursa olsun, kişi neden sürgünde olduğunu biliyorsa, zorluklar her halükârda göğüslenebilir. Önemli olan bir şey varsa, o da beklenmedik anda bir yerden ayrılmak zorunda kalırken nereye varacağımızı bilmesek de inatla izlediğimiz yoldur. Karanlık ve tehlikeler arasında bizi neyin beklediğini bilmesek de neden yollarda olduğumuzu, neden sürgün bir yaşama mecbur kaldığımızın anlamını biliriz. Önemli olan budur.

eleştirel düşünme ve eleştiriri

EDEBİYAT ELEŞTİRİSİ NİÇİN VAR?

Eskiden Beyazıt Meydanı'nda sık sık "mayasıl ilacı" satıcıları boy gösterirlerdi. Kavanoz içindeki yılan ölüsüyle insanların dikkatini çekmeye çalışırlar, kalabalığı topladıktan sonra çoğunlukla küçük bir şişe içindeki sıvıdan oluşan "ilaç"ın tanıtımına girişirlerdi. İlk öyle bir hastalık tanımı yaparlardı ki, "mayasıl" "kaşıntı" ya da "egzama" olmaktan çıkar, vücudun yedi ayrı yerini vuran, yaygın hastalık tiplerinin hepsini kucaklayan bir hastalık oluverirdi. Tek çözümü de, şişedeki o her derde deva sıvıydı. Arada bir safdil, kendi derdini anlatırdı, aldığı cevap ise kestirme ve kısa olurdu, ilaç "bilhassa" o hastalığa iyi gelirdi. Aynısının tıpkısı *Red Kit*'in "Sahte Doktor" macerasında da vardır.

Okuduğum kimi edebiyat teorisi ya da eleştiri görümlü yazılar, bana o mayasıl ilacı satıcılarını anımsatıyor. Her anlayıştan, her tutumdan "yüz gram" aktararak oluşturulan ve yine her anlayışı, her tutumu okşayan, her kesime gizli selamlarla örülen söz konusu metinlerin hiçbir ilkesi olmadığı gibi, tanımlar görüldüğü sorunlara dönük bir kaygıdan yola çıkmadığı da birkaç satır sonra anlaşılıyor.

Rüzgâra Karşı

Sadece edebiyatta değil, genel olarak düşünce alanında da omurgası olan bir tutum sahibi olmak ve farklı anlayışlarla bir

arada bulunabilmek, yani despotik davranmadan, sövüp saymadan farklılığı ortaya koyabilmek başka bir şeydir, esen her rüzgârla eğilmek, yön değiştirip durmak başka bir şeydir. İlkinin sonuncunun bahanesi olduğu ilginç bir ortamdan geçiyoruz ve edebiyat eleştirisi de bu süreçten nasibini alıyor. Marksizmi de yapısalcılığı da yorum bilgisini de İslam düşüncesini de en ufak bir "ihtirazi kayıt" serdetmeden (çünkü belirtmeden) iç içe okkalayan metinler yazmak moda oldu. Oysa eklektizm bilgi değil, düpedüz bilgisizliktir!

Bu tür yazılar, moda kelime ve kavramların çeşni olarak eklenildiği "dönem havası" vurgularıyla nesnelere arasındaki uyumsuzlukla da yukarıda andığım satıcıları anımsatıyor. Örneğin, bir şiir kitabı için yazılmış bir "eleştiri" yazısı, daha doğrusu bir "tanıtım" yazısı okumuştum (pek eleştiri yazısı yazılmadığı için tanıtım yazılarına "eleştiri" deyip geçiyoruz). Yazar, bir yerde sözü o günlerde yaygın olduğu üzere "slogancılık" konusuna getiriyor, şiirde özellikle siyasal sloganların kullanılmasını eleştiriyor ve ele aldığı şairin böylesi "yanlış" bir tutumdan uzak durduğunu vurguluyordu. Gelgelelim, kitaptan verdiği örnekler, hani slogancı şiir için en tipik örnekler aranacak olsa bulunup verilebilecek örneklerdi. "Rüzgâra uymak" da değil, daha zoru, nesnesini, eldeki örneği çekeleyip "rüzgâra uydurmak" yani.

Tahir
ABACI

deneme

Kimi dergilerde klişe söyleyişleri doruğa çıkarmış örneklerin ne kadar “özgün” söyleyişler olduğuna dair yazılar okuyabilirsiniz. Çalıntıları hakkında yazılar yayımlanmış adların ne kadar “adaletli” olduğuna dair yazılara bile rastlayabilirsiniz. Aynı yazarın, bir şairin teknikteki biricikliğini överken, bir başkasının “metinlerarasılık”ını övdüğünü görebilirsiniz. Bu örnekleri görünce insan “edebiyat eleştirisi niçin var?” sorusunu sormadan edemiyor. Ya da tersine dönen şeyin “edebiyat eleştirisi” olarak kalıp kalamayacağını...

Beğeni, Nitelik, Değer

Edebiyat teorisi ve eleştiri, öncelikle bir “karşılaştırmalı edebiyat” etkinliğidir; metinleri karşılaştırarak farklılıkları, yenilikleri, dolayısıyla özgünlükleri araştırmanın bir gereği olarak doğmuştur. Edebiyatta yeni anlayışlar ve tutumlar belirdikçe edebiyat teorisinin ve eleştirinin de ivme kazanması bundandır. Dolayısıyla, edebiyat teorisi ve eleştiri, ne yasa koyucu, ne de bir “üst dil”dir, sadece ürünle at başı yürüyen ve öncelik / sonralık ilişkileri kısa erimler içinde dolaşımlanan bir edebiyat içi olgudur. Ancak nitelik ve değer verili ön şartların bir ürünü olmakla birlikte, her zaman için bir yerlerde kayıtlı olduğu zehabı uyandıran idealden ve ütopyadan da beslenir. Bu, önsel bir sanat “idea”sı olduğu anlamına gelmez, tam tersine idealin ve ütopyanın da verili şartların bir ürünü olduğunu gösterir. “İdeal”in bilgisi, “birikim”in sağladığı ortalamanın ürünüdür ve aşkınlığı somut zeminlerden ivmelenmesine bağlıdır.

Edebiyat teorisinin ve eleştirinin, temelde bir “özgünlük araştırması” olması, başka deyişle, metnin genel geçer gerçekliğe edebiyatın özgül kalıpları içinde neler eklemleyebildiğinin saptanmasını (tek tek ya da

hepsi birden gözetilerek, içerik, üslup, deyiş, dünya görüşü) araştırmakla yükümlü olması, soyut bir zorunluk değil, hem sanatsal pratikten hem teori ve eleştirinin doğasından ivmelenen bir gerekliliktir burada. Kimilerinin elinde gide gide tam karşıtını sözüm ona savunmaya dönüşebilmesine teorisinin yabancılaşması ya da kirletilmesi denebilir mi? Mayasıl ilacı, ne ilacın yabancılaşması ne de kirletilmesidir, o bambaşka bir şeydir...

(Tahir Abacı, Edebiyat ve Öteki Alanlar, İkaros Yayınları, 2015)

“Vietnam Savaşı’na Karşı Protesto” - Grant Park, Chicago, 1968.

SORUŞTURMAYA YANITLAR

1- Sizce bir eleştiri yazısına; başyapıt, inci gibi dizmiş, taş gibi sağlam bir yapı vb. estetik ve eleştiri terminolojisinde yeri olmayan öznel söylemler neden girer?

Buradan yola çıkarak günümüzde eleştiri adı altında yazılanların aslında öne çıkarılmak istenen kişileri cilalama, parlatma amacı taşıyan abartılı “övgü” yazıları olduğunu söyleyebilir miyiz?

- Bütün diğer yanıtları koşullayacak bir önerme ile başlamak istiyorum: Eleştirmenlik diye bir yazarlık kategorisini doğru bulmuyorum. Bir okur olarak kitap tanıtımı yapmak mümkündür. Bir yazar, gazeteci, araştırmacı olarak belirli bir kitap hakkında görüşlerini, değerlendirmelerini ve eleştirilerini yazmak olağan ve normal karışlanması gereken bir durum. Ne yazık ki, “eleştirmenlik” gibi bir kategoriye, kerameti kendinden menkul bazı şahısların hiç de objektif olmayan kriterler üzerinden bir yazarı veya kitabı öznel duygu durumları ya da yazarla veya yayıneviyle olan ilişkisinin durumuna göre kitabın ticari başarısını yükseltmek amacıyla yapılan müdahaleler olarak nitelendiriyorum.

Eleştiri, hiçbir zaman bitmemiş bir yazım süreci içinde yazılan metinler için başyapıt gibi nitelemeleri kullanmaması gerekir. Bu görüşüme dayanak olarak da

Nazım’ın bir şiirinin dizelerini alıyorum: *“En güzel çocuk henüz doğmamış olandır /En güzel günlerimiz henüz yaşamadıklarımız”* dizelerinin de ifade ettiği gibi gelecekte daha iyilerinin yazılması muhtemel bir eser için mükemmel, başyapıt vb. İfadelerin kullanılması doğru değil.

2- Bir eleştirmeni çağdaşları arasında öne çıkararak üretim anlamında diğerlerinden farklı kılabilecek özellikler nelerdir? Örneğin büyük bir yayınevinin editörlüğünü yaparken aynı zamanda eleştirmen sıfatıyla üretimde bulunmak doğru mudur? Günümüzde gazetelerdeki kitap eklerinin içerikten çok reklamla dolu sayfalarında tanıtım amaçlı övgü yazanlara eleştirmen demek doğru mudur?

- Bir kez daha eleştirmen gibi bir yazarlık kategorisi olmamalı diyorum ama (ille de olacaksa), eleştirmen vasfına sahip olmak için universal bir eğitim alması ve bu konuda kendisini yetiştirmiş olması yetmez. Aynı zamanda, etik değerleri olmalı ve herhangi bir yayıneviyle ticari bir ilişkisi olmamalıdır. Böyle olması durumunda, yapılacak bütün değerlendirmeler eleştirmenin kişisel maddi çıkarlarını koruduğu kuşkusunun büyümesine yol açacaktır ki, tarih bunun örnekleriyle doludur. Geçmişte kimi eleştirmenlerce şaheser olarak lanse edilen kimi kitapların bugün esamesi

dahi okunmamaktadır.

3- Eleştirinin özünde olması gereken toplumsal itirazı ve sınıf mücadelesi perspektifini çıkarırsak sizce geriye ne kalır? Bir edebi tür olarak eleştiriyi, tarihsel gelişimini de gözeterek özellikle Marksistler arasında farklı yaklaşımlar olduğunun bilinciyle siz nasıl tanımlıyorsunuz, bunun için sıralayabileceğiniz ölçütleriniz var mıdır?

“

Marksizm, bu öznel ve büyük kahramanların, kraların, padişahların belirlediği varsayılan tarih perspektifini yerle bir ederek, onun gelişim seyrini belirleyen toplumsal yasaları ortaya koyarak bilimsel bir disiplin haline getirdi. Bunu aynı zamanda, sanatın toplumsal üretim biçimleri ve üretim ilişkileri ile bağlantılarını ortaya koyarak, bu alanların tarihsel gelişim sürecini nesnel ve bilimsel bir temel üzerine oturttu.

- Marksizmin tarih ve kültür açısından önemini vurgulamak ve hakkını teslim etmek gerekir. Marksist düşüncenin ortaya çıktığı zamana kadar, edebiyatı, resmi, insanların birbirleriyle kurduğu toplumsal ilişkileri rastlantısal olay ve olguların bir araya gelmesiyle oluşan bir süreç ya da büyük adamların iradi eylemlerinin şekillendirdiği hikayelerden kurulu öznel bir anlayış bu alana hakimdi. Bu tarihi mesellerin büyük bölümünün uydurma olduğunu belirtememe gerek var mı bilmiyorum.

Marksizm, bu öznel ve büyük kahramanların, kraların, padişahların belirlediği varsayılan tarih perspektifini yerle bir ederek, onun gelişim seyrini belirleyen toplumsal yasaları ortaya koyarak bilimsel bir disiplin

haline getirdi. Bunu aynı zamanda, sanatın toplumsal üretim biçimleri ve üretim ilişkileri ile bağlantılarını ortaya koyarak, bu alanların tarihsel gelişim sürecini nesnel ve bilimsel bir temel üzerine oturttu.

Tarihi sınıflar mücadelesi olarak tanımlayan bir anlayış, doğaldır ki sanat ve edebiyat tarihini bu değerlendirmeden ayrı tutamazdı. Örneğin, Marks'ın önemli eserlerinden olduğunu düşündüğüm Grundrisse'de mitoloji toplum ilişkisini ele aldığı bir bölümde, günümüzde bu mitolojinin tanrılarının çaresiz ve komik bir duruma düşeceklerini yazar: Zeus'un yıldırımları paratoner karşısında ne yapabilir ki. Ya da Vulkan (Yanardağlar Tanrısı) dağları delen demir yolu şirketleri karşısında nasıl çaresiz bir konumdadır. (Bunlar kitaptan aklımda kalanlar.) Sanatın kimi parıltılı dönemleri olsa bile ve gelişim süreci toplumsal kültür düzeyinin önünde seyretse dahi kendisini çerçeveyen zorunluluklardan azade değildir. Buradan hareketle, yapılan ya da yapılacak eleştirinin bu durumu göz önüne almadan, çeşitli sanat anlayışlarının çağının sorunlarını, çelişkilerini doğrudan yansıtmasa da o kültür ikliminin genel çerçevesi içinde şekilleneceğini *de-facto* kabul etmeden, sanatsal yapıya yönelik yapılan eleştiri kişinin sanatsal yapıt karşısındaki öznel duygularını yansıtmaktan öte bir anlam taşımayacaktır. Nesnel bir sanat eleştirisi ve kuramı toplumsal yaşamın gelişim sürecinden bağımsız değildir.

4- Geçmişten günümüze sanatla ideoloji arasında hep bir ilişki olagelmıştır. Tabii ki bunun bilenen anlamda düz bir ilişkiyi de içerdiği söylenemez. Burjuva ideolojisi, toplumsal yaşamın akışındaki sıradan insanları doğrudan yönlendirir, duygu ve düşüncelerine şekil verir. Böylelikle yerleşik statükonun denetimindeki sömürü çarkının devamlılığı sağlanır. Sanat eseri de bu tür bir yaşama itirazını farklı bakış açılarıyla dile getirir. Tüm bu farklı bakış açıları sanatçının insanı doğru yansıtıp yansıtmama meselesini tartışmayı gerektirir. Bugün örneğin yeni eleştiri, formel eleştiri, yapısalcı eleştiri, postyapısalcı eleştiri gibi adlar altında, edebiyat yapıtları sadece metin olarak ele alınıyor ve sadece biçim, estetik, beğeni yönlerine bakılıyor. Metnin içerikle, bakış açısıyla, içerdiği felsefeye, ideolojiye ilişkisi yok sayılıyor. Gerçekte eleştirmenin bir görevi de sanat eserinin içeriğindeki çözümleme gerektiren bu işlevini açığa çıkartmak değil midir?

Sizce günümüzde ülkemizde ve dünyada içerik

ve estetik anlamında üst düzey bir çözümlemeyi gerektiren bir eleştiri geleneği neden yok olmadıysa da bu denli zayıfladı?

- Elia Kazan'ın "Rıhtımlar Üzerinde" filmini seyretmişim yıllar önce. Filmde Amerika'daki sınıf çatışmaları, sendikal mücadele anlatılıyordu ve film o dönemde çok parlatılmıştı eleştirmenlerce. Ezilenlerin, yoksulların mücadelesi anlatılıyor diye. Ancak Marlon Brando'nun başrolü oynadığı bu filmde, ilişkiler kapitalist sistemden kaynaklı değil de çalışanlarla, özünde iyi niyetli olan patronların doğrudan ilişki kuramadığı bir ortamda birbirlerini tanıyamamasından, anlayamamasından ve sendikacıların, mafyanın kötülüklerinden dolayı bu olumsuzluğun meydana geldiği, kilise papazının da yardımıyla sistem içinde diyalogla sorunların nasıl güzellikle çözüldüğü anlatılır. Peki, Elia Kazan'ın bir komünist olarak da değerlendirilmesine yol açan bu subjektif eleştiri ve değerlendirmeleri sanat eserini üreten kişinin ve eleştirmenlerin dünya görüşünden bağımsız olduğunu ileri sürebilir miyiz? Tabii ki hayır. Hatta eleştirmenlerin yapıtla ve yapıtın içerisinde şekillendiği toplumsal ilişkileri öznel bir şekilde ilişkilendirip, kendi dünya görüşlerine uygun bir çözüm yoluna yönelmeleri ve sistemi eleştiriyor gibi görünüp olumlamaları, eleştirmenin ne derece önemli ve incelikle, nesnel ölçütlerle yapılması gerektiğinin bir kanıtı gibidir. Filmin ideolojik kutubakacak olursak, liberal sistem iyidir; bazı insanlar bu sistemi kötüleştirir. Tarih bize bunun böyle olmadığını tekrarlamaktadır sürekli.

“

1980'li yıllarda bir "elveda" furyası başlamıştı tüm dünyada. Sanki sınıf çelişkileri bitmiş, sömürü sona ermiş, yoksulluk çözüme kavuşmuş gibi, sınıf mücadelelerine elveda diyorlar ve tarihin sonunu ilan ediyorlardı. Post modern ideolojinin temel söylemlerinden birisi her alanı kapsayan büyük anlatılar çağının sona erdiği, her yapıtın ayrı bir evren olduğu fikriydi.

Başkaldırıya da proletaryaya da elveda ederek, sınıf mücadelesi veren kesimleri umutsuzluğa sevk edip, bundan ötesi yok anlayışını beyinlere kazımaya çalıştılar. Berlin duvarının yıkılmasıyla birlikte liberal kesimde egemen olan bu ideolojinin fos çıktığı, kapitalizmin vahşi uygulamalarının dünyayı yok olmanın eşiğine getirdiği şu günlerde paralize olmuş bir sanat perspektifiyle sanat eseri analiz edilemez, eleştirilemez. Mevcut eleştiri tarzlarının sorunu çözmekten ziyade batmakta olan geminin su tahliye pompaları işlevi gördüğünü belirtmek gerekiyor.

5- Kavram olarak az önce söylediğimiz gibi farklı ifadelerle görünse de günümüzde baskın olan biçimci eleştiri, Kant'ın estetiğine dayanıyor. Sanat eserinin ya da metnin bir nesnel kavrayışı içermeyeceği iddiası, "Hakikat kavranamazdır" ve eser sadece beğeniye yönelik bir form ifadesinden başka bir şey değildir anlamını taşıyor. Fakat bugün postmodernist okumalarda, metin olarak yahtılan şey; çevre, kadın, queer gibi genel kavramsal başlıklar ve disiplinler altında içerik değerlendirmesine tabii tutuluyor. Bu durum onlar açısından bir çelişki mi sizce?

Öte yandan bu eleştiri taraftarlarınca içeriğe dönük sınıfsal ve toplumsal bağlamlarıyla tarihsel, diyalektik materyalist bir okuma ve eleştiri yapmak gereksiz görülüyor. Postmodernist eleştirel tutum içindeki bu sanat silahşorlarının sınıfsal ve tarihsel kavrayışa alerjileri nereden kaynaklanıyor?

- Daha önceki sorularda da bu konuya değinmiştim. Yukarıda ifade edilen sanat yapıtının ayrı bir evren olduğu ve sanatçıdan ve toplumsal ilişkilerden, kültürden bağımsız olarak ele alınıp değerlendirilmesi gerektiğine dair bir anlatı hep var oldu. Post modernist ideolojinin bütünsel bir dünyayı kavramanın ve teorize etmenin imkansızlığına ilişkin düşüncesi

her durumu kendi içinde değerlendirmek gerekliliğine ilişkin bir sonuca yol açtı. Birbirlerinden bağımsız parçalar haline getirilen sanatsal ve politik algı süreci, sorunların çözümüne ilişkin sistem karşıtı genel bir politik çözümü imkansızlaştırmaktan başka bir amaç taşımamaktadır. Post-modernizmin bütün ile parça arasındaki ilişkiyi yadsıması ve aralarındaki diyalektik bağı görmemesi; pozitivist bilginin, bir anın görüntüsünü çeken fotoğraf makinesi gibi öncesiz ve sonrasız olarak algılamamızı öngören karakteri açıktır ki tavrını mevcut sistemin devamından yana koyan ve onu öncesiz ve sonrasız içkin eleştiriye tabi tutarak, insanlığın yaşadığı sorunların çözümünü yine onun içinde tanımlayan/arayan bir görüşün ürünüdür.

Marksist tarih anlayışı, rastlantısallıktan kurtarılmış bilimsel bir alan üstünde tarihi açıklayan, çeşitli sosyoekonomik yapıları bu bağlam içerisinde analiz ederek toplumsal değişim dinamiklerini ortaya koyan ve bunu sınıf çatışmaları ve bu çatışmalara yol açan üretim biçimi ve üretim ilişkilerinin toplumsal dönüşümün ve değişimin maddi koşullarını oluşturduğunu ve son tahlilde bütün tarihsel süreçlere şeklini veren şeyin de bu olgu olduğunu vurgular.

Elbette maddi yaşamın bilgisinin bütününe sahip olmak mümkün değildir ancak hayatı algılama, kavrama ve soyutlayarak bilgi haline getirip, insanlığın bilgi birikimi hazinesine katkı yaparak, mutlak olmayan doğrular üzerinden onun bilimsel bilgisine sahip olmak mümkündür ve insanlık tarihi bunun üzerinde yükselmektedir. Fizik, bunun üzerine inşa edilen mühendislikler, kimya ve bunları anlamamızı sağlayan bir dil olarak geliştirdiğimiz matematik, coğrafya gibi alanlarda yapılan çalışmalarla, araştırmalarla doğanın ve hayatın dilinin çözüldüğü bir vakıadır. Tabi ki bu mutlak bilimsel doğrulara sahip olduğumuz anlamına gelmemekle birlikte, bilgilerimizin mutlak anlamda yanlış oldukları anlamına da gelmez.

Bu temel üzerinden hareketle, çatlama, yıkılmaya yüz tutmuş bir binayı sıvayıp, cilalayıp bir değişim talep eden insanlara çözüm diye sunmaktan öte bir anlam taşımayan post modernizmin sanatsal alana ilişkin değerlendirme ve eleştirilerinin de sistem içi kalmaya dönük olması şaşırtıcı olmasa gerekir. Tarihin sonunu kapitalizme endeksleyenler, elbette kapitalizmin ötesinde bir toplumsal sistem kurulup, insanın gerçek bireyselliğini ve özgürlüğünü yaşayacağı ileri süren bir anlayışı yerden yere vururlar.

6- Sizin, yazılarımı takip ederek benimsediğiniz eleştirmen veya eleştirmenler var mıdır? Varsa bunun gerekçelerini kısaca açıklayabilir misiniz? Bu eleştirmenlerin edebiyatımızın gelişiminde nasıl bir etkisi olmuştur?

- Uzun yıllar oldu eleştirmenlerin yazdığı bir kitabı okumayalı. Nurullah Ataç, Fethi Naci gibi eleştirmenlerin kitaplarını okudum, gençliğimde. O yıllarda eleştirmenlik popüler bir meslekti. Bedrettin Cömert'in Hasan Hüseyin Korkmazgil'in şiirlerini eleştirdiği kitabını okumuştum, "Eleştiriye Beş Kala" isimli. Mesela Cömert de kendisini sosyalist bir eleştirmen olarak lanse etse de sonuç itibarıyla bu kitabında Hasan Hüseyin'e bol bol övgüler dizmekte, Nazım Hikmet'le Hasan Hüseyin şiirlerini karşılaştırırken Hasan Hüseyin şiirine fazlaca direksiyonu kırdığını fark etmişim. Nesnel ölçütlerden uzak bu şiir eleştirilerini okuduktan sora fark ettim ki sanat eserini değerlendirmede öznellik her alana sirayet etmiş. Bu nedenle birçok eleştirmeni okumuyorum, okumayı bir zaman kaybı olarak değerlendiriyorum. Hele sanat edebiyat dergilerindeki eleştiri tanıtım yazıları, "beni kolla, seni kollayayım" tarzına dönüşmüş durumda. Amaç reklam olsa gerek. Dergilerdeki birçok tanıtım yazısına baktığımızda, nesnel bir eleştiri yerine bol bol sırt sıvazlama görürüz.

7- Toplumda, eleştirmenlerin pek dostu olmaz ya da eleştirmen pek sevilmez algısı egemen. Sizce toplumun hafızasında oluşan bu algı doğru mudur? Yoksa bu durum edebiyat dünyamızda işlerin doğru gitmediğini gösteren bir duruma mı işaretir?

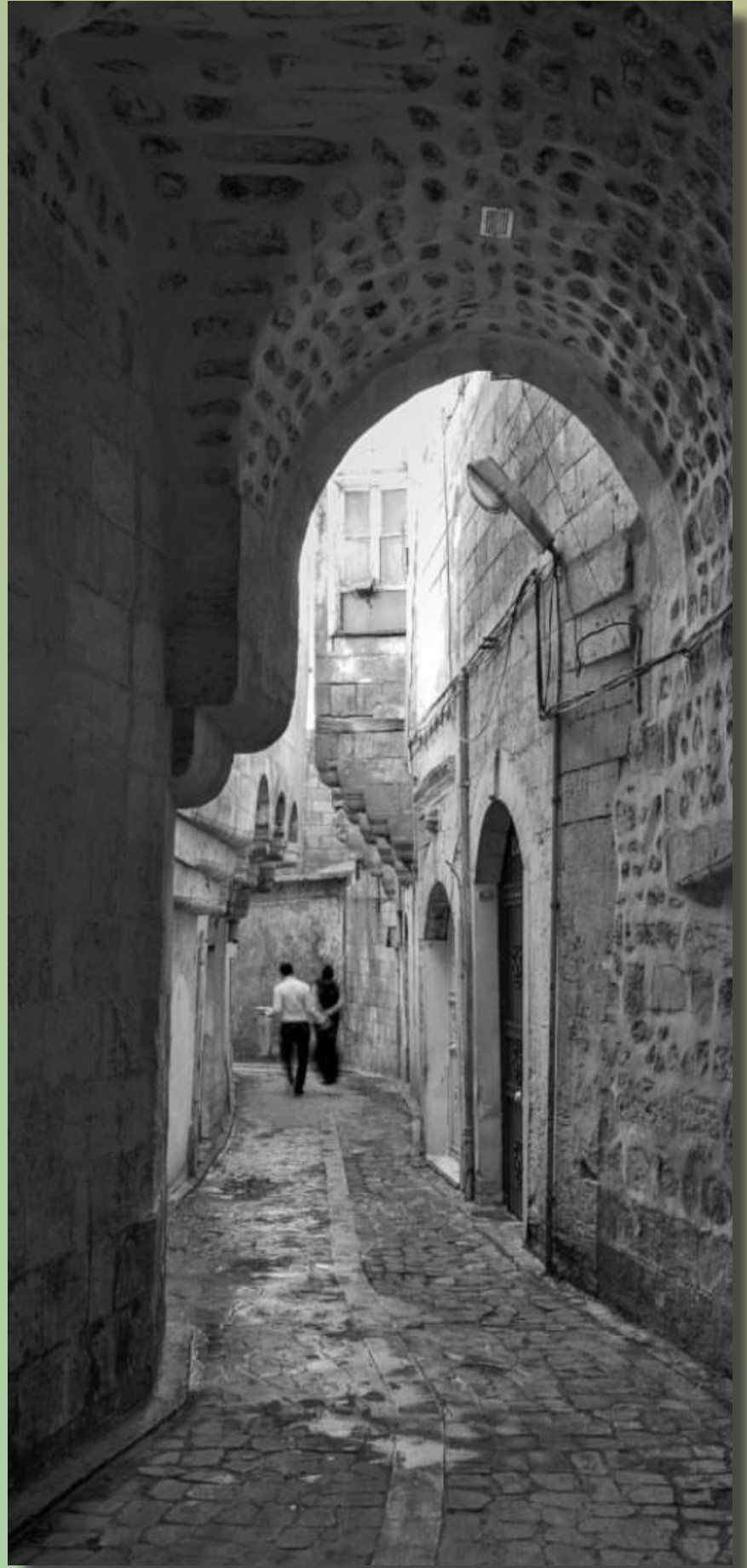
- Bu soruyu bir önceki sorunun bağlamında değerlendirmek gerekir. Eleştirmenlik, çıkar birliği oluşturulan bir çevre içinde eş dost güzellemesine dönüşmesi nedeniyle ciddiyetini kaybetmiş bir meslek haline gelmişse, saygınlığının kalmaması da normaldir.

8- Kültürel alanın oldukça meşakkatli olan değişim ve dönüşümünde eleştirmenin yeri neresidir? Ülkemizde eleştirmenler kültürel alanın değişim ve dönüşümünde nasıl bir tutuma sahiptir? İlerici özelliğini yitiren burjuva ideolojisinin dayattığı post-modern anlayışla biçimciliğe, mistizme, dilsel oyunlara başvurduğu bir yaklaşımla eleştiri nasıl ilişkilendirilebilir?

Sanat, bir bütün olarak var olan ve genel kabul gören ve sorgulanmayanları eleştirinin hedefine koymalıdır. Ama bunu yaparken, biçimde estetiği, inceliği, sanata sanat özelliğini katan anlatı ustalığını ikinci plana atmamak gerekir. Aksi takdirde, sanat kitlelere ideolojinin dikte edildiği kaba bir tarza dönüşür. Biçim ve içerik birbirlerini güçlendirecek, sanatsal üretimdeki art alanın zenginliğini iyi ifade edebilecek, kanıksatıcı olmayan bir karakter taşımalıdır diye düşünüyorum.

İnsanlığa bir mesaj iletme kaygısıyla, biçimin ve anlatı zenginliğinin feda edilmesi de doğru bir yaklaşım değil. Burjuva sanat anlayışının, tarihteki rolünü başarıyla yerine getirmiş sanatçılarından bugün aynı şeyi yapmalarını beklemek veya aynı şeyi yapsalar bile, geçmişte devrimci bir hareketin ifadesi olan sanatsal ve ideolojik içeriklerin günümüzün koşullarında aynı özü taşıyacağını ve işlevi göreceğini söylemek, anakronik bir yaklaşım olur; tarihsel bağlamından koparılmış anlatıların ayakları yere basmaz. 18. yüzyılın toplumunda, burjuvazinin devrim çağında önemli bir rol üstlenmiş olan romantik şiir ve roman anlayışı bugünün toplumunda olsa olsa komedi olarak değerlendirilir.

Mehmet Güngör

KUŞA SAKLANAN TAŞ

insanı gördüm
taşı ve kuşu
buyum ve buradayım
şu gördüğün ekmektir dediler
göğsünde kanayan anne
hırıltısıyla bir dağ ayısının uyandığını
içinde mevsimlik bir işçinin otobana savrulmuş
bedeni
kabustur
şimdi borcudur boynumun yazmak sana
bil ki toprak altında aranan adalettir
bil ki devlet dokuz doğurmuştur fukaraya
sor isterim
neden su gibi göğsünde değildir başın sevgilinin

buyum ve buradayım
dudaklarını oltaya kaptırmış bir balık nasılsa
nasılsa hevesi kursağında kalmış genç bir kız
biter bu kıyamet nasılsa
taş alındı kuşa saklandı
insan toprağa
ekmek mideye anne kalbe ve beyne

şu gördüğün zalimdir
önce dili sonra boğazı kesilir
cebinde taşıdığı kibrittir
onunla sarayları ateşe verirsin
fotoğrafta sarıldığın kardeşdir
bir ailenin trajedisidir o
umut eder ve ölür
aynada gördüğün hiçtir
ona güven olmaz
kuşa saklanan taş ayna içindir

Nazif ÇİFTÇİ

MAYAŞİR

ELEŞTİREL DÜŞÜNME VE DEVRİMCİ GERÇEKÇİ ELEŞTİRİ ÜZERİNE NOTLAR

“Eleştirel Düşünme ve Eleştiri” başlıklı dosya konusunu belirlerken Tanzimat’la 1860 yılında yeni tür olarak edebiyatımıza giren eleştiri alanında geçen zaman diliminde neler yapılmış, yakın zamandaki üretimler üzerinden bir sorgulama yapmak için yola çıkmak istedik.

“Eleştiri” sözcüğünün algı dünyamızda, pek öyle olumlanan bir kavram olmadığını günlük yaşantımızdaki okumalarımızdan anlayabiliyoruz. Oysa eleştirinin üretilen metne/yapıya ilişkin olumlu ya da olumsuz estetik bir değerlendirme olduğu, pek çok insanın bu gerçekliği gözden kaçırdığı ortada.

Günümüzde yazılan örneklerden de yola çıkarak “eleştirinin” bilimsel olgulardan hareket eden yönünün, sorgulayan pratiğinin pek dikkate alınmadığını ne yazık ki görüyoruz.

Eleştirinin nesnellikten uzaklaştırılıp içinin boşaltılması, toplumsal sorgulamayı ortadan kaldırmak isteyen, bazen liberal yüzüyle gülümseyen bazen de sırları dökülen ceberut yüzünü göstererek sopayı öne çıkaran burjuvazinin arzusudur.

Ülkemize gelirse Tanzimat döneminde gecikmeli olarak ilk kez tanıştığımız ede-

bi türlerin Batı’daki örneklerinin formuna ulaşmadığıdır. Aynı durumun eleştiri için geçerli olduğu bu yüzden de türlerin sınırlarına ilişkin bir sınıflama yapmakta zorlandıği biliniyor.

Namık Kemal’in Tasvir Efkâr gazetesinde yayımlanan “**Lisân-ı Osmani’nin Edebiyatı Hakkında Bazı Mülâhazatı Şamildir**” adlı yazısı, eski edebiyatı eleştirerek Batılı anlamdaki yeni tarz edebiyatı savunduğu makalesi ilk eleştiri metni olarak kabul edilebilir.

Yine Namık Kemal, kendisiyle aynı fikirde olduğunu varsaydığı oysa dönemin düalist sancılarını yaşayan Batı-Doğu kültürel değerleri arasında gelgitler yaşayan Ziya Paşa’nın önsözünde eski edebiyatı savunduğu “**Harabat**” adlı eserine karşı Tahribi Harabat, ardından da hızını alamayarak “**Takip**” adlı eseriyle edebiyatımızda eleştiri olarak kabul edilebileceği belirtilen ilk kitapları yazmıştır.

Ülkemizdeki eleştiri türünün gelişimine şöyle bir göz atarsak Batı ölçütlerinde ilk eleştirinin Edebiyat-ı Cedide (Servet-i Fünûn) döneminde Ahmet Şuayb ile başladığı edebiyat tarihçileri tarafından kabul edilir.

Mustafa
GÜÇLÜ

deneme

Ahmet Şuayb'ın geliştirdiği eleştiri yaklaşımında Batı'daki edebi akımları inceleyerek natüralizmi analiz eden Beşir Fuad'ın etkisi görülmekle birlikte asıl Hippolyte Taine'nin etkisi daha baskındır.

Cumhuriyetin ilk çeyreğinde Nurullah Ataç'ın ben merkezli sadece kişisel beğenisini yansıtan öznel yaklaşımlarla oluşturduğu metinlerin varlığı çok tartışılmıştır. Dönemin etkin dergileri, özellikle Varlık dergisi üzerinden edebiyatı, Kemalizm ideolojisiyle yönlendirerek kültürü yeniden biçimlendirme arzusu öne çıkmıştır.

Cumhuriyetin ikinci çeyreğinde eleştiri yazarların sayısında ve bakış açılarının çeşitliliğinde gözle görülür bir artış olduğu izlenmiştir. “*Memet Fuat öznel/izlenimci eleştiri, Fethi Naci Marksist eleştiri, Asım Bezirci nesnel-bilimsel eleştiri, Hüseyin Cöntürk yeni eleştiri, Tevfik Çavdar toplumbilimsel eleştiri, Mehmet Kaplan akademik eleştiri kuramını benimsemiştir.*”⁽¹⁾

Ülkemizde eleştiri türünün geçmişine ilişkin kısaca bir özet geçtikten sonra dünya ölçeğinde tarihsel değişim ve dönüşümlerden yola çıkarak eleştirel düşünme ve eleştiri konusuna giriş yapmak istiyorum.

Marksizm diyalektik düşünme biçimini bilimsel yaklaşımın rehberi olarak kabul eder. Süreç içerisinde kesintisiz birbirini etkileyen ve belirleyen tarihsel olay ve olguların yasalarını saptamaya çalışır.

Tarihsel materyalizm anlayışına göre toplumlar geçmişten günümüze herkesin bildiği gibi beş aşamadan geçmiştir. Bu aşamaları şematik olarak: “İlkel toplumlar, köleci toplumlar, feodalizm, kapitalizm, sosyalizm ve komünizm” şeklinde sıralayabiliriz.

Toplumsal değişim ve dönüşümlerin izleyeceği aşamaları kestirebilmek diyalektik kavrayışla içinde bulunduğumuz andan daha ileriye yine aynı yöntemi kullanarak öngörülerde bulunabileceğimiz varsayımına dayanır.

Marksizm'e göre üstyapıyı belirleyen altyapı yani ekonomidir. Tarihsel maddeci yaklaşıma göre “sanat/edebiyat” bir üstyapı kurumudur. Altyapı, üretici güçlerin gelişmişlik düzeyine göre sınıflar arası ilişkiyi açıklayan ekonominin belirlediği bir kavrama denk gelir.

Üstyapı içinde yer alan “sanata/edebiyata” ilişkin çözümlenmeler yapabilmek için asıl unsur olan altyapının belirleyiciliği ön kabulünden hareketle bir yaklaşım geliştirmek gerekir. Bu yaklaşımı geliştirirken de biraz önce bahsettiğimiz altyapı-üstyapı ilişkisini mekanik bir şekilde ele almak bizi ekonomik bir indirgemeciliğe götürür.

Başka bir deyişle altyapı ve üstyapı arasındaki ilişkide altyapı belirleyici olmakla birlikte ikisi arasında karşılıklı diyalektik ilişki vardır. Buradan hareketle üstyapı kurumu olan sanatın/edebiyatın altyapıyı etkileyerek toplumsal dönüşüme katkı sağlayacağı görülecektir.

Çok boyutlu etkileşimi içeren çok daha girift ilişkiler bütünü toplumsal dönüşümde üstyapının alt yapıdaki geri dönütlerindeki diyalektik bağlantıyı göz ardı etmeden ilerlemek gerektiği bilinciyle çözümlenmeler yapılmalıdır.

Sanatın çıkış noktası olarak “iş” ön kabulüyle ona istendik bir yönde işlevsellik yükleyerek işçi sınıfının çıkarları doğrultusunda konumlanmış olmasını kısacası toplumsal değişimdeki rolünü öne çıkarırken sınıfsız toplumdaki yeni insanı yaratacak estetik katkıyı göz ardı etmek bizi teori ve pratik anlamında açmaza sürükler.

Sınıflı toplumlarda altyapının yani artık değer paylaşımının çözümlenmesi göstermiştir ki artık değere el koyan egemen sınıfın beklentileri doğrultusunda sanat manipüle edilir. Kültür sanat alanı egemen erkin algı yönetimine göre arkasındaki muazzam sermaye gücüyle politikalarını sürekli yeniler.

Egemen sınıflar, kültür sanat alanını uyguladığı ideolojik taarruzla, özünden koparılmış, sıkboğaz edilmiş bir sanatı, vahşi sömürü düzenin bir meşrulaştırma aracı olarak kullanma eğilimindedir. Bilinçli şekilde izlenen kültür sanat politikalarıyla toplumsal yaşama ilişkin illüzyonun sürdürülmesi yaşanan sömürü düzenini kalıcı kılmak açısından elzemdir.

Tarihi, sınıfsal çatışmalar üzerinden değerlendiren eleştirinin görevi bilimsel bir yaklaşımla sanat/edebiyat eserindeki bu çatışmanın yansımalarının

izlerinin sürülmesi ve çözümlemenin yapılması gerekir. Marksizm'in kurucularının özellikle sanat alanına ilişkin yazdıkları özel metinler yoktur. Bu konuyla ilgili sadece mektuplarda yola çıkılarak ipuçlarına ulaşılabilir.

“Marksizm kuşkusuz edebiyat eleştirisine yeni perspektifler kazandırdı. En azından birden fazla Marksist bakış açısı, birden fazla Marksist edebiyat kuramı. Marksizm ile Marx arasındaki mesafe açılmaya başladıkça, artık yeknesak bir Marksizm anlayışından değil, çeşitli Marksizmlerden söz etmek zorunlu hale geldi.”(2)

Marksist estetiğe ilişkin yapılan üretimlere günümüze ışık tutması açısından geçmişe baktığımızda, 1934'e kadar geçen sürede daha özgür üretimlerin olduğu 1. dönemden sonra 2. aşama olarak adlandırdığımız Sovyet Yazarlar kongresinde M. Gorki'nin ilkelerini açıkladığı toplumcu gerçekçilik kuramının etkisini sürdürdüğü, parti, sınıf edebiyatı gibi adlandırmaların da yapıldığı dönemdir.

Birinci dönemde Marks, Phelenov, Engels gibi yazarların alana ilişkin tartışmaları sürdürdüğü görülür ikinci dönemde ise Jdanov, Gorki ve Lunaçarski toplumcu gerçekçilik anlayışını kuramsal hale getirerek sanatı parti güdümünde sınıf edebiyatının yapılacağı saptamasına götürmüştür.

Marksist eleştiri üst yapıya dahil ettiği sanatın, alt yapıyla olan bağlantılarının sınıf çatışması bağlamındaki toplumsal ilişkilere etkisini estetik biçimde nasıl yansıtıldığını sorgulamaya çalışır.

Burada asıl mesele sınıflı toplumlarda proletaryanın mücadelesindeki özün sanat eserine estetik bir şekilde yansıtan sanatçının yaratımları tarihselliği içinde ele alınmasıdır.

Terry Eagleton Marksist eleştiriye ilişkin yaptığı saptamada: *“Edebiyatı bir metin olarak görebiliriz; ancak aynı zamanda toplumsal bir etkinlik, başka biçimlerle ilişki içinde olan ve onların yanı sıra var olan toplumsal ile ekonomik üretimin bir biçimi olarak da görebiliriz.”* demektedir. (Terry Eagleton, Edebiyat Kuramı-Giriş, Ayrıntı Yayınları, Sanat ve Kuram Dizisi, 2012.)

Metnin çağından ve üretim ilişkilerinden koparılarak üstelik var olan sınıfsal çatışmadan etkilenme-

yeceğini varsaymak tarafsız bir sanatın olabileceğini öne sürmek burjuva eleştirmenlerinin topluma kabul ettirmeye çalıştığı hafıza köreltme yöntemlerinden biridir.

Marksist eleştiri, sosyolojik olguları gözeten dış dünyayı ve toplumsal ilişkileri çözümlemeye çalışan bir yol izler. *“Marksist edebiyat eleştirisinin estetik ölçütler ile ideolojik ölçütler arasında yaşadığı çatışma kabul görmüş üç temel anlayış ile sınıflandırılır. Genel anlamıyla en yaygın anlayışlardan ilkinde göre, ‘Her toplumcu eser ve ancak toplumcu eserler iyidir.’; ikinci temel anlayışa göre ise ‘Her iyi eser toplumcudur, ama her toplumcu eser iyi değildir; son olarak ise üçüncü anlayışın önermesi ‘Bazı toplumcu eserler iyidir’ şeklindedir.”(3)*

Sanat eserinin içeriğini oluşturan sosyal ve politik söylemlerin yaratıcı süreçlerden geçerek bütüne sinmiş halini ve bu oluştaki ideolojinin hangi sınıfın bakış açısıyla yansıtıldığını ortaya koyan bir değerlendirme yapılması gerekir.

Bu bütünlüğe değerleme ve çözümleme çabalarında sanatın doğuşunun iş olduğu gerçekliği gözetilirken sanatın tarihsel süreçteki gelişim seyrinde türe ait bütünlüğünü oluşturan kendi varoluş yasaları unutulmamalıdır.

Her sanat dalının, sanat ediminin özgünlüğü ve biricikliğinden kaynaklanan yapısal ve kurgusal estetik yapı taşları vardır. Bu gerekçelerle bir değer biçme biçimi olan eleştiri; sanat yapıtında bir çözümleme yaparken içerikle birlikte bunu kuşatan alana özgü özellikleri de dikkate alınmalıdır.

Bu şu demektir; devrimci gerçekçi sanatçılara göre ezilen sınıfların kurtuluşunun bir propaganda aracı olarak türe ait özellikleri dışlayarak oluşturulmuş her edim sonucu gerçekleşen yaratımlar sanat eseri özelliği taşımaz.

Böyle ele alınan sanata ilişkin türün tarihselliği içinde kazandığı estetik/biçimsel birikimler gözetilmeden doğrudan bir indirgemedde bulunmak sanat eserinin varoluşundaki dönüştürme gücünü sakatlar. Devrimci olmayan sanat eserleri, estetik güzellik taşıyabilir fakat bunlar içerik anlamındaki tutumu ve sınıf savaşındaki tercihi yüzünden eksik doğmuş yaratımlardır. Bir eserin tarafgirliği onu sanat eseri yapmayacağı gibi tarafsız olması da sanatsal ürün özelli-

ği kazandırmaz.

Devrimci gerçekçi eleştiri anlayışında toplumsal süreçlerde oluşmuş dogmalarla hareket edilmez. Eleştirel yaklaşımımız sanatın kaynağını iş çıkışlı tarihsel bütünselliği içinde bir üstyapı kurumu olarak kavramaya çalıştığı için bir eserin sanatsal değerini belirleyen kıstasları öz ve biçim diyalektiği içinde çözümlenme çabasına girer.

Marksist eleştirinin biçimi dışlayarak sadece içeriğin eleştirisi olduğunu varsaymak ya da bu yönde eleştiriye ilişkin kıstaslar geliştirme çabaları tarihi süreç içinde var olmuş, farklı Marksist eleştiri yaklaşımları günümüze kadar varlığını sürdürmüştür.

Yeni insanın sınıfsız toplumdaki kendini gerçekleştirme edimlerine estetik bir katkı sunmak istiyorsak eleştirel düşüncüyü ve bu düşüncenin nesnellüğünden filizlenen dünyayı bugünden yarına sınıfsız toplumun başlangıcı olarak ele almak zorundayız.

Ana (şimdiye) sıkıştırılmış öncesiz ve sonrasız olarak kabul edilen dar zamanlardan geçiyoruz. Neoliberal politikaların bizleri sıkıştırdığı nevroitik alandaki çemberimizden çıkışta, eleştirel düşüncenin varlığı önemlidir.

Eleştirel düşüncenin toplumsal yaşamda hayat bulması, buradan sanatsal alana doğru genişleyen bir çizgi izlemesi toplumsal dönüşümü kolaylaştıracaktır.

Ülkemizde her alanın olduğu gibi akademinin de kurumsal olarak çökertildiğine son yıllarda sıkla şahit oluyoruz. Özellikle Boğaziçi Üniversitesinde yaşanan bilimsel düşünceyle entelektüel üretimin kaynağını ele geçirme-içini boşaltma ve işlevsizleştirme çabaları akademinin içine düştüğü hali gözler önüne serdi.

Dinci ve ırkçı ideolojinin bilinçli ele geçirme ve çökertme çabaları entelektüel bilginin özündeki özgür düşünceyle toplumun önünde ön açıcı refleksini köreltmek için uğraşlar, zaten özerk bir yapıya sahip olmayan üniversitelerin tamamen çöküşüne yol açtı.

Akademik alanın işlevsiz kadük hale getirilmesiyle yine bu alanla zaman zaman dirsek teması içinde olan özgür düşüncenin kalbinin attığı sivil inisiyatif-

ler, örgütsel yapılar da piyasacı yaklaşımın sonuçlarıyla aynı çöküşü başka bir cephede yaşadı.

Eleştirel düşüncenin gelişmediği toplumlarda edebi bir tür olarak eleştirinin gelişmeyeceği, eleştiri diye bahsedilen metnininse tanıtım yazıları niteliğinde olduğunu söyleyebiliriz. Zaman zaman çoğumuzun öznel olarak hoşuna giden kitaplara ilişkin üretilen metinleri “eleştiri” kavramı içinde bir yere koyabileceğimizi sanmıyorum.

Konuyu kısaca özetlersek devrimci gerçekçi eleştiri, olayı sınıfsal bir kavrayışla bütüncül olarak ele alma eğilimindedir. Sanat eserinin izleğindeki sınıfsal tutumun yanı sıra öz-biçim diyalektiği açısından estetik yetkinliğe ulaşmış olması beklenir.

Bu özün üzerinde yükselecek olan biçimsel görüntüleri öz-biçim diyalektiği içinde ele alırken estetik anlamda sanata ilişkin bir değerlendirme yapılma ediminde türün ilk çağlardan biriktirdiği biçimsel formları da gözetir.

Sanatçının sınıflar savaşında doğru bir yerde tutum takınması onun üretimlerini sanat eseri yapmaz. Bu sanatsal çabadaki sınıfsallık, sanatsal yaratının tek kanadıdır, bütüncül kazanabilmesi için de yapısında sanata özgü özellikleri de barındırması gerekir.

Tek kanatlı kuşun gökyüzünü özgürce dolaşamayacağı gerçeğini asla unutmayalım!

....

NOTLAR

(1) <https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12575/28108>

(2) <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/757671>

(3) <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/757671>

ELEŞTİRİYE ANEKDOTLARLA BAKMAK

“‘Eleştiri’ kavramı yunanca ‘kritikos’ (Lat: criticus), kökünden gelen, ‘kritike tekline’, ‘yargılama sanatı’; ‘kriein’: kesin ve kararlı yargıda bulunmak; yargılamak anlamında ve her şeyden önce belli bir amaca yönelik genel ve nesnel bir değerlendirme girişimidir. Herhangi bir şeyin doğruluğunu, gerçekliğe uygunluğunu ve beklentimizi karşılayıp karşılamadığını saptama yönünde ayrıntılı ve ussal bir inceleme anlamına gelen eleştiri, sanat yapıtlarından siyasi eylemlere, kişisel davranışlardan toplumsal olaylara değin uzanır; gerektiğinde belgelemeye ve kanıtlamaya da başvurur.” (1)

Eleştiri uygunluğu gözetirken, söylemle nesne arasındaki özdeşliği işaret eder. Eleştirinin gerekliliği onun toplumsal yaşama dönüklüğüyle şekillenir. Toplumsal yaşamı karşılamayan eser bu anlamda sahiciliğini yitirmiş ve toplumsal olguları işaret etme durumunu kaybetmiştir. İşte eleştirinin temel odaklarının bir yanı budur. O zaman eleştirinin temel ayaklarından birisi eserin gerçekçiliğidir. Bu birebir gerçekçilik değil, nesnel dünyanın sorgulanması üzerinden yeniden üretilen gerçekçiliktir. Eserin gerçekçilik dışında bir başka varoluş nedeni ise özneyi toplumsal yaşama doğru motive etmesi ve hayata canlı bir şekilde katılmasını sağlayan eserlerdir. Bu tarz

eserlerde gerçekçilik algısı yine gözetilse de temel hedef insana direnç taşıması veya özgürlük anlayışını pekiştirmesidir. Bu uygunluk bir yanıyla özgürleşme ve aydınlanma anlayışını taşıırken diğer yanıyla ise hakikat anlayışımızın pekişmesini sağlar.

Bu anlamda eleştiri edebiyat ile yaşam arasındaki bağı kurar, geliştirir. Böylelikle nesnel dünya algımızı geliştirirken bizim gerçekçi bakışımızı güçlendirir. Böylece daha sahici bir mücadele etmemizi sağlar ve bize sürekli eksiklerimizi göstererek onu aşmamızı sağlar.

...

Eleştiri estetik görünümün oluşmasına katkıda bulunduğu gibi siyasal düşüncenin oluşmasına ve sürekli kendini yenilemesine de katkıda bulunur. Estetiğe belirli bir mesafede durduğu gibi siyasal düşünceye de belirli bir mesafede durur. Bu ise eleştirinin görelî özerkliğini sağlar. Bu anlamda estetikten ve siyasal düşünceden etkilenen ama onların kendilerini yeniden üreten özerk bir konumdadır eleştiri. Sanatın ve gündelik hayatı sürekli canlı tutan bir akıntıdır.

Eleştirinin bir yanı hayatı sürekli canlı tutmak gibi görünürken aslında o, varlığını

İsmet
ALICI

deneme

sürekli kuramı sorgulamaya borçludur. Bu sorgulama donuk ve mat olan her şeyi canlandırır ve renklendirir. Bu anlamda seçkin ve saf sanat anlayışının karşısında eleştiri maddi dünyanın canlı akışını işaret eder. Bunun yanında eleştiri tabii tarafdardır veya Lukas'ın dediği gibi yan tutar. Bu yan dünyayı özgürleştirecek, insan emeğinin sömürsünü yok edecek ve sınıfları ortadan kaldıracak sınıftan veya teoriden yana olmaktır.

...

Sanal alemin etkinliğinin artmasına paralel olarak hegemonyası da artıyor. Böyle bir dünyada eleştirinin dipsiz bir kuyuya atıldığı duygusu ve durumu giderek güçleniyor. Hızın artması ile eleştirinin yarattığı etkiyi kontrol edebilmenin yolları da azalıyor. Bu durum geçmişte yaratılan geleneğin hızlı bir şekilde parçalanmasına neden oluyor. Anın halesine kapılanlar ve hıza uymak isteyenler eleştirinin tarihsel varlığından uzaklaşıyor. Böyle olunca bir eleştiri sistematizminin ve bütünlüğünün oluşması zorlaşıyor.

na yayılır. Bunu aşabilmenin yolu tarihsel eleştiri kültürünü gelenek haline getirmeye çalışan entelektüelleri öne çıkarmak ve eleştiri kültürünü süreklileştirmektir.

Bu görev sadece entelektüelin görevi değildir; bilakis bu problem, kapitalizmin hızını yakalayan ve o hıza işçi sınıfının ayak uydurmasını sağlayan siyasal hareketlerin birincil sorunu olmalıdır. Tabii ki sınıftan yana, emek eksenli özgürleştirici hareketlerden bahsediyoruz. Aksi halde sosyal medyanın dışına çıkmayan, meta fetişizminin yarattığı hızdan kaçamayan ve nesnel dünyanın gerçeklerinden uzak düşerek sınıf mücadelesini es geçen siyasal yapılar ortaya çıkar ve bu yapılar toplum ile olan bağı yitirir. Böyle bir dünyada, dışa kapalı ve modernleşmeye tepkili dar alanda cemaatleşme genelleşir. Günümüzde yaşanan biraz da budur.

“Arendt'e göre totalitarizmin ayırt edici özelliklerinden biri kitleleri sürekli devinim içerisinde tutacak yöntemler geliştirmiş olmasıdır. Doğru ile yanlış, olgu ile kurgu, cellat ile kurban arasındaki farkın belirsizleşmesini sağlamak, totaliter yönetimlerin si-

yasi repertuara kattıkları en sinsi stratejiler arasındadır. Hiyerarşileri sabitleyen ve şiddet sayesinde insanları sindiren diktatörlüklerin aksine, totalitarizm kitlelerin desteği sayesinde ayakta kalır. Kitlelerin tutunduğu değerlerin (hukuk, burjuva ahlakı, din, genel geçer davranış kalıpları, vb.) yerini lider kültü, mitolojik bir geçmiş, saldırgan güdüler, ırkçılık ve husumet ile doldurabilmek için totaliter rejimlerin kalıcı ve belirgin olan her mevhumu bulanıklaştırması, müphemleştirilmesi gerekmiştir. Bunun yöntemlerinden biri, önder haricinde her şeyin her an değişken olmasını sağlamaktır. Kurumlar kendi içlerinde sonsuz bölünebilir, bir gün kahraman ilan edilen, ertesi gün sokak ortasında vahşice katledilebilir olmalıdır. Kimin hangi halkaya dahil olduğu, kimin dışlandığı kestirilememelidir. Komşunun komşuyu, çocukların ebeveynlerini gizli polise ihbar etmesine yol açacak kadar güvencesiz bir ortam yaratılmalıdır. Düzenli olarak yeni iç ve dış düşmanlar yaratılmalı, bunlar

“

Kapitalizmin yarattığı meta fetişizminden dolayı hız artarken nesnel sürekli bilince çarpar. Böyle bir dünyada kişiler olguları sorgulamadan kabul eder. Olguları sorgulamayan veya oluşmamış olan sorgu kültüründen dolayı bilincin nesnel dünyaya algısı gerçekliğini yitirir. Sürekli algı yönetimi adına manipüle etmenin bilince verdiği zarar da var. Olgusal bilinç genelleşir. Bunun sonucunda ezbercilik ve işaretlerle, emir kipleriyle hareket eden, kişiliği oluşmamış insanlar çoğalır. Bu ezberci ve sorgulanmamış bilinçlerde yetkinleşme olmaz. Sıradanlaşma yaşamın bütün alanı-

gerektiğinde birbiriyle değiş tokuş edilmelidir. Düntün düşmanı bugünün müttefikine dönüşebilmelidir.” (2)

Bu manipüle etme ve bir şiddet sarmalı halinde kitleyi kontrol içinde tutma hali sadece otoritenin kalıcılığını sağlamaz. Hız ve şiddet hali toplumsal şizofreniyi genelleştirirken bu hıza uymakla kişilik yarılması hızlanır. O anın içindeki hızla var olan ve o anın içinde olmak isteyen psikolojik açıdan sorunlu, megaloman tipler hızla artar. Eleştiri bu durumun kendisinden kopuk değil. Birincisi bu ruh haliyle eleştiri yapanlar olduğu gibi bu megaloman tipler sanat eylemliliğinin dışına çıkararak sanatı magazinleştirme ve şovmuş gibi göstermeye çalışırlar. Bu dengesiz ruh hali, eskiden gelen *dandy* (züppe, snop) kültürüyle birleşerek toplumsal yabancılaşmayı ve ruhsal bozukluğu yayar. Eleştiri bu şiddet durumunu ve hızın yarattığı yabancılaşmayı sürekli gösterir. Fakat bu sorun sadece sosyal medya ile ilgili olmayıp bu durumun yansıdığı sanat eseriyle de ilgilidir. Bu anlamda eleştiri, bu yabancılaşmayı hem sanat eserinde hem de gündelik hayatımızda göstermelidir. Bunun alternatiflerini örgütleyen, sınıfsal mücadeleyi merkeze alan eleştirmenler var olmalıdır. Devrimci eleştiri ve siyasal mücadele bu alana sürekli projektör tutmalıdır.

...

Eleştiri bir yandan sanat eserine bakar, diğer yandan sanat eserine dair söyleme ve eserle nesnel hayat arasındaki gerçekçilik ilişkisine bakar. Yazarın dünyası eleştirmenin gözleminin içine girer. Çünkü gerçekçi eleştirmen sanat eseriyle sanatçı arasındaki ilişkiyi merkeze kor. Sanatçının iç dünyası gerçekçi eleştirmen için sanat eserine yansır. Bunun dışında sanat eserine dair eleştiri yapanların sınıfsal yapıları ve ideolojik konumlanışı eleştirmen için önemlidir. Bu önemlilik yaşamın yeniden üretimi ve eleştirinin eleştirisi üzerinden bir gerekliliktir. Sürekli statükoların kırılması, gerçekliğin yeniden üretimi yani eleştirinin eleştirisidir.

Sanat eserinin üretimi belirli bir tarihsellik üzerinden şekillenir. A eserinin varlığı ile B eseri arasındaki

ilişkileri ortaya çıkarmak da eleştirmenin işidir. A sanatıyla B sanatı arasındaki ilişkileri de ortaya çıkarmak veya açıklamak eleştirmenin işidir. Eleştirmene birebir sanat tarihçisi demesek bile o bu görevi de yapar. Fakat bunun ötesinde eserin kendi çağı içinde özgürleştirici ve yabancılaşmayı kırıcı özellikleri vardır. Eleştirmek bu özellikleri sanat eserinden açarken toplumsal bilincin tarihsel olarak kökleşmesini sağlar. Zor, çetrefilli bir uğraştır eleştirmenin yaptığı. Walter Benjamin’in dediği gibi bu iş, “Midyenin içindeki inci bulmaktır.” Kısacası sanat eseri satır satır okunması gereken kutsal bir metindir.

...

Eleştiri ansal bir eylemlilik değildir, onun tarihsel uzanımları vardır. Eleştiri, ulusal alanda şekillenirken diğer bir yanıyla bağlandığı gelenek ise dünya eleştirisidir. Sınıf mücadelesi ve eleştiri geleneği bu iki paralellik içinde diyalektik bir bağla şekillenir. Nasıl Tevfik Fikret’in aydınlanmacı ve ahlaki tutumu önemliyse Nazım Hikmet’in “**Putları Yıkıyoruz**” kampanyası da önemlidir. Bu anlamda işçi sınıfından yana ve aydınlanmacı eleştiri savunulur, sahiplenilir. Bulduğu koşullar içinde yarattığı özgürleştirici yan ve yabancılaşmayı kıran özellikler bilince çıkarılır. Sadece ulusal edebiyata değil dünya eleştiri geleneğine de bu bakışla bakmak gerekir.

Genel olarak Sovyetler’de 1930’larla şekillenen “**sosyalist gerçekçilik**” sürekli eleştirilir. Yapılan eleştirilerin haklı yanları da vardır. Fakat burada sosyalist, devrimci sanatçıların eleştirileri göz ardı edilir. Devrimci sanatçılar tarafından verilen eserler, bu eleştiri anlayışının içindeymiş gibi gösterilerek bütün sosyalist sanatçılar aynılaştırılır.

Bizim savunduğumuz sosyalist gerçekçilik, bütün bu eleştirileri de içinde taşıyan ve “**devrimci gerçekçi**” anlayışı şekillendiren eleştiri ve sanat eseridir. Kısacası Bertolt Brecht’i, Neruda’yı, Aragon’u ne kadar Sovyetler’in dediği sosyalist gerçekçi çizgi içinde görebiliriz? Bunların hepsi kendine has eleştiri yöntemini geliştirmiş ve kendilerine özgü sanat eserleri üretmiş sosyalist sanatçılardır. Aynı söylemi Nazım Hikmet veya Orhan Kemal, Kemal Tahir için de geliştirebiliriz. Sovyetler’deki sosyalist gerçekçilik eleştirisiyle birlikte çoğu kez amaçlanan bütün sosyalistleri karalamak ve sosyalist sanatçılara kin kismaktır.

...

Üniversitelerin en önemli yanı, bilginin toplumsallaşmasını sağlamak gibi görünse de aslında bilginin siyasal mücadele alanına katılımını engellemektir. Akademik alan zorunlu olarak bilgiyi akademinin içine hapseder. Öğrenmenin kendisi belirli odacıklar içindedir. Felsefe odası, sosyoloji odası, edebiyat odası, tarih odası ve benzerleri. Bu odalarda çoğu akademisyen neden bilgi sokağa inmez der. Kendi varlıklarının bilginin sokağa inmesine engel olduğunu görmeden. Öğrencileriyle temaşa ederken, zaten toplumsal değişimi devrimci bir şekilde değiştirmek için mücadele etmek gerektiğini göremez. Çünkü mücadele onlar için önce o odanın içindedir. Hayattan yalıtılmış bu mücadele, aslında toplumsal pratiğin reddi üzerine kuruludur.

Siyasete karışmayan eğitim, siyaseti örgütlemeyen eğitim, bu dar odalarda, toplumun öne çıkmış unsurlarının gazını alır, kısmi boşalmasını sağlar. Günümüzde akademisyenler siyasal mücadeleyi yok etmek ve ortaya çıkmış bilgiyi bu odacıklara hapsedmek için ellerindeki büyük gayretini gösteriyorlar. Hem de bilgi sokağa insin diyerek. Sosyal alanda üretilen bilgi teori ve pratik birliğine dayanır ve bilginin üretimi toplumsal yaşam içinde mücadeleye dayanan bu diyalektiktir.

Akademisyenler toplumsal eleştiri ve devrimci değişimi merkez alan bir eleştiriden kaçarlardı. Yapılan eleştiriler, son aşamada bir otosansürle iç içedir. Kendilerine sansür uygulamalarının birinci nedeni olarak gösterebileceğimiz “işten atılmamak adına oluşan statükoları korumak”, en önemli görevleri olur. Devletin devrimci eylemle yıkılışını savunan ve akademinin yıkılışını öncül edecek hiçbir söylemde bulunmaz.

Böylece kurnazlık ve işbirlikle önündeki alana yönelen ve o alanın dışına çıkmayan, statükoları korumaya çalışan akademisyenlerin sayısı gün geçtikçe artar. Bilim mi, vicdan mı, gerçekçilik mi? Karın beyne ket vurur. Akademik alanda bu genel bir durumdur. Tek tük birkaç akademisyenin dışında üniversiteler sistemin ideolojisini sürekli üreten alanlardır. Günümüzde kapitalizmle, faşizmle ve cumhuriyet oluşumuyla birlikte şekillenen Türk-İslam sentezine dayalı bir ideoloji ile mücadele eden akademisyenler bir elin parmağını geçmiyor. Üniversiteler ne yazık ki tamamıyla devletin ideolojik ayağı olmuştur.

...

Eleştiri her zaman huzuru bozan bir eylem olarak algılanmıştır. Toplum, eleştiriye karşı statükoları koruma yönünde bir davranış geliştirir. Bir başka deyişle geçmişten getirilen alışkanlıkların korunması eğilimi nedeniyle bireyler, eleştiriye tepki ile karşılırlar. Böylece eleştiriyle toplumsal değişim arasındaki diyalektik bağın açığa çıkmaz ve en nihayetinde eleştiri işlevsiz kalır.

Eleştiri ile toplumsal özgürlük arasında da ilişki vardır. Toplumsal özgürlüğün olmadığı toplumlarda eleştirel düşünmenin ve eleştirinin yokluğu nedeniyle sağlıklı bir toplumsal gelişimin olmayacağını rahatlıkla söyleyebiliriz. san emeği sömürüsüne

İn-dayalı toplumun sö-mürü alanları, eleştiriler aracılığıyla gösterilir. Toplumsal baskının yarattığı deformasyon, eleştiri ve eleştirel düşünmenin güdülemesiyle kitlelerin isyanını doğuran bir toplum yapısı ortaya çıkarır. Eleştiri varlığını değişim ve dönüşüm üzerinde var eder. Onun özü devrimcidir. İşte eleştiri, statükolarıyla yaşayan toplumu bu nedenle rahatsız eder. Bu rahatsızlığı sürekli hale getirerek toplumu statükolarıyla tutmaya çalışan kesim, toplumu sömü-

Hızla tüketilmesi gereken bir meta vardır. Eleştirmende ona göre bu hızla tüketmeyi güdüleyen sanat eserini metalaştıran bir reklam metni yazarıdır. Haftalık olarak çıkan kitap gazetelerinde genel olarak yapılan budur. Yazılı metnin metalaşması ve tüketime yönetilmesi. Sermaye sınıfının sanat eseriyle kurduğu ilişki sanatın metalaştırılması ve rant ilişkisidir. Burada eleştiri onlara göre sadece ve sadece tüketimi körüklemeli onlara kâr olarak dönmelidir.

ren egemen sınıflardır. Bu anlamda edebiyat alanındaki eleştiriye de bu noktada bakmak lazım. Kültürel mücadele alanında eleştiri yerine övgünün geçmesi direkt kültürel alanda ortaya çıkan rantı bölüşme sorunudur.

Eleştiri toplumsal yaşamın sınırları içinde şekillenir. Bu sınırlar toplumsal hoşgörünün, demokrasi anlayışının ve sınıf mücadelesinin şekillendiği sınırlardır. Toplumsal baskının yoğun, faşizmin egemen olduğu toplumlarda, sağlıklı bir eleştirinin var olması çok zordur. Günümüz edebiyatında bu anlamda sağlıklı bir eleştiriden bahsetmenin imkânı yoktur. Faşist kültür toplumun bütün damarlarına işlemiş, faşist kültüre uygun hiyerarşi toplumsal işlerlik kazanmıştır.

Böyle toplumlarda üstyapının görevi, faşist kültürün sürekli olarak bireylere empoze edilmesidir. Faşizmin bir anlamda sermaye sınıfının istediği kültürel dokunun var olması, üstyapının birinci amacıdır. Böyle olunca eleştiri linç edilir, toplumsal gelişim engellenir, bütün kurumlar sermaye sınıfının istemine uygun şekillenir. Bu şekillenişte sermayenin karşısında güçlü bir işçi sınıfı olmazsa ister istemez sermayeye uygun, güdük ve sinik bir eleştiri ortaya çıkar. İşte günümüzde öne çıkan ve bize sürekli eleştirmen diye sunulan tipler, aynı zamanda bu faşist ideolojinin devamını sağlayan ve ona uygun ideolojik atmosferi yaratan tiplerdir. Bu faşist ideolojiyle toplumsal hiyerarşi arasındaki bağı doğru görmek lazım. Bu hiyerarşi sadece sağda oluşmaz, aynı zamanda solda da oluşur. Bunu aşabilmenin yolu işçi sınıfının kendi eleştirmenlerini ve sanatçılarını yaratmalarıyla iç içedir.

...

Bir sanat eseri üreticisi kendini, sanat eserinin eleştirisi ortamının dışına atabilir mi? Bizde eleştiri sanat eserinin eleştirisi üzerinden şekillenmez. Eleştirmenin dediği ile sanat eseri arasındaki ilişkiyi pek irdelemez sanatçı. Sanatçının temel hedefi genellikle o eserin çok satarlığı ve popüler olmasıdır. Böyle bir durumun genelleştiği bir ülkede sanat eserinin çok satarlık ve popülerliği öne çıkarken eleştiri toplumsallaşmaz. Sermaye böyle bir eleştiri geleneğine izin vermez. Onun için ortada bir sanat eseri bulunmaz.

Hızla tüketilmesi gereken bir meta vardır. Eleştirmen de ona göre bu hızla tüketmeyi güdüleyen sanat eserini metalaştıran bir reklam metni yazarıdır. Haftalık olarak çıkan kitap gazetelerinde genel olarak ya-

pılan budur. Yazılı metnin metalaşması ve tüketime yönetilmesi. Sermaye sınıfının sanat eseriyle kurduğu ilişki sanatın metalaştırılması ve rant ilişkisidir. Burada eleştiri onlara göre sadece ve sadece tüketimi körüklemeli onlara kâr olarak dönmelidir.

Eleştiri metni işaret eder ve metnin nasıl bir dokusu olduğunu açıklar. Böylece gösterilen konum metnin estetik olarak değerini ortaya çıkarmak olduğu gibi metnin sınıflar mücadelesi yerini de işaret eder veya metnin taşıdığı özgürleştirici, aydınlanmacı işlevi gösterilir. Metnin sınıflar mücadelesi içinde hangi sınıfa verdiği destek böylece ifşa edilmiş olur. İşte eleştirmen ile yazar arasındaki çelişki bu eylemle ortaya çıkar. Metnin ifşa edilmesiyle metnin hizmet ettiği sömürücü sınıfa desteği gösterilince yazar ve yayınevleri eleştirmenlere yani ifşa edenlere karşı tavır alır. Bu anlayış sermaye sınıfıyla eleştirmen arasındaki diyalektik bağı gösterir. Sermaye sınıfı ve destekçisi olan yazarlar kendi eleştirmenlerini yaratır destekler finanse eder. Böylece eleştiriye sömürü sistemine uygun bir işleyiş kazandırılır.

...

Eleştiri ne kadar bir disiplin olmaya çalışsa da kızgınlığımız, hadsizliğimiz, nefretimiz, sevgilerimiz tutarlığımız ve tutarsızlığımız eleştirinin içine girer. Bu öznel eleştiri geleneği ülkemizde çok yaygındır. Bilakis Nurullah Ataç'la başlayan bu gelenek sonra İkinci Yenici şairler ve eleştirmenlerle kök salmıştır. Bu öznel eleştiri süreç içinde dandy kültürüyle de iç içe geçmiştir. Bu eleştirinin bir disiplin haline gelmesini hep engeller konuma gelmiştir.

Bireyci ve öznel eleştiri geleneği son aşamada sermaye sanatının destekçisi olmuştur. Tüm bu öfke hali, bir şeylere karşı çıkma gibi görünen bu durum sermaye sanatını öne çıkartan bir eleştiri geleneğine dönüşmüştür. Bu çıkmaz, ülkemizde eleştirinin bir disiplin olarak görünmesinden çok eleştirinin bir kaos, karmaşa ve bir hiddet hali olarak görünmesine neden olmuştur. Eleştirinin temel dayanağı olabilecek sınıfsal öfkenin yerine küçük burjuva nihilist bir anlayış yer etmiştir. Oysa bir nihilist öznelliğinden sıyrılamaz. Bir nihilistin temel hedefi teoriyi ortadan

kaldırmaktır. Onun için eleştiri sadece sisteme değil sömürsüz bir dünya yaratmaya yönelik bütün aidiyet duygularınadır. Bireycileşmeyi temel aldığı söyleyebiliriz rahatlıkla. Bu anlamda kapitalizmin toplumu bütün parçalarına bölerek yönetmesini bir nihilist ideolojik olarak sürekli üretir. Bir nihilistin ideolojisi bireyciliğin keyfiyetine dayanır. Bu keyfiyet toplumsallığı sorun olarak görür. Bu yüzden bir nihilist geleceğe yönelik toplumsallığı gözetken bütünlüklü teorilerden nefret eder. Kapitalizmle ortaya çıkan *dandy* kültürünün hayatın her alanına dayatılmasıdır nihilizm. Devrimci ideolojinin bu kültürle ve bu eleştiri geleneğiyle hesaplaşmadığı sürece geleceği kurmasının imkânı yoktur. En önemlisi toplumu bir adım öteye götürecek birlik duygusunu ve eleştiri özeleştiri geleneğini yaratmasına imkân yoktur.

Devrimci düşüncenin toplumla gerekli bağı kuramamasının önemli bir nedeni, nihilist ideolojinin devrimciler arasında yaygınlaşmasıdır. Bugün devrimci mücadelede etkin kadroların çoğu nihilist kültürle iç içedir. Aydınla örgüt ve örgütlenme ilişkisinin kopmasının nedenlerinden biridir nihilizm. Bütün otoriteye karşıtlık gibi görünen köklü, sorgulanmamış bütün düşünceler, toplumsal mücadele yerine nihilist kültürü egemen hale getirir. Nihilist aydın, sermayenin bütün olanaklarını sorgulamadan kullanarak bir eleştirel gelenek yarattığını sanan ve kapitalizmi sürekli meşrulaştıran bir parazittir. Bu anlamda yalnız kurt ideolojisi nihilizmin bireyci kültürünün sonucudur. Bu yalnız kurt gibi görünen kişiler, aslında sisteme kökünden bağlıdırlar. Gerçekten bu tepkisel nihilist eleştiri yöntemini kullananlara bir bakın, ne kadar sistemin içindeler veya dışındalar. Toplumsal nefreti ve toplumsallığı önleyen bu eleştiri geleneği siyasal mücadelenin gelişmesini de engeller. Unutmayalım ki bir nihilist hiçbir zaman sömürsüz bir dünya talebinde bulunmaz. Küçük İskender'ler, Cemal Süreya'lar, İlhan Berk'ler, Lale Müldür'ler, Murathan Mungan'lar ve benzerleri hep bu ideolojik *dandy*

kültüründen hareket ederler. Böyle olunca eleştiri, bir görünmez bir tepkisellik ve öznel duygusallık disiplini olarak görünür.

Yine de şunu unutmamak lazım. Eleştiri hayatın her alanında devam eder. Bunu durdurmanın imkânı yoktur. Ülkemizde eleştiriye dair veya eleştiriye belirten söz şöyle: "Milletin ağzı torba değil ki büzesin." Kahveler, kültür alanları, dergiler, siyasi kurumlar, üniversiteler, sanal alanlar, medya ve benzeri çoğu alan eleştirinin sürekliliğini sağlayan alanlardır. Sermaye sınıfı ne kadar buraları hegemonyası altına almaya ve denetlemeye çalışsa da eleştiri üzerinden ş e - killenen sınıf savaşımı bu alanlarda devam

eder. Devrimci eleştiri veya işçi sınıfından yana eleştiri, kendini bu alanlarda var etmenin yollarını yaratmakla olur. Bu, hayatla eleştiri arasındaki ilişkinin doğru kurulması ve sınıflar mücadelesinin örgütlenmesidir.

....

NOTLAR

(1) Nejat Bozkurt. Eleştiri ve Aydınlanma Kavramları Üzerine Düşünceler. Sentez Yayınları.

(2) *Zeynep Gampetti. Şimdiciğin Eleştirisi: Zaman Algısı ve Kriz. Cogito Sayı: 100

eser: "Madre vietnamita" - Renato Guttuso, 1970

SANATIN ANATOMİ RESSAMI ELEŞTİRMENDİR

MayaDergi'nin 3. sayısının dosya konu başlığı “**Eleştirel Düşünme ve Eleştiri**” olarak belirlendiğinde benimde boş teneke ve dolu teneke sesi duyumsadım. Boş tenekeye vurulduğunda çok ses çıkarır. Boş tenekenin sesi çok uzaklara ulaşır. Dolu teneke sesini duymak için çok yakınında olmak gerekir. Eleştirel düşünme varsılı olmayan benlere boş teneke sesi armoni gibi gelir. Varsıl benlere ise boş teneke sesi rahatsız edici ve duyusal şiddet olarak döner. Eleştirel düşünme akıl yürütme, analiz ve değerlendirme gibi zihinsel süreçlerden oluşan bir düşünme biçimidir. Eleştirel düşünme yerine, tartışma mantığı ya da biçimsel olmayan mantık terimleri de kullanılmaktadır. Felsefede sorgulama ve şüphencilğe dayanan eleştirel düşünme sanat dallarında soyuttan somuta dönüşmesidir. Eleştirel düşünme tüm duyulardan, yazılı veya sözlü ifadelerden, gözlem, deney ve akıl yürütmeden elde ettikleri verileri bir araya getirmedir.

tartışmaları safsatalardan ayırabilmesi, yargılama yetisinin gücüne, inançlarının şekillenmesine, yeğlemelerinin ve eylemlerinin doğru ve geçerli olmasına önemlidir ve bireysel düşünme eleştirisi olarak betimleriz. Her iş kolunun bağlı olduğu kurum ve üst denetleyeni vardır. Örnek; Öğrenci, öğretmenin, öğretmen okul müdürünün, okul müdürü, milli eğitimin, milli eğitim, milli eğitim müdürüne, milli eğitim de Millî Eğitim Bakanlığına bağlıdır. Öğrencilerin haricinde hepsi MEB iş kolunun elemanıdır. Bu zincir halkası hem birbirlerini var eden hem de bir üst denetleyendir. Bir ülkenin kalkınmasının ana ögesi eğitimidir. Bizim gibi üçüncü dünya ülkelerinin geri kalmışlığının ana ögesi politikacıların neo-liberal eğitimi iktidarlarının devamı için, dini eğitimi araç olarak kullanmalarıdır. Sanatın gelişmesi eğitimden bağımsız düşünülemez. Bu yarayı deşmemek için bu konuya deşmeyeceğim.

Chance, eleştirel düşünmeyi gerçekleri analiz etme, fikirler üretip düzenleme, fikirleri savunma, karşılaştırma yapma, çıkarımlar yapma, savları değerlendirme ve problem çözme becerilerinin bir bütünü olarak betimlemiştir. Change'in yaklaşımı eleştirel düşünmeyi bir beceri olarak görmekte ve ona göre tanımlamayı gerektirmektedir. Halpern ise eleştirel düşünme,

Dosya konu başlığımızın alanını daraltıp edebiyat üzerine yoğunlaşacağım. Düşüncelerin yazın sanatıyla (roman, öykü, şiir...) soyuttan somuta dönüşmesini edebiyat dilinde yaratı olarak betimleriz. Soyuttan somuta dönüşen edebiyat türünün anatomisini resmeden eleştirmendir. Eleştirel düşünme, gündelik yaşamda bireysel

**Nursen
(YİĞİT) URAL**

deneme

beceri ve stratejiyi birleştiren, belirli bir hedefe yönelik ve amaçlı düşünme biçimidir. Uygulanabilmesi için durağan olmayan, farklı bağlam ve ortamlarda yeniden oluşturulmaları olası belirli becerileri ve stratejilerin kazanımı ve kullanımını gerektirmektedir. Burada -eleştirel- kelimesi düşünmenin değerlendirme ve yargılama içermesi üzerinden sadece düşünceye değil düşünme işlemine odaklanmaktadır. Eleştiri iyiyi kötüden ayırma, bir eser, kişi veya durum hakkında hüküm yürütme, iyi ve kötü taraflarını ortaya koyma, tenkit demektir. Eleştirmen, yazınsal türde eserler verenlerin yapıtlarını üçüncü gözle okuyup yazanı değil, yaratılan esri estetik ölçütlerle değerlendirip o eser hakkındaki düşüncelerini yazandır. Günümüzde burjuvazi kitap tanıtımcısıyla eleştirmeni bir gören edebiyat fukarası cinsi çoğalmıştır.

Toplumcu yazarımız Güngör Gençay'la Nobel ödülü alan Orhan Pamuk'un eseri üzerine yazılan çok yazı vardı. Yazılar eseri üzerinden değil şahsı üzerinden. Çoğunluğu öven ve azınlığı yeren yazılardı. Bizim de sohbet konumuz ister istemez Orhan Pamuk üzerine oldu. Güngör Abi, "Nursen, ben Orhan Pamuk'un bu kadar üzerine gidilmesini doğru bulmuyorum. Tamam, eseri estetik değil ama ülkemizi dünyaya tanıttı." demişti. Bunun üzerine "Sizde mi popüler kültürün star kalemleri gibi düşünüyorsunuz?" demem üzerine Güngör Gençay şöyle devam etmişti. "Nursen, ben de isterdim dünyanın bizi Orhan Kemal'le, Yaşar Kemal'le, Orhan İyiler'le, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'yla, Vedat Türkalı'yla, Kemal Bekir ile... tanımasını." Ben de Gençay'a, edebiyatta Orhan Pamuk ardıllarının çoğalacağını ve toplumcu edebiyatın damarının tıkanacağını söylemişim. Haklı olduğumu vurgulamış, yine de ülkemiz tanıtımı açısından hoşgörülü olmak gerektiğini söylemişti.

“Cengiz Gündoğdu, eseri Nobel Ödülü üzerinden değil eseri üçüncü gözle okuyup estetik ölçütlerle değerlendirmiş ve estetik roman olmadığını temellendirmişti. Star dişli kalemler Orhan Pamuk'tan takdir görmek için Gündoğdu'ya yazılı saldırılar başlatmışlardı. Nobel almış bir yazarı eleştirmek, kutsal kitapları eleştirmekle ölçüt sayılmıştı.

Burjuvazinin star kalemleri Orhan Pamuk'u ilahi varlık olarak betimlemiş ve kendisini aldığı ödül

üzerinden dokunulmaz ve eleştirilmez kabul etmişti. Eleştirmenlere "Orhan Pamuk Nobel Ödülü almış bir yazar, onu ilahlaştır, alkışla ve baş tacı et" dercesine bültenler verip yazılar yazmıştı. Çağrılarına uymayan isimleri ise estetik konusunda yetersiz ve cahil, düşün fukarası ilan etmişlerdi.

Bu edebiyat fukarası star dişli kalemlerin gazetelerde, edebiyat dergilerindeki yazıları elimde olmadığı için ben de İnternet'ten Taylan Kara'nın, Orhan Pamuk üzerine 10 Şubat 2017 tarihinde kaleme aldığı yazıdan(*) örnekler aktaracağım.

Put yazarlar

Ancak Türkiye'de piyasa edebiyatının yazarları hakkında ana akım kültür-sanat organlarında tek bir satır olumsuz eleştiri bulamazsınız. Roman sanatının en temel ölçütlerini bile mumla arayacağınız bir yığın kitap hakkında piyasa edebiyatı/edebiyat piyasasının aygıtlarında tek bir cümle bile olumsuz eleştiri yer almaz.

Bu konuda verilebilecek örneklerin en başında Orhan Pamuk gelmektedir.

Bir yazarı eleştirmek yasak olabilir mi? Bir yazarın çıkardığı herhangi bir kitapla ilgili övgüler dışındaki en küçük bir edebi eleştirinin bile "cahillikle", "sanattan anlamamakla" suçlanması neyin nesidir?

Bu ifadelerimde bir abartı var mıdır?

*

"Adam Nobel almış, ne konuşuyunuz!"

Örneğin, kitaplarından biriyle ilgili son derece somut bir eleştirinin sosyal medyada "adam Nobel almış, gerisi laf" gibi bir yanıt alması sık karşılaşılan bir durumdur.

Nobel almışsa konuşulacak bir şey yoktur, eleştirilemez. Bu sosyal medyanın karmaşasındaki sıradan bir yanittir. Sıradan yanıtlar böyledir de seçkin yazarlarda durum farklı mıdır?

Prof. Dr. Yıldız Ecevit, kitabının "Orhan Pamuk'u Okumak ya da Okuyamamak" alt başlığında şunları yazar:

Kişisel düzlemde Orhan Pamuk'u okumak ya da okuyamamak sorunu olmayıp, okurun avangardist estetik konusundaki yetersiz donanımıyla ilgili olduğunu göstermektedir. ...romanda, çağcıl avangardist sanat ürünüyle bütünleşebilmek için, estetik kuramla ve onun ardında yatan düşünsel boyutla da bütünleşebilmek gerekir. Modern sanat okuru/izleyicisi/dinleyicisi olmak özveri gerektirir(1).

Buradan anlıyoruz ki O.Pamuk'un kitaplarıyla ilgili bir sorununuz varsa avangardist estetik konusunda yetersizsiniz demektir. Avangardist estetik ile ilgili donanımınız varsa O.Pamuk'un kitaplarını sevmek zorundasınız; başka bir seçenek yoktur. Son derece özgürlükçü bir yaklaşım!

*

O. Pamuk'u eleştiren faşisttir!

Bir başka örnek Boğaziçi Üniversitesi'nden iki akademisyenin yazdığı bir yazıdır:

Orhan Pamuk'un metinlerinin okuyucu nezdinde bir anlam ifade edebilmesi için dünya edebiyatıyla tanışık ve barışık olmak; yazarın Thomas Mann'la, Marcel Proust'la sohbet ettiğini bilmek ve bundan haz almak önkoşul. Uzun lafın kısıası, Orhan Pamuk okumak entelektüel bir uğraş (2).

Özetle yazarlar, O.Pamuk'un metinlerini eleştiriyorsanız dünya edebiyatından bihaber olduğunuzu söylemektedir. Sanki T. Mann ya da Proust'u bir tek bu yazının yazarları okumuş! Bu özgüven karşısında gerçekten saygıyla eğilip şapka çıkarmak lazım!

*

Yazı şöyle devam etmektedir:

"Yasin Hayal'in 'Akıllı ol' tehdidi ile daha Kara Kitap'ın basıldığı dönemde bazı 'solcu' edebiyat eleştirmenlerinin yazdıkları arasında kan dondurucu

benzerlikler var. İki tarafta da Orhan Pamuk Batı taklitçiliğiyle, oryantalizmle, kültür emperyalizmiyle, yerellikten kopuk olmakla ve 2007'de Genelkurmay'ın da ulus adına reddettiği 'postmodern'likle suçlanabiliyor (2)".

O. Pamuk'u yukarıda sayılan başlıklarla ilgili eleştirirseniz, "**Hrant Dink'i tasarlayarak öldürmeye azmettirmek**" suçundan ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına çarptırılan biriyle benzeşmiş oluyorsunuz.

*

Bir başka özgürlükçü(!) yazı Birikim Dergisi'nden:

"Zira Ermeni ve Kürt meselesi gibi hassas noktalara değinmenin, hem de bunu dünya basınına malzeme etmenin basit karşılığı. Yalçın Küçük'ün infaz mangalığına soyunması, kimi çevrelerin onu yeni ve olası Yasin Hayallere hedef göstermesi, Kemalistlerin dil hataları avına çıkmasını böyle açıklayabiliriz. "Dil hataları" nedeniyle yapılan eleştiriler, siyasi değil edebi motifli olsa bile, bunu yukarıdaki dünya görüşünün bir uzantısı saymak, kanımca, mümkün (3)."

"Orhan Pamuk'a dönük hayırhah olmayan tutumun bir diğer nedeni de solun da içinde yetiştiği faşizan kültürden,

maalesef, tam olarak kurtulamamış olmasıdır. Solcularımızın kahir ekseriyetinde bu çelişkinin izini görmek mümkündür (3)."

"Belki de Orhan Pamuk'u sevmek, kendini sevmekle ilişkili bir hadisedir(3)."

Demek ki dil hatalarını ortaya koysanız ve sadece edebi eleştiriler yaparsanız bile faşistsiniz.

Yazıda geçen "Belki de Orhan Pamuk'u sevmek, kendini sevmekle ilişkili bir hadisedir." ifadesine ise inanın ne diyeceğimi bilmiyorum. "Kim bilir bunu

yazacak ne yaşamıştır” diye düşünmeden edemiyorum. Ölçülü olmak, ölçülü konuşmak-yazmak, “elimizin yazdığını gözümüzün okuması” herkes için ne iyi olurdu!

*

Özgürlükçüyüz ama eleştiremezsin!

Bir ülkenin resmi devlet başkanına “sonun Kaddafi gibi olur” (4) diye tehdit mektup yazan, 2015 yılında “AKP hakkında söyleyeceğim en derin eleştiri boğaz gemilerini ve şehir hatlarının halka sormadan değiştirmesidir” diye açıklama yapan (5) bir yazara karşı “hayırhah olmayan tutum” alıyorsanız bu sizin faşistliğinizdendir ancak!

Tam da özgürlükçü! Birikim’e uygun bir yaklaşım...

Örnekleri daha da çoğaltabiliriz.

Bir yazarın bu kadar putlaştırıldığı, bu kadar eleştirilemez ilan edildiği başka bir örnek bilmiyorum. Her konuda özgürlükçü olduğunu iddia eden, adeta “tahakküm detektörü” haline gelmiş bu yazarların O. Pamuk’un kitapları aleyhinde tek bir sözcük duymaya bile tahammülü yoktur: Duydukları an, siz daha ne olduğunu anlamadan ellerindeki onlarca etiketten birini alnınızın ortasına yapıştırıverirler!

Bu yazılardaki alıntıların özeti şudur:

O. Pamuk’u eleştiremezsiniz. Eğer ki bir yanılığa düşer de eleştirirseniz:

-Sanattan anlamıyorsunuzdur.

-Estetik yetersizliğiniz vardır.

-Faşistsinizdir.

-Entelektüel olarak yetersizsinizdir.

-Yasin Hayal ile aynı yerdesinizdir.

-Sadece kitaplarındaki onlarca dil hatalarını göstererseniz dahi faşistlikten kurtulamazsınız.”

BAŞIN SAĞOLSUN TÜRKİYE

6 Şubat 2023’de 11 ilimizde yaşanan deprem felaketinde kaybettiğimiz canlarımızı saygıyla anıyorum. Felaketten yaralı olarak kurtarılan canlara acil şifalar diliyorum. Başta yakınlarını kaybetmiş canlara ve bu trajik acıyla akıl sağlığı paramparça olan canlara sabır diliyorum. Eleştirel düşünme serbest. Dil ve yazıya dökmek faşistlik. AKP iktidarı hakkında eleştirel düşünebilirsin ama eleştiremesin. Bu felaketin mimarı iktidardır. Çok saraylı çok uçaklı binlerce milyarlık makam araçlı iktidar depremzedelerin ölümlerine seyirci kaldı. Onları kendi acılarıyla baş başa bıraktı. Double yolları çöktü. Fay hattı üzerine kurdukları Hatay havalimanı patladı. Gemi filoları olan AKP yöneticilerin sevgili çalışmayan varsıl oğulları denizden yardıma gitmediler. İki gecikmeli yardıma başlayan iktidar, acıları sarmak için değil siyaset yapmak için gitti. Muhalefet partilerin sivil toplum kuruluşlarının yardımlarına ya el koydular ya engellediler. Yetmedi muhalefet partilerinin yardım araçlarının pankartlarını indirip AKP pankartları astılar. Sosyal medya kısıtlaması ve yardıma isteyen halkı ve iktidarın ihmallerini haber yapanları gözetim altına alma aciliyeti, ölüm kalım savaşı veren depremzedelerden önce geldi. Devlet yönetimini 20 yıldır üstlenen AKP iktidarı devleti enkaz altında bıraktı. Bu acıyı, bu felaketi hiçbir cilalı Goebbels yalanlı propagandacı AKP siyasetçileri kapatamaz.

....

NOTLAR

(*) “Orhan Pamuk ‘eleştirememesi’, eleştirinin yasaklanması ve ‘yüceltmen’ler”, Taylan Kara.

(1) Türk Romanında Postmodernist Açılımlar, Yıldız Ecevit, İletişim Yayınları, 10. Baskı, İstanbul

(2) “Popülist sol nefretin müphem nesnesi: Entelektüel”, Barış Büyükokutan - Volkan Çıdam

(3) “Bir Gün Elbette Orhan Pamuk’u Seveceksiniz (Orhan Pamuk’u Seviniz)”, Barış Yıldırım

(4) “Orhan Pamuk ve 5 aydından Esed’e: İstifa et, sonun Kaddafi gibi olacak!”

(5) “Orhan Pamuk’un AKP’ye en “derin” eleştirisi bakım neymiş”

SANAT EKSENİNDE ELEŞTİRİ'YE BAKMAK

Sanatın birçok işlevinin yanında yaşamı yansıtmak ve üretmek gibi özellikleri de vardır. Doğamız ve tarihsel birikimlerimiz sanata bu bulunmaz verileri sağlar. Zengin materyalin nasıl sunulacağı ise sanatın işidir. Doğal olarak, temanın nasıl verileceği biçimsel arayışı da doğurur. Her biçim bir ifade türü yaratır: şiir, roman, öykü, heykel, müzik... Bugün **büyülü** köklerinden uzak, özgürlüğünü ilan etmiş ve disipline dönüşmüş sanat var. Bizim için lüks değil zorunluluk derecesinde. Nesnellerimizde bile **estetik** var. Sanat, insanın tinsel sıçramasının en güzel örneği oldu.

Yaşam ve sanat birlikteliğini, Proudhon şöyle gösterir: “*Bilinci üreten ve harekete geçiren sanat, insanla ve toplumla beraber doğmuştur. İnsanlığın ilk gününden bu yana, bir fantezi olarak değil, varlığın temel dışavurum biçimi ve var olma koşulu olarak sanat vardır. Sanat gerçekliğe, varoluşun mahremiyetine nüfuz eder ve sanat insanlığı ihtisamlı bir manto gibi örter. Sanat insanlığın kaderidir hem de onun amacıdır. Tüm yaşamımız, sözcüklerimiz, en sıradan olanları dâhil tüm eylemlerimiz, oturduğumuz yerler, yani yapıp ettiklerimizin tümü, tüm varoluşumuz sanatı çağırır ve sanat tarafından varlığının açığa çıkarılmasını arzular. Bu bizi kabalıktan, banallikten, sıradanlıktan, basitlikten kur-*

taracak, bizi uygarlaştıracak, kentlileştirecek, bizi parlatıp yüceltecektir.” (Sanatın Prensibi, s. 262) Sanatın değeri ve vazgeçilmezliğini böylece saptayabiliriz. Bunu anladığımız yerde yolumuz nitelikli eleştiriye de çıkacaktır. Öyle görünüyor.

İyi de sanat yekpare değil ki! Ortaya çıktığı andan günümüze, sınıfsal yapı içinde evrim geçirmiştir. Herkes sanatı bir yerinden çekiştirip kendisine benzetmeye çalıştığı için, artık sanat derken, “Nasıl sanat?”, “Kimin için sanat?” tarzı sorular çakılıyor aklımıza! İlkel zamanlardaki sanat için **saf** dersek uzlaşırız hepimiz. Ama günümüzde **saf sanat**; sermayenin yaptıklarını gizleyen araca dönüşüyor. Sorunların sınıfsal temelli estetikle yansıtılmasına katlanamayanlar saf sanat teranesini icat ediyorlar. Sanat eserinde ideoloji/siyaset olmaz, diyorlar. Diyorlar ama eleştiride yetkin olmadıklarından süslü bir söylemin ötesine geçemiyorlar. Kuramsal olarak söylenmesi gerekeni yine düşmanları söylüyor, yani sosyalistler: “*Estetik dogmatizm... ‘önce siyaset, sonra sanat’; dogmacılığın parolası işte budur. Böyle bir yalıtılma sanatın özüne ters düşer. Sanat, ustaca boyanmış bir ideoloji değildir; siyasal anlam, yapının dokusunda bulunur ve ondan önce gelemez, ayrıca kendisini orada özerk bir biçimde de gösteremez.”*

Hasan
ÇAPIK

deneme

(Avner Ziss, *Estetik*, s.53) Dikkat ettiniz mi? Tam da **sanatın neliği**'ni konuşmak istediğimiz yerde, sanatın yanına ama ondan bağımsız bir disiplin koyuyoruz; **eleştiri!** Sanat evrenini görmek için yolumuzu eleştiriden geçirmek zorundayız. Sanatın neliği sorunu yetmiyormuş gibi bir de **eleştiri neliği** çıkıyor karşımıza. Hele günümüzde... Eleştiri kuramlarının neredeyse **eleştiri mühendisliğine** şeklinde ortaya çıkması tetikte durmamızı gerektiriyor.

Sanat eserlerinin içkinliğinden gelişen eleştiri hiç dikkatinizi çekti mi? Sanatçı da dâhil! Sanatçının emeği ve farklılığının keşfedilmesi çok eskilere dayanıyor: Mısır'a! Antik Mısır'da sanatçı resmen kutsanıyor: "*Elinde keskiyle çalışan sanatçı/ Tarlayı belleyen ırgattan fazla yorulur/ Akşam olunca gelip yatar mı? Ne gezer?/ Kolları koparcasına çalışır/ Ortalığı aydınlığa kavuşturmak için.*" (**Eski Mısır'dan Şiirler, çev: T. S. Halman**)

Dışarıdan bakıldığında Antik Mısır durağan, kölelik sistemince işleyen yapı olarak algılanır. Sanat da beklenmez. Oysa öyle değil! Bakın nasıl? "*Dördüncü Amenhotep, Mısır'ın ilk gerçek düşünce ve sanat devrimini yarattı... Sanatçıları gerçekçiliğe yöneltti. İnsanları oldukları gibi, yürürken, oynarken, konuşurken, doğal halleriyle göstermelerini istedi. Uzun süredir kalıplaşan, geleneklere bağlı kalan Mısır sanatı, yüksek estetik değerlere rağmen, gerçeklerden kopmuştu. Akhenaton döneminde hem gerçekçilik hem hiciv ve mizah gelişti. Hatta müstehcen sanat aldı yürüdü. Firavun kendisini güzelleştirmeden gösteren resim ve heykeller yapılmasına da izin verdi. Sakatlığının örtbas edilmesini de istemiyordu.*" (agy.)

Firavun Amenhotep (Akhenaton), giriştiği devrimlerden sanatı da mahrum kılmıyor. Sanat, saraydan halka akmaya başlıyor. Bir firavunun sanat için kendisini özneleştirmesi de devrimcidir. Firavunsunuz ve sizi diledikleri gibi yansıtabilecek sanatçılar! Genel sanat tarihinde, halkın sanatlara konu edilmediği zamanları düşünürsek bunun önemini kavrarız. Toplumcu gerçekçiliğin izleri buraya kadar sürülebilir. Sanat bünyesinde gelişen eleştirel bir şey daha var. Eski Mısır'da Ankhü adıyla şiirler yazan rahip Haheperesenb'in şu şiiri eleştiri açısından dikkat çekicidir: "*İşitilmemiş sözler bilsam, garip cümleler söylesem/ Kimselerin kullanmadığı bir dilim olsa/ Tekrarlanmamış, bayatlamamış deyimlerle/ Eskilerin sözlerinden uzaklaşsam*" (agy.) Buralardan doğmuş eleştiri!

Tabii, modern anlamda eleştiri ve tarihi oldukça yenidir. Yukarıda sözünü ettiğim ve önemseydiğim şey, sanatın kendi bünyesinde, konusunun kaldırabildiği ölçüde eleştiri yaratmasıdır. Burada yöntemsel bir fark var: Modern eleştiri, doğrudan neyi eleştirecekse oradan başlar. Oysa geleneksel sanat, **art alan** açarak bunu yapıyor. Deyim yerindeyse **organik eleştiri!** Bu, sanat içinde eleştiriye yarattığı için değerli ve sanatçının da kendisinin ilk eleştirmeni olmasını sağlıyor: **Konu ve uygun biçim kadar her şey sanatçının usunda eleştiriye açık hale geliyor.** Söylediklerimizi hatırlarsak; Akhenaton'u konu değişimindeki uygulaması ile yeni biçim arayan Ankhü ilk eleştirmenler olarak neden alınmasın? Şunu da düşünmeden edemiyoruz; eleştiri, sanat eserlerinin iç dinamiklerinden (**Organik Eleştiri**) gelişseydi, daha mı canlı kalırdı? Bu olsaydı, modern dünyamızda olduğu gibi, kıyasıya sanatçı-eleştirmen çatışması da yaşanmayabilirdi. Ama biz artık bir sosyolog gibi davranacağız; olması gerekene değil olana bakacağız. Modern eleştiri vardır ve sanat dünyasına özgün bir müdahaledir. Onsuz olmaz. Tıpkı Hasan Ali Yücel'in söylediği; "**Münek-kidi olmayan bir edebiyat, efkâr-ı umumiyesi olmayan bir memleket gibidir.**"

Şaban Sağlık, "**Şerhten Eleştiriye**" başlıklı yazısında günümüzdeki eleştiriye vermeye çalışırken bir toparlama da yapmış: "*Doğu- İslam dünyasında şerh ve benzeri disiplinler, Batı'da ise hermeneutik ve benzeri disiplinlerin hepsi, daha önce de değindiğimiz gibi, 'metni' inceleme, anlama ve yorumlamanın modern eleştiri öncesi yollarını oluşturmaktadır. Batı dünyası hermeneutik, filoloji, retorik ve poetika gibi disiplinlerin 'critic'e (eleştiriye) uzanan bir süreçte modern eleştiriye ulaşmıştır. On dokuzuncu yüzyılda aslında batı dünyasında da 'modern eleştiri' yoktur. Eleştirinin bir tür olarak gelişmesi o yüzyılın başlarına doğrudur. XIX. yüzyıldan önce eleştiriciler vardı, diyor Thiaudet, ancak eleştiri yoktu. Bununla beraber çeşitli eleştiri türleri XIX. yüzyıl sonra ortaya çıkmaya başlar. Böylece 'modern eleştiri' dönemi başlamış olur. Zamanla modern eleştiri de pek çok yan alan ve disipline bölünerek, köklü bir eleştirel birikim oluşmuştur. Buna karşılık Doğu- İslam dünyası başlangıçta tefsir olmak üzere, şerhten doğrudan eleştiriye gelememiş, daha doğrusu tefsir ve şerh süreci, bugün Doğu- İslam dünyasına özgü bir eleştiri üretememiştir.*" (**Hece Dergisi, Eleştiri Özel Sayısı, s.393**)

Özetin özeti: Batı'da modern eleştiri XIX. yüzyılda doğuyor. Doğu toplumlarında cılız bireysel eleş-

tirilerden öteye geçilmemesi hem modernitenin tüm gereklerinin (başta Sanayi Devrimi) yerine getirilmediğini hem de sanatların olgunlaşmadığına işaret eder. Ayrıca XIX. yüzyıla kadar olan eleştirinin de organik eleştiri olduğunu göstermektedir. Bu süreç, eleştiriyi büyüteç altına almamızı zorunlu kılıyor.

Demek oluyor ki eleştirinin kendi içinde yolculuğu var. **Eleştiri:** “1. Bir insanı, bir eseri, bir konuyu doğru ve yanlış yanlarını bulup göstermek amacıyla inceleme işi, tenkit. 2. Bir edebiyat veya sanat eserini her yönüyle sağlamak ve değerlendirmek amacıyla yazılan yazı türü, tenkit, kritik 3. Özellikle bilginin temellerini ve doğruluk durumunu inceleme, sınamaya ve yargılama” olarak tanımlanıyor Türkçe Sözlük’te. Eleştiri yazıları yazana da eleştirmen deniliyor doğal olarak. Tanımında uzlaştığımız eleştiriyi uygulamaya geçince fırtınalar o vakit kopuyor. Eleştirmen kimdir? Eleştirinin yöntemleri nelerdir? Hangi eleştiri? vs sormaya başladığımızda ayrılıklar derinleşiyor. Hatta eleştirinin öncesi de var: “Eleştiriye geçmezden önce seçik düşünmeğe ve düşündüklerimizi seçik olarak anlatabilecek bir dil kurmağa çalışmak gerek. Eleştiri dilimizi kurmak eleştirimizi kurmak demektir.” (Eleştirmeden Önce, Hüseyin Cöntürk, s.7)

Cöntürk, eleştirmenin taşıması gereken özelliği de şöyle saptıyor: “Eleştirmeden önce bir edebiyat anlayışına varmak şarttır. Bu da her şeyden çok çağımızın duyarlılığının adamı olmak ve aynı zamanda o duyarlılığı kuranlardan biri olmaya çalışmakla mümkündür bizce.” (agy, s.12) Bunlar eleştiri alanıyla ilgili tespitler. Sonrası, eleştirmen esere nasıl yaklaşıyor? Cöntürk’ün ifadesiyle eleştirmen katı mı sivi mi davranıyor? Yoksa; “Edebiyat tarihi, hala çeşneci zihniyet ve mantığından kurtulamamıştır. O sahada verilen hükümler, hemen tamamen amiyanedir. Mesela üslubu kuvvetlidir, lisana hâkimdir, has-

sastır, liriktir... gibi hükümler, ilim muvacehesinden hiçbir kıymet ifade etmez. Çünkü anlayış ve imtinan, yerleşebilmek için sağlam toprak arar. Bu amiyane hükümler birer ‘niçin’ mezarıdır ve tamamen şahsidir. Elmayı meyvedir diye tarif etmek elma hakkında bize ne derece amiyane bir bilgi verirse, bir sanatkâr hakkında yukarıda saydığımız hükümleri sıralamak, bizi bundan fazla tenvir etmez.” (Ali Nihat Tarlan, Necati Beg Divanı’na yazdığı önsözden. Hece Dergisi, Eleştiri Özel Sayısı) A. N. Tarlan bu dönemde

yaşasaydı acaba ne düşünürdü? Günümüz post-modern rüzgârı altında, bu övgüler “yayınlanmamış eserlere ve/ya yazarlarına yapılıyor. Bu tarz boş övgüler her eleştirmenin harcı değil ya! Kimi eleştirmenler de eserlerin toplumcu gerçekçi estetikle verilmesini isteyecektir: “Eski ve çürük bir şark dünyasını yıktık, yerine çelikten ve taştan bir dünya kuruyoruz. Bu cehennemlik savaş karşısında radyolarımız gazel okuyor, en büyük şairlerimiz göllerde kamış olup sallanmak istiyor, edip dediklerimiz aşk destanları yazıyor! Maden kuyusuna inen, havada uçan, beton insanların talihi ile kimler uğraşacak? Bu vazife edebiyatın vazifesi değil midir?” (İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Bizde Edebiyat Niçin Yoktur?, agy.)

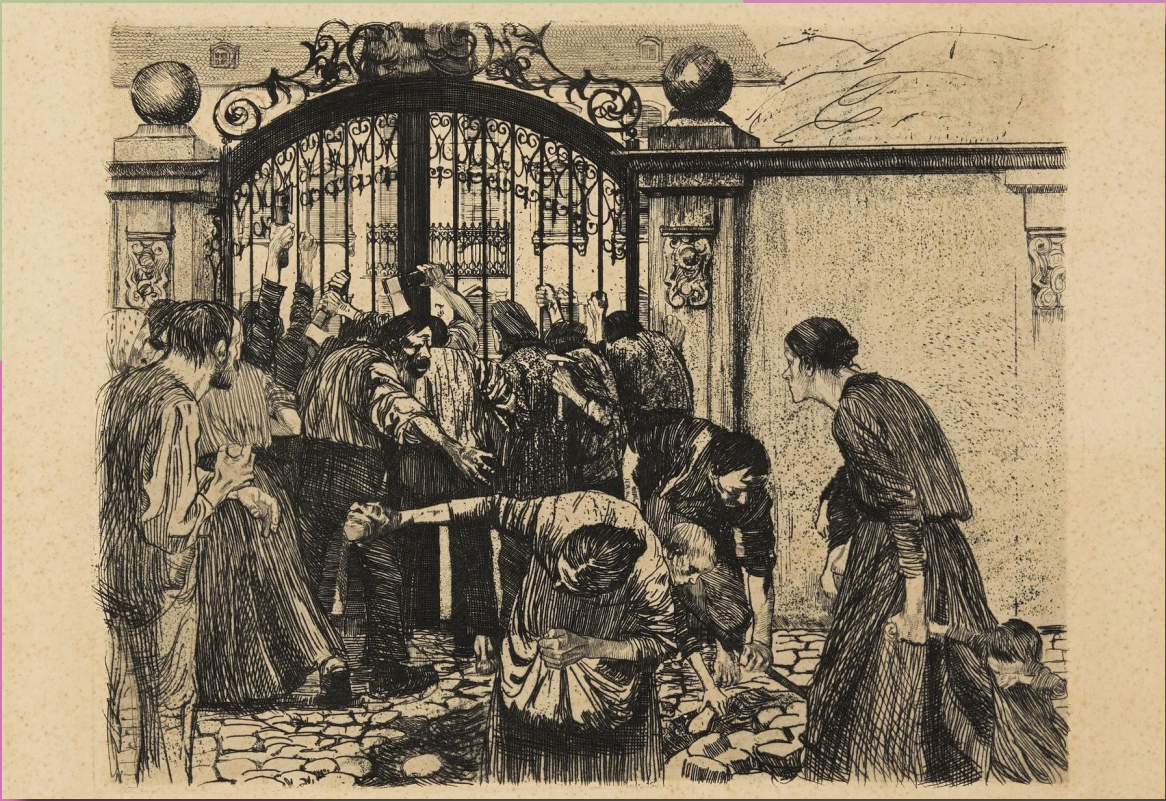
Demek ki dönemler değişse de sanat ve eleştirmenin değişmeyen, ortak bir yanı var: Hayattan kopukluk! Dünyada sanat devrimleri tetiklerken bizde niye uyuşuktur? Ne var bu göllerde kamış olmakta ki bizi dünyadan böylesine yalıtıyor? (Hoş, şimdilerde ‘mırıldanıyorlar’ veya ne idüğü belirsiz içsel yolculuklarından keramet eyleyip seslerini bağışlıyorlar okurlara, büyük şairler!) Kendi içerisinde, yaşam ve sanatla bağları da sıkıntılı olan eleştiride akımlardan geçilmiyor ama, ilginçtir!

Sıddık Akbayır, “‘Eleştiri Ne Kadar Nesnel Olabilir’ Sorusuna Eleştirmenler Tipolojisi Açısından Öznel Yaklaşımlar” başlıklı yazısında eleştiri türlerini şöyle vermiş: Açıklayıcı, Akademik, Arketipçi, Benci, Bilimsel, Çözümleyici, Değişbilimsel, Dışa-

vrumcu, Eğitsel, Eksiztansiyalist, Eleştirel, Esere Dönük, Estetik, Felsefi, Feminist, Ahlaki, Anlambilim, Hermeneutik, Burjuva, Freudist, Gazete, Gösterge, Hümanist, İçsel, İdeolojik, İnaksal, İzleksel, İzlenimsel, Jdanovcu, Kavrama, Kaynak, Kentsoylu, Kompozisyon, Kuralcı, Kusurlar, Linguistik, Metinlerarası, Maddeci, Mitolojik, Nesnel, Okur Merkezli, Olgusal, Oluşum, Ontolojik, Öncü, Öznel, Pozitivist, Post Modern, Psikanalitik, Ruhbilimsel, Saltçı, Sanatçıya Dönük, Sanatsal, Sembolist, Sınıf, Teknik, Sezgi, Sosyalist Marksist, Sözlü, Tanıtıcı, Tarihsel, Toplumbilimsel, Tutucu ve Buyurucu, Üslupçu, Varoluşçu, Vesile, Yapısalcı, Yaratıcı, Yargılayıcı, Yaşamöyküsü(biyografi), Yeni, Yorumlayıcı!

Ansiklopedisi'nde yer verilen 2126 yazardan acaba kaçını 'eleştirmen' olarak nitelenmiştir? Tanzimat'tan bu yana şiir, öykü, roman ve diğer türlerde ürün veren yüzlerce edebiyatçı arasında eleştirmenlerin acaba yeri nedir? Edebiyatçılar Ansiklopedisi'ne dayanarak yaptığım döküme göre, 2126 edebiyatçı arasında 'eleştirmen' kimliği uygun görülen toplam 64 adla karşılaşılıyor... (Bu isimlerden kimileri de farklı gerekçelerle elendiğinde, H.Ç) geriye 49 edebiyat eleştirmeni kalmaktadır... Bu rakam, Tanzimat'tan bu yana geçen yaklaşık 150 yıllık bir dönemin toplam eleştirmen sayısını belirtiyor.” (Siddık Akbayır, agy.)

Sadece isimlerini yazar veya okurken yorumladığımız bu kadar eleştirinin nasıl geleceği? (Hepsinin adını bu yüzden yazdım!) İster okur, sanatçı veya eleştirmen olun ne fark eder? Bu kadar eleştiri, bize yol gösterip sanatı da zengin-

leştiriyor mu peki? Yoksa tersine, sanatın muhatapları ayrıntılarda yollarını yitirsinler diye mi üretiliyorlar? Sınıflı bir dünyada bunu neden düşünmeyelim? Neredeyse seri halde üretilirlerken! Aklıma ne geldi: Sokrates bir gün pazaryerinin önünde uzun uzun baktıktan sonra şöyle demiş: “*Ne kadar çok şey var, işime yaramayan!*” Bu, eleştiriler için de geçerli olabilir mi? Asıl sorumuz da şu olacaktır: Emekçil yaşamımıza uygun estetik ve eleştirisine nasıl varacağız?

Ama bu kadar eleştiri türü olmasına karşın, eleştirmen sayısının çok az olduğunu da aynı yazıdan öğreniyoruz: “*Yapı Kredi Yayınları tarafından birkaç ay önce yayımlanan Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar*

Görülen o ki eleştirmen azlığı, kuramsal çalışmaların hem az hem de ithal olmaları da doğal olarak eleştirinin istenilen düzeyde olmasını engelliyor. Şunu da sormalıyız: Bu ülkede kuramsal çalışmalar ama her alanda neden yeterli değildir? Belki de bu sorulara verilecek tutarlı cevaplar eleştirinin önünü açacaktır.

sanatçı: Kathe Schmidt Kollwitz

ELEŞTİRİ VE ELEŞTİREL DÜŞÜNME

Bir şeyin ne olduğunu anlayabilmek için önce kavramın içeriğine, ne anlattığına bakarız. Bu bağlamda “**Eleştiri nedir?**” sorusunu yöneltebiliriz. Birçok kavramda olduğu gibi “**eleştiri**”nin de terminolojik köküne Antik Yunan’da rastlarız.

Eleştirel (İng: *critical*) sözcüğü Grek kökenli “*kriticos*” sözcüğünden türetilmiştir. Ayırt etmek, yargılamak anlamına gelir.

Türk Dil Kurumu sözlüğü “**eleştiri**” kelimesini isim olarak şöyle açıklamış:

1) Bir insanı, bir eseri, bir konuyu doğru ve yanlış yanlarını bulup göstermek amacıyla inceleme işi, tenkit.

2) Bir edebiyat veya sanat eserini her yönüyle değerlendirerek anlaşılmasını sağlamak amacıyla yazılan yazı türü, tenkit, kritik.

Felsefede ise bilginin temellerini ve doğruluk durumunu inceleme, sınama, yargılama olarak tanımlamaktadır.

Bu yazıda eleştirinin kuramına girmeyeceğim, eleştiri ve eleştirel bakışa genel yaklaşım üzerinde bir değerlendirme yapacağım. Zira sanatın, felsefenin, edebiyatın, bilimin eleştiri kuramı kitapların meselesi.

Hem dünyada hem ülkemizde eleştiri pratiğinden ne kadar uzaklaştığımızı ve edebiyatın hayatımızdaki önemini ne kadar azaldığını hissediyoruz. Özellikle kültürel altyapısı gelişmemiş yerlerde felsefeden edebiyata, politikadan bilime birçok şeyin çarpık ilerlediğini görüyor ve deneyimliyoruz. Bu durumda eleştirinin de çarpıtılıp özünden saptırıldığını görmemek ne mümkün...

Sübjektif eleştiri anlayışı ya övgü ya sövgüdür. Gerekli donanımdan yoksun olan eleştirmenlerin başvurduğu bir yöntemdir; bir eseri eleştirmek, övgü düzmek ya da saldırgan bir dil ile o eseri karalamaya çalışmaktır. Belki de bu yüzdendir ki bizim gibi demokrasi geleneği olmayan toplumlarda yetkin bir eleştiriye bile tahammül yoktur. Eleştiri ya övgü ya da yergi anlamında kullanılır. Yergi genelde hakaret, saldırı, aşağılama anlayışına yaklaştığı için eleştirinin yüzü soğuktur.

Toplumun genel anlayışı dışında, sanatın, şiirin, edebiyatın “eleştirilemez, dokunulamaz” mertebesine çıkarıldığı tuhaf “postizm” çağımız eleştiriye sevmeyiz. “Bırakınız yazsınlar bırakınız geçsinler”ci bir durum oluşur. O halde ortaya saçılan kötü metinlerin saldırısı iyi sanatı, romanı, şiiri, hikâyeyi kovar. Artık banalın salına salına

gezdiği yerdir dünya.

“*Eleştiri nedir ve nasıl olmalıdır?*” meselesinde uzman değilim ama kendimce gözlemleyip deneyimlediğim kadarıyla başlıklar altında biraz açayım.

***Eleştiri sadece bir teknik değil sanattır.**

Hangi konuda olursa olsun; bilim, sanat, edebiyat, özel bir görüş eleştirisi yapılırken teknik bir rapor yazar gibi değil, sanatın inceliğiyle, ironi, eğretileme estetiğiyle yapılan eleştiri hem öğretici hem yapıcıdır. Eleştirinin de bir etiği, estetiği olmalıdır.

***Eleştiri yıkıcı değil, yapıcıdır.**

Eleştiri bir şeyin onarılması, ona katkı sunulması için yapılır. Eleştirinin de tonları vardır, eleştirinin amacı bir durumu düzelmek ve güçlendirmektir.

Eleştirilecek konuya yaklaşırken onu yerden yere vurmak gibi bir art niyet eleştirilen şeyi yıkar. “*Bu ne yaa! Ne saçmalıyorsun!*” vs. gibi baştan çok saldırgan bir tutum izleyerek, karşı saldırının etkisini azaltabileceğini veya eleştirdiği kişiyi sindirebileceğini düşünür.

Yapıcı eleştiri; herkesin harcı değildir. Çok iyi düşünülmesi, kurgulanması ve uygulanması gereken bir sanattır demiştik. Hem öznenin hem de toplumun gelişmesi ve ilerleyebilmesinin yapıcı eleştirilerin etkisi küçümsenemez. Yapıcı eleştiri özünde, fikre fikir katan, eleştirdiği şeye farklı bakışlarla, farklı fikir katarak ön açan geliştirendir. Eleştirilene samimi yaklaşarak onu incitmemelidir.

***Eleştiri sübjektif niyetle yapılmaz, objektiftir.**

Eleştiriye sırf kendi görüşü üzerinden değerlendirmek, bana göre böyle değil, ben bunu kabul etmiyorum, ben böyle düşünmüyorum gibi sübjektif yaklaşımla eleştiriye amacından saptırıp öznelleştir-

memeli... İnsan ne kadar objektif olabilir tartışılır. Yine de eleştiri bilimsel bilgiyi ve nesnel gerçeklik çerçevesinde yapılmalıdır. Eleştirinin doğasında nesnellik olmalıdır; öznellik eleştiriye kararır, kötü amaçla yönlendirir.

***Eleştiri ne övgüdür ne yergidir.**

Eleştiri kavramı eleştiren ve eleştirilen arasında bir sürtüşmedir. Sözde eleştiriler. Halbuki bidedaha çok tirmen kar-

meve, kavgaya kadar gitti yapıcı, geliştirecidir. zim toplumda eleştiri “övgü” ye çalışır. Eleştirilen ve eleştirilen şıllıklı bir alışveriş içindedir. Öv beni öveyim seni... Bir metin ne yaranmak için övülmeli ne de hınç almak için yerilmelidir. Onu gösteren ve karşı argümanları sunarak eleştirilenin ve okuyanın zihnini açan olmalıdır. Eleştirmen “kaypak bir diyalogdan” uzak durur. “Herkesle iyi geçinmek” veya koşulsuzca uzlaşmak gibi bir kaygısı bulunmaz. Eleştirilen yücelmek ya da değersizleştirilmek için yapılmaz.

(...)
Bu vitrin ve pazar çağında en iyi eleştiri, eleştirilenin pazarlamacılığını yapmaktır. Kitabı okuyup hakkında kritik yapmak zahmetli bir iş olduğu için de sadece kitabın kapağına bakıp övgü düzmek daha kolay ve kısa yoldan işini bitirip beklentiye göre karşılığını almaktır.

***Eleştiri yapıcısı yeterli donanımına sahip olmalıdır.**

Eleştiri yapıcısının eleştireceği metin, bilgi, sanat hakkında birikimi nedir? İrdeleneni kritik edecek kadar bilgisel bir donanımı var mıdır? Buna pek bakılmaz. Çünkü bu vitrin ve pazar çağında en iyi eleştiri, eleştirilenin pazarlamacılığını (PR - İng: *public relations*) yapmaktır. Kitabı okuyup hakkında kritik yapmak zahmetli bir iş olduğu için de sadece kitabın kapağına bakıp övgü düzmek daha kolay ve kısa yoldan işini bitirip beklentiye göre karşılığını almaktır.

***Eleştiri zamanın koşullarına uygun yapılmalıdır.**

Bu geçmiş eleştirilemez anlamına gelmez. Ancak tarihi ve konjonktürün koşullarına göre bugün durduğumuz yerden baktığımız eleştiriye yüzyıl öteye giderek yapamayız. Mesela uzun vadede; bir yazarı bugünkü koşullarda çok daha farkında olunan ve dile gelen çevre sorunu, halklar sorunu gibi düşüncelere yeterince açıklık getirmediği için eleştiremeyiz. Çünkü o yazarın yaşadığı yüzyıl ötesinde çevre bu kadar çok tahrip olmamıştı veya ırkçılık bu kadar azgın değildir...

Kısa vadede ise güncele ait yazdığı bir makaleyi bir ay sonra dönüp eleştiremeyiz. Bir hafta önce ekonominin çok berbat olduğunu yazan bir yazarı, bugün durum düzeldi diye bir ay sonraya dönüp eleştiremeyiz.

***Eleştiri; yargılayıcı, sorgulayıcı değil, katılımcı geliştirici ve önerici olmalıdır.**

Eleştirmen bir düşünür, yargıç, polemikçi veya tepkili kişi gibi davrandığında eşlik etmesi beklenen yapıta doğru bir mesafe ve açıdan bakamaz. Sırasıyla bunlardan birisine benzediğinde eleştirel yaklaşımın alacağı farklı sorunların üzerinden geçebiliriz. Eleştirdiği metnin yazarının kişisel önyargıyla değil, bir niyet ve yönelimden çok eleştirmenin nesnesi neyse ona yönelir.

***Eleştiri yerinde ve tutarlı olmalıdır.**

Bir yapıtın eleştirel okumaları eleştirmenin ne beklediğiyle değil yapıtın içeriğine göre eleştirir.

Daha da basitleştirmek gerekirse, eleştirmen kendisinin ikinci yenici olduğunu söyleyen bir şairin şiirlerini neden şiirin toplumsal gerçekçi olmadığı gibi bir sorgu içine girmez.

Eserin yazıldığı dönemi, özü, biçemi başkalarıyla karşılaştırırsa da kendi tutarlılık zeminine yerleştirmeyi esas sayar.

***Eleştirmen esere önyargılı ve hınçlı bakmamalıdır.**

Eleştiren, eleştirilene din, ideoloji, sınıf, cins veya siyasal konum içinden etrafına sert bir mizaçla baktığında, ön yargı ve hınç kaçınılmaz olur. Eleştiren ele aldığı eseri kendi yapanından bile bağımsız olabilecek belirlenimler üzerinden atlayarak onu kendi me-

tafizik, etik, estetik yargılarının alanına çeker. Âdeta eserin yaratıcısını kendisi gibi düşünerek üretmediği için suçlar. Dile getirdiği kusurlar, kendisine ait bazı ön kabullerin noksanlığıyla alakalıdır. Kendi doğrularıyla uyuşmadığı için eser sahibini ile arasındaki uyuşmazlıkları bir eksiklik gibi tarif eder. Dünyaya kendisiyle aynı perspektiften bakmadığı için eseri yetersiz sayar. Eleştirdiğini kendi anlayışına tabi kılmak, terbiye etmek, iradesini küçümsemek bir ön yargı ve hınçtan öte gitmez. Kısacası eleştirmen; eleştirilene hınç ve yargıyla yaklaşamaz. Eleştirilen metnin dışına taşarak eser sahibinin kişisel zaaflarıyla, özel hayatıyla eleştiremez...

***Eleştiri bir kültür meselesidir.**

“*Bir eseri eleştiren, eserin yapıcısından daha çok bilgiye sahip olmalıdır. Eserin yapıcısı belirli bir mevzuda yetkinleşmiş ise eleştirici, tarih, sosyoloji, psikoloji, felsefe, edebiyat gibi birçok alanda birikimi olmalıdır. Eleştiri bir kültür meselesi ve bir entelektüel birikim ve süreçtir. Dilin, kavrayışın, etiğin iç içeliğidir. Eleştiri analitik bir zihinle yapılmalıdır. Kapitalizmin kırı her şeye bulaştığı için dile, söze, sanata, edebiyata bilime de sirayet etmiştir. Her ne kadar eleştiri müessesesi olsa bile sınıf temelinde eleştirel bir kavrayış da yok denecek kadar az. Ancak bunu bir azınlığın yaptığını ve en çok da bir ideoloji çerçevesine çekildiğini görürüz. Ki bilinç düzeyleri ve kavrayışları sınıf temelli bile olsa onların da eleştiriye bir kavga, karşılıklı alt etme yarışına çevrildiğini sıkça gözlemlemekteyiz.*

***Eleştiri karşı olunana yapılmaz.**

Eleştiri karşı olma durumu değildir eleştiri daha çok aynı tarafta olan aynı kampta olanlarla aynı kavramlarla yapılır. Karşı olduğum bir şeyi eleştirmem. Faşizme karşıysam onu eleştirmek değil ortadan kaldırmak için mücadele ederim. Kapitalizme karşıysam onun argümanlarıyla onu eleştirmem. Kapitalizmi yıkmak için mücadele ederim. Kapitalizmin adaletini kapitalizmin kavramlarıyla eleştiremem...

Öz eleştiri

Eleştiren ve eleştirilenin aynı kişi olması durumu na “öz eleştiri” diyoruz. Bu defa ötekilere değil kendine yöneltilmiş eleştiri. Kendiyle hesaplaşmak değil, kendinde olan bir görüşü, eylemi, düşünceyi kritize etmek. Yani bugün iddia ettiğin bir fikrin yarın hayatın pratiğiyle örtüşmediğini görünce “*Ben bu fikrimde yanlışım çünkü bu konuda aklıma yatan başka argümanlar fikrim çürüttü.*” diyebilme samimiyeti. Ya da yapmış olduğunuz bir eylemin diğerlerine, çevreye zarar verdiğini görüp bunu yapmakla hatalı olduğunuz ve bu tür yanlışlıklara düşmemek için daha dikkatli olacağınızı söyleyebilmek gibi...

Öz eleştirinin de etik kuralları var; işlenen bir cinayetin, maddi ve manevi zararların özeleştiri mekanizmasından çok hukukun işi olması durumu gibi... Kısaca öz eleştiri insanın kendini onarmak, aşmak, ayıklamak gibi bir özelliği var. Öz eleştiriye başvurmak da eleştiride olduğu gibi kendini aşağılamak, itibar kaybetmekle bir ilişkisi yok. Aksine bu, insan olmanın etiğidir.

Öz eleştirinin sadece bireyler tarafından değil, toplumlar tarafından da uygulanması gerekir. Yaşadığımız toplumda farklı halklara yapılan eziyet, soykırım gibi suçların sadece öz eleştiriyle onarılmayacağı muhakkak. Bu iç ve dış hukukun meselesi. Yine de içinde yaşadığımız toplumda var olan diğer halklara karşı atalarımızın verdiği eziyetten dolayı onlar adına “bir utanç ve üzüncü” duymak da dolaylı bir öz eleştiridir.

Eleştirel Düşünmek

Eleştirel düşünceye girmeden önce birkaç satır düşünce nedir ona bir bakalım:

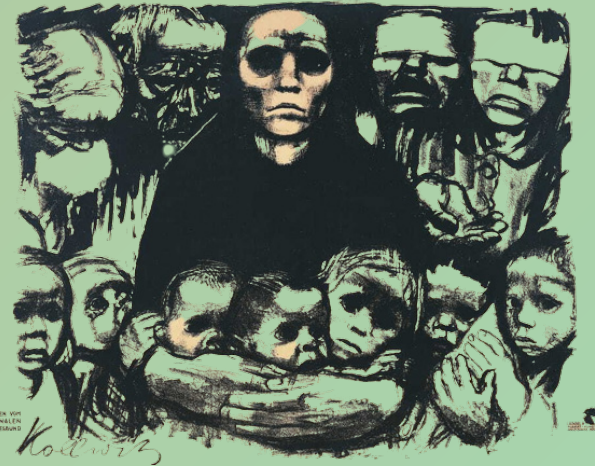
Düşünce üzerinden düşünmek, insanın kendini gerçekleştirmek için yaptığı pozitif bir durum. Eleştirel düşünme kapitalizmin iktidar-güç ilişkilerinin oluşturduğu algı ve manipülatif çarpıtmaları önleyen zihinsel bir hijyen işlevi görür. Eleştirel düşünce, şüpheli ve sorgulayıcıdır. Her şeyi karşıtlarıyla mukayese ederek bilgiyi düşünce süzgecinden geçirir.

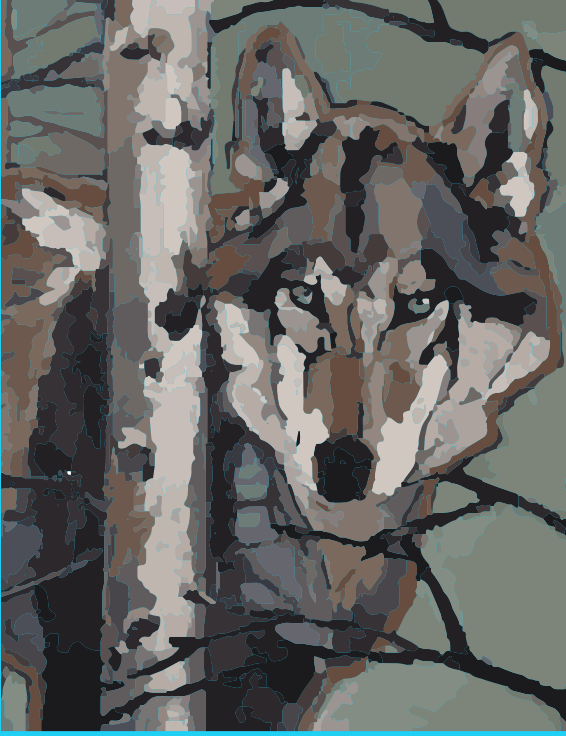
Eleştirel düşünce hem aklımızın hem de düşünceimizin sınırlarını gözden geçirmenin bir yolunu sunar bize. Düşünce, zihnimizin kendimizle, dünyayla ve başka varlıklarla ilişkimizin bir ifadesidir.

İnsanın ve toplumun ortak aktivitesinden, ortak hafızasından oluşan pasif bilince karşı aktif bir durumdur. Biraz öznele çekecek olursak bireyin toplumsalın ve diğer etkilerin tortusuna saplanmadan kendi başına düşünerek, kendi kendine sorular sorarak ve onları yanıtlamak için gereken ilgili malumatı kendi başına bularak öğrenmesidir. Ancak toplumsal bir varlık olan insanın “kendiliği” yine de dünyasal olandan soyut değildir. Düşünsel pratiğini analitik bir gözlem ile doğruya yöneltir.

“*Eleştirel düşünme bir yerde düşüncenin oto kontrolü, verili bilginin dışına çıkarak bir akıl yürütme tekniğidir. Eleştirel düşünebilen biri, düşüncesini disipline etmiş, sağlıklı biridir. Böyle bir kimse de alçakgönüllülük, adil olma, dirençlilik, güvenilirlik, cesaret, dürüstlük gibi bazı ortak ve belirgin özellikler gözlenir.*

Eleştirel düşünmenin toplum normlarından sıyrılarak bir özerkliği olmalıdır. Çünkü toplumun verili adetleri, gelenekleri, dogma inançları, ahlaki değerleri ve mutlak saplantıları tarihsel-bütüncül düşünmeyi sakatlar. Toplumdaki çarpık eğitim, ekonomi, muhafazakarlık, kapalılık açık düşüncelerin gelişmesini engeller. Düşüncenin ve yaşamın çarpık geliştiği verili kapitalist sistemde ne sağlıklı bir düşünce yapısının ne de analitik düşünebilme yetisinin var olduğundan söz edilebilir. Nihayetinde eleştirel düşüncenin “toplumsal”dan ayrı düşmeyen bir sınıf tarafının da olduğunu görmek lazım...

KURDUN RÜYASI

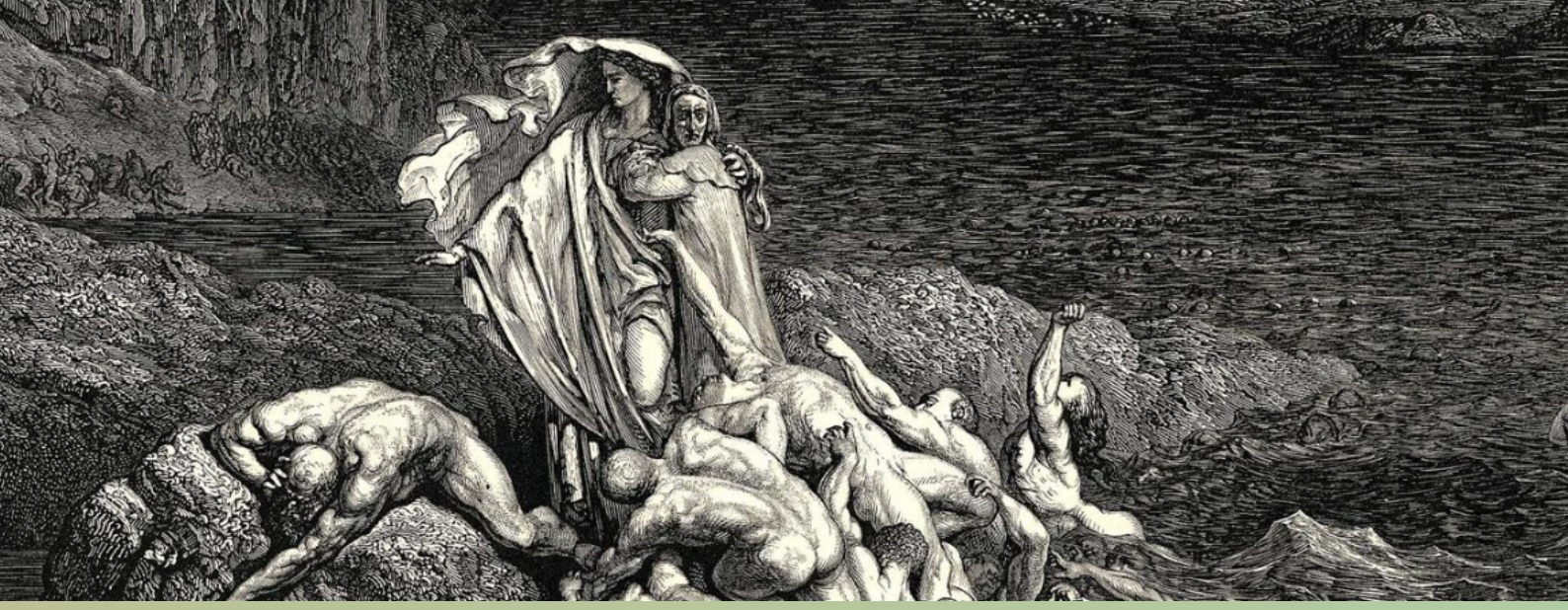
Kiblesi kararınca zamanın... Çocuklarımızın gözle-
rinde inleyen
hortlak!.. Arsenikli bir mürekkep yazar fermanımı-
zı. Yetişir mi
“başkan?” Bakın, ne günlere kaldık! Siz devletlü,
biz devletsiz.
Hasta bir tazının nefesi dolanırken tepemizde -her
gece, ansızın-
uçurduğunuz her güvercin, kanlı bir uçurtmadır
artık.

Söylemiştik, ama söylemiştik!
İçinizdeki Kabil çıldırırken böyle
Güvercinsiz kardeşlik olmazdı, diye.

Buraya yazıyorum, muhterem!
Şaman bir alfabenin son divanına
Gün gelir -mutlaka gelir-
Et kokar, tırnak düşer
Düşer, yarının bitek ovasına
Ve Tanrı ölür; bizi sizden eksilten Tanrı
Yıkılır şahın kalesi. Biter kurdun rüyası.

Mustafa EROĞLU

MAYAŞİR

SOLUN TEORİK SEFALETİ SOMUTUNDA ELEŞTİREL DÜŞÜNCE

Zaman zaman aynaya bakmak lazım. Çünkü ayna iyi bir eleştirmendir. Başkalarının söylemekten korktuğu gerçekleri cesaretle söyler. Bunu bizi aşağılamak için yapmaz. Yüzünüzde bir kara leke varsa aynada görür temizlersiniz. Önemli olan siz bu ayna beni çirkin gösteriyor diye geçmeyin. Eleştiri fikirlerin gelişmesini sağlayan aynadır. Hatalı kısımları düzeltmeye ve yeni ufuklar açmaya yarar. Solun kaybettiği bu mekanizmayı burjuvazi kullanıyor. Ama kendi varlığını korumakta veya satacak ürünleri geliştirirken. Beyin fırtınası adını verdikleri toplantılarla bunu sağlıyorlar. Eleştirel düşünme ile mükemmele ulaşmaya çalışma en çok da yaşanabilir bir dünya arzulayanların yöntemi olmalıydı. Ama ne yazık ki değil.

Fikirler bir ihtiyaçtan doğar. Sorun yoksa çözüme ihtiyaç da yoktur. Max Horkheimer'e göre teori; "İnsanları, buldukları kısıtlayıcı koşulları değiştirerek onları özgürleştirdiği kadar eleştireldir." Bu doğrudur ama belirtilen şartlar yerine gelmiş ise ortada eleştirilmesi gereken bir teori de kalmamıştır. Çünkü gereğini kaybetmiştir. Siyasi teoriler çözüm aramak içindir. Yeni problemler başlamış ise onlara uygun yeni teoriler de gerekecektir ama çözülmüş problemlerin teoriye ihtiyacı yoktur. Problem çözülmemişse bile zaman koşulları

değiştirir. Çözüm teorilerinin de buna göre eleştirilmesi gerekir. Bundan bütün fikirlerin eleştirilmesi gerektiği sonucunu çıkarabiliriz. Karl Marx dahil, kimsenin fikirler nihai değildir.

Karl Marx; kapitalizmin çocukluğunda onu çok doğru tanımladı. Henüz kapitalizmin doğru bir tanımı yapılmamışken, tanımlamakla kalmadı onun neden öleceğini de söyledi. O günden bu yana önemli değişiklikler oldu. Kapitalizm ölmemekte direndi. Bunu iki dünya savaşı üç büyük bunalım dönemi yaşayarak sağladı. Emperyalizm adıyla uluslararası oldu. Onu korumak için dev filolar, ordular kuruldu Dünya Bankası gibi payandalar dayandı. Dolayısıyla problem de değişime uğradı. Ama amaç değil. Çünkü sistem gene sermaye sahiplerine hizmet ediyor.

Ama değişimler oldu: Marx'ın, devrimi dayandırdığı proletaryadan daha büyük işsizler ordusu ortaya çıktı. Bu ordu lümpen proletarya diye görmezden gelinemez. Buharlı makinelerin yerini robotlarla dolu karanlık fabrikalar alıyor. Sistem başına bela olacak kadar işsiz üretiyor. Bütün bunlar Marx'ın teorisine ihtiyaç kalmadı anlamına gelmez. Marx'ın teorisine o zaman ihtiyaç vardı çünkü kapitalizm eşitsizlik getiriyordu. Bugün de eşitsizlik var: Yak-

Turan
GERGER

deneme

laşık bir milyar insan açlıktan ölme tehdidinde. Çok az insan sağlıklı beslenme şansına sahip. O halde kısaca Marksizm dediğimiz teoriyi var eden paradigma yerinde duruyor. Elbette teori eleştirilip günümüze uyarlanacaktır. Ama paradigmasından koparılıp “Batı Marksizmi” gibi saptırma teorilerine dönüştürmeden.

Soldaki kaosun temel nedenlerinden biri eline kalemi alan herkesin kendini teorisyen sanmasıdır. Marx’ın teorisin kabul edilir kılan şey onun dehası değildir. Ortaya atılan görüşlerin kabul görmesidir. Bugün Marx hakkında en çok kitap yazılmış en çok atıfta bulunulan teorisyen olmasını görüşlerini tartışmaya borçludur. Bir yazarın kendini teorisyen ilan etmesi değil, görüşlerinin kendini teori olarak kabul ettirmesi gerekir. Bunun için de eleştiriye açık olmalıdır. İşte problem de burada doğuyor. 68 kuşağı ile öğrenci ve genç kesim kendini öne çıkardı. Popüler olanlar hemen kalemi alıp teorisyen de oldular. Doğunun biat kültürüyle bazıları biat etti. Karşı çıkanlar da kendi cemaatini oluşturmaya koyuldu. Bu küçük burjuva karakterinden gelen bir hastalık olarak yayıldı.

Proletarya ile bu anlaşılmaz bir dil kullanan küçük burjuva tabaka arasındaki bağ koptu. veya koparıldı. Yükselişe geçmeye başlamış olan sosyalist dalgası sonlandı. Artık her biri işçi sınıfını temsil ettiğini söyleyen küçük burjuva grupçukları kendi aralarında çatışıyor. Kariyerizim aslında hak etmeden başkasının üstünde olma duygusudur. Bu küçük burjuva için karakteristiktir ama sosyalizmin eşitlikçi ruhuna aykırıdır.

Küçük burjuva şefflerin kariyerizmi doğunun biat kültürü ile birleşince “teori” farkı bulup ayırışmaya bahane arandı.

Küçük burjuvazi sınıf atlama peşinde olur. Bazıları bunu başarır bazıları da yönetici tabakada konumlanır. Bu zamanda da yeni durumunu tehdit eden sosyalist ideallerinden vazgeçer. Bunların bir kısmı da “batı komünizmi” gibi ideallerinden uzaklaşmış teorilere yaklaşır. Amerika’nın tek kutuplu dünyayı hedefleyen

“küresel ekonomi” söylemini enternasyonalizm diye yorumlamak gibi saptırmalara koyulur. Bunlar hala bazıları tarafından “şef” olarak görüldüklerinden bir kısım insanı da etkilemeyi başarırlar. Eleştirilere karşı; “ben de bir zamanlar...” diye başlayan cevapları vardır. Ne kendilerinin samimi olarak eleştiriye açtıkları bir görüşleri olur ne de bir görüşü geliştirmek gibi samimi eleştirileri. Ortaya çıkan bu karmaşa da her biri ayrı düşünen ama kendini gene de sol diye tanımlayan bir topluluk yaratıyor. Zamanla ne bir teori kalıyor ne de üzerinde tartışacak bir kitle.

Eleştirilme korkusu diye bir hastalık var. Konumuz tıp olmadığından “eleştirilme korkusu” derken bunları kastetmeyeceğiz. Bir de teorisyen olduğunu iddia eden kesimde eleştirilme korkuları var. Bunun nedeni de kariyerizim denen bir örgütlenme hastalığı. Daha çok küçük burjuva kökenli bireylerde olur. Kendini hak etmediği bir yerde konumlandırılıp bunun anlaşılmasından korkarlar. Üstelik kendilerine alt kadroları olarak da kendilerinden de niteliksiz kişileri seçerler. Bunlar başka sol guruplar için o kadar ayırıcı dil kullanırlar ki “cemaatları” sosyalist olmaktan çıkıp şefçi olurlar. Ne yazık ki solun bu atomize olması silahlı çatışmaya kadar tırmandırıldı. Artık ortada düşünülen bir çözüm teorisi ve nihai amaç da kalmamıştır. Ne şefin kendisi ne de ileri sürdüğü görüşmeler tartışılmaz. Ta ki “alttan” birileri ayrılıp yeni bir “cemaat” kurmak için dergi bastırana kadar.

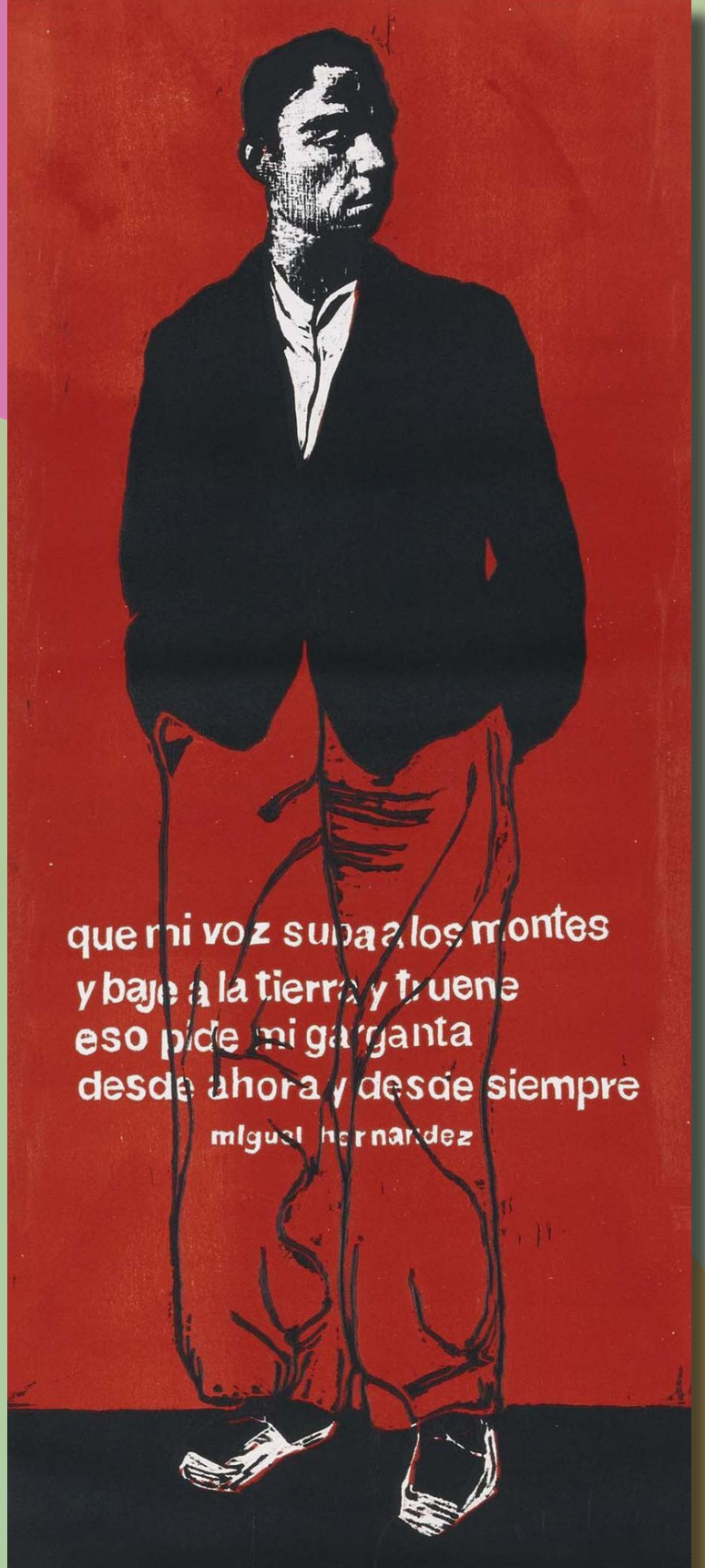
Başta yazılımlarda açık kaynak kod diye başlayan bir akım var. Bu mühendisliğin başka alanlarına da kaymaya başladı. Açık kaynaklı donanımlar da tasarlanır oldu. Sol teorik sefaletinden açık teorisini geliştirerek çıkabilir. Beyin fırtınaları için internet çok iyi olanaklar sağlıyor. Başka bir Marx beklemeyelim, gelmeyecek. Linux geliştirir gibi kendi teorimizi geliştirebiliriz. Solu sürekli atomize eden teorik sefaletten kurtarabiliriz. Belki de bir ideal uğruna birleşmeye başlayabiliriz.

Kapitalizm de niteliğini kaybediyor. Çare olarak ortaya atılan Monetarist İktisat kapitalizmin tuzağına dönüşüyor. Oluşan devasa para balonu artık üretimle ilgisi olmayan kişilerin elinde. Bunların işçileri de yoktur paralarının bir gerçek karşılığı da. Üretim milyonlarla satan dev işçisiz fabrikalara kayıyor. Düne kadar işsiz kalan işçiler vardı ona küçük sanayiciler de ekleniyor. Süper yanardağlar sekiz bin metre gibi devasa büyüklüklere çıkar. Bir kısım malzemesini dünyaya saçar ve yıllar süren kışa neden olur. Son-

ra kaldıra denen dev çukurlar bırakıp kendi ağırlığı üstüne çöker. Kapitalizm de gerek savaşlarla gerek kurduğu organizasyonlarla gerekse de elektronik sanayi devrimi ile Marx'ın işaret ettiği ömrü aşmış olabilir. Ama onun işaret ettiği sondan kaçamaz. ne yazık ki, sosyalistler onun yerini dolduracak örgütlülük ve teorilere sahip değiller. Değişen koşullarımız için yeni teorilere ihtiyacımız var. Dün grev kırıcı olarak gördüğümüz lümpen proletaryaya farklı bir gözle bakmamız gerekecek. Yeni teoriler ortaya açık bir hipotezler koyup eleştirilerimizle geliştirmek mümkün olacaktır.

**"Bırak sesim dağlara çıksın
ve yeryüzüne insin, gök gürlesin
bu boğazımı saran haykırıştır,
şimdi ve sonsuza dek."**

**Miguel Hernandez'in şiiri.
José Duarte, Madrid'in Popüler Bas-
kısı, 1959-1966.**

ELEŞTİRİYE GENEL BAKIŞ

Doğadaki her canlının türdeşleriyle kurduğu bir iletişim mevcuttur. Bizler bu iletişimin boyutuna tam anlamıyla hâkim değiliz. Bitkilerin kökleriyle ve özellikle de yer altındaki yosunlarla haberleştiği bilinmektedir. Hayvanlar arasında herkesin az ya da çok gözlemleyebildiği kadarıyla bir iletişim vardır. Tüm bunların içinde bizim açımızdan insanlarınki en çok gelişmiş olan ve bilinendir. Doğanın o güzel evrimi sonucu insanlarda bilinç oluşmuş ve gelişmiştir. Önemli olan bu bilincin doğada ve insan ilişkilerinde en verimli ve en adil bir şekilde kullanılabilmesidir. Bu, insanların birbirini ve doğayı tahrip etmeden iletişim kurmasıyla mümkündür.

“*İnsanlar yaşamını sürdürürken zorunlu olarak üretim ve paylaşım ilişkileri içinde olacaktır. Tabii bu ilişkilerdeki uygulama ve davranışlarda doğru ve iyi yanlarla birlikte eksikler, kusurlar da olacaktır. İnsanlar eksikliklerini ve yaptığı yanlışları gidermek için hem kendini hem değer verdiklerini hem de her tür yönetimleri ve yöneticilerini eleştirmelidir.*

Kendini eleştirebilen insan yeniliğe ve gelişime açıktır. Eğer birey kendine nesnel bakabilirse, kendini başkalarından daha iyi tanırsa (ki tanımalı), kendine yaptığı eleştiriye içselleştirebilirse yararlı ve yapıcı olur. Kendini eleştiremeyen, başkalarını da sağlıklı eleştiremez. Öz eleştiri vicdan muhasebesidir. Öz eleştiri bir anlamda samimiyet testidir. Öz eleştiri aynı zamanda güven testidir, kendimize ve çevremize saygı testidir. Öz eleştiri sorumluluktur. Eleştiri ve özeleştiri; sorgulama, yargılama, şüpheli yaklaşma, farklılıklar üzerinde araştırma yapma; iyiyi, doğruyu bulmanın en önemli yollarındandır.

Toplum tarihi boyunca insanlar ama az ama çok birbirlerini söz ve davranışlarıyla eleştirmiştir. Avcı toplayıcı toplumda bir kişi avı yakalayamadığı zaman topluluğun tepkisi de olabilir üzüntüsü de. Her iki davranış da bir nevi eleştiridir. Yiyecekleri adil paylaşmadıklarında gösterilen davranış değişiklikleri de eleştiri olabilir.

Köleci toplumda köle sahiplerinin kölelere insanlık dışı acımasızca zulmetmesi uzlaşmaz bir çelişkidir. Köleci toplumda kölelerin mutsuzluğunu yansıtmaları eleştiridir. Hatta eziyet ve şiddetli baskıya karşı köle isyanları da farklı türden farklı boyutta bir eleştiridir. Sınıflı toplumlarda eleştiri; eşitsizliğe, haksızlığa, tutarsızlığa ve çelişiklere karşı çıkıştır.

Eleştiri; bireyin ve toplumun evriminin, gelişiminin hatta nitelik değişiminin dinamiğidir.

Feodal toplumda da topraksız köylülerle toprak sahipleri arasında acımasız bir sömürü ilişkisi vardır. Topraksız köylülerin, feodal beylerin sistemlerini sürdürbilmesi için acımasız baskılarına gösterdikleri tepki de eylemler de bir eleştiridir.

Feodal beylere ve devletlere her koşulda eleştiri yapmak her yiğidin harcı değildir. Toplumda vicdanlı ve gerçeği gören insanların, feodal beylere ve onları temsil eden devlete yönelttikleri eleştirilerin ve önerilerin hiç dikkate alınmaması üstelik bir de yargılanıp zindanlara atılmaları ve/veya çeşitli yollarla öldürülmeleri oldukça sık görülmektedir.

Yaşadığı ortamı, doğa olaylarını merak eden az miktarda insan kendilerine ve birbirlerine sorular sorup bir yol ve yöntem bulmaya çalışmışlardır. Bu davranış paternini gösterenler, genellikle bilim insanlarıdır. Bilim insanının daha bağımsız daha nesnel düşünme özelliği olduğundan yanlış uygulama ve anlamsız inançlara karşı da görüş belirtirler, açıkladıkları bu görüşler de eleştiri niteliği taşımaktadır. Bilim insanının bu özelliği; egemen azınlığı, devleti yönetenleri ve dinin temsilcilerini rahatsız eder.

Aslında eleştiri; yöneticilerin, bireylerin kendilerini yenilemeleri, yeni ve yaratıcı düşünceler üretmeleri için bulunmaz bir nimettir. İnsanlar kariyerleri, kibirleri, aşağılık kompleksleri, bakış açıları nedeniyle eleştirinin özünü ve önemini kavramak istemediklerinden maalesef yararlanamamaktadır.

Burjuva devrimini zamanında yapabilen ülkelerde eleştiriye karşı tahammül yüksektir. Burjuva devrimini yapmakta geç kalıp sonradan tamamlamaya çalışan Türkiye gibi ülkelerde ise eleştiri yapma alışkanlığı gelişmemiştir ve eleştiriye karşı tahammül yarım dır. Arap ve Asya ülkelerinin birçoğunda ise eleştirme şansı yok denecek kadar azdır.

Eleştiri bir avuç zenginden oluşan egemen sınıfın hiç hoşuna gitmez. Bu nedenle fırsat buldukça hatta fırsatı bilerek yaratarak birçok hakkı ortadan kaldırmaya çalışır. Çünkü doğru eleştiri burjuvazi ve yö-

netimi için çalışanların bilinçlenmesine katkı sunar. Bilinçlenen halk ise bireysel veya örgütlü bir şekilde hakkını aramaya başlar.

Eleştiri hayatın her alanında yapılır. Aile içinde, meslekler ve örgütlenmelerinde, çeşitli siyasal yapılar içinde, her türlü sanat dalında eleştiri getirilebilir. Eleştiride kullanılan dil çok çok önemlidir. Eleştiri, kişinin ve toplulukların yapısı ve düzeyi göz önüne alınarak yapılmalıdır. Eleştirinin dili, kişi ve kişi topluluklarını inciten, aşağılayan, ötekileştiren bir nitelik taşımamalıdır. Yapıcı olmayan bir dil; bireylerin, toplulukların birbirinden uzaklaşmasını, karstlaşmasını neden olur.

Kendimizi aşabilmek ve yenileyebilmek için, yeni ve yaratıcı adımlar atabilmek için hem kendimizle yüzleşebilmeli hem de başkalarının bize yaptığı eleştiri ve değerlendirmelere çok önem vermeliyiz. Hata yapmamak ya da hata seviyesini en aza indirgeyebilmek, eksikliklerimizi en ince detayına kadar görmek paylaşmakla mümkündür. Yaşanmışlıkları ve yazılanları iyi bilirsek, doğru değerlendirsek gelecekle ilgili doğru adımlar atma olasılığı da artar. Eleştirel bakış açısı; hem başkalarının düşüncelerinden yeni fikirler üretilmesine hem de kendimizi aşır yenilenmemize paha biçilmez katkılar sunar. Eğer birey kendi gelişimini istiyorsa hem başkalarının eleştirisini önemsemeli hem de kendisini eleştirebilmeli, kendisiyle yüzleşebilmelidir.

ELEŞTİREL DÜŞÜNCE VE ELEŞTİRİ ÜZERİNE

İnsanın kendisini geliştirmesi ve toplumsal gelişmeye yönelmesi, eleştirel düşünmeden geçer. Bir konunun iyi ve kötü yanlarını ele alır. Sorgular. Yanıtını bulur. Kendisince doğru olanı savunur.

Eleştirel düşünme (kritik düşünme) Bir insanın düşüncesinde oluşan bir konunun kendi dünyasında incelemesidir. Kişi mutlaka sorunu çözmesi ve doğruya ulaşması için düşüncesinde somut ve soyut kavramlarla konunun üzerine gidip, sorular üretir. Sorduğu sorularla yanıtını bulur.

Kendi değerlendirmesiyle karşısındaki kişiye, kişilere düşüncesinin doğruluğunu anlatır. Kişi buraya gelirken zihinsel süreçlerden düşüncesi geçmiştir.

Eleştirel düşünmede kendi doğrularını söyleyen kişi, karşısındaki kişi ve kişilerle tartışma ortamına girme olayı yüksektir. Bu tartışmada (Enformel) biçimsel olmayan mantık terimleri de kullanılabilir.

Eleştirel düşünürler yazılı ve sözlü ifadelerden gerçekçi yaklaşımla gözlemledikleriyle, yapmış oldukları deneylerle birlikte fikir yürütmede elde ettikleri ortak sonuca varırlar.

“*Eleştirel düşünme süreci: Eleştirel düşünme süreci beş aşamadan oluşmak-*

ta ve ele alınacak konunun belirlenmesi ile başlamaktadır. Ardından konu ile ilgili veri, bilgi ve kanıtlar toplanmakta; farklı argümanlar ve bakış açıları incelenmekte; incelenen argümanların dayandığı varsayım, veri, bilgi ve kanıtlar gözden geçirilmektedir. İkinci aşamada elde edilen bulgular üçüncü aşamada bir değerlendirmeye tabi tutulmakta, gereksiz ya da geçersiz olanlar ayıklanmaktadır. Kalanlar arasındaki benzerlikler ve farklılıklar saptanmakta, bağlantılar ve ilişkiler tanımlanmaktadır. Dördüncü aşamada kalan veri, bilgi ve kanıtlar mantıksal bir çerçeveye oturulmaktadır. Beşinci ve son aşamada ise mantık çerçevesi içerisinde varılan sonuçlar sunulmakta; sonuçların geçerliliği ve sağlamlığı hakkında bir yarıya varılmaktadır.”

“*İlgililik: Geliştirilen argüman ve argümanı meydana getiren ögeler ele alınan konuya ilişkin olmalıdır.*

“*Geçerlilik: Argümanı teşkil eden önermeler sağduyu, veri, bilgi ve kanıta dayalı olarak savunulabilir ve geçerlenebilir olmalıdır.*

“*Açıklık ve anlaşılabilirlik: Argümanı meydana getiren önerme ve çıkarımlar herhangi bir yanlış anlamaya veya anlam*

karmaşasına meydan vermemelidir.

Dengelik (genişlik ve derinlik): Argümanı meydana getiren önermelerin kapsamı ve ayrıntı düzeyi yeterli olmalıdır.

Mantıklılık: Önermeler doğru biçimde sıralanmalı ve birbirleri ile doğru olarak ilişkilendirilmeli, argüman uygun bir mantık silsilesi izlemelidir.

Doğruluk: Argümanın sonunda varılan sonuçlar; argümana temel oluşturan veri, bilgi, kanıt ve varsayımlar tarafından desteklenmelidir.

Adillik: Argüman konunun paydaşları arasında—özellikle sağduyu ve bilgi sahibi olanlarda—güvenilirlik ve adalet hissi uyandırmalıdır.”

“Eleştirel düşünme-Eleştirel olmayan düşünme

Mantıksal düşünme-Mantıksal olmayan düşünme

DeneySEL (ampirik) düşünme-Sezgisel düşünme

Yararcı (pragmatik) düşünme-Arzuya dayalı düşünme

Kuşkucu düşünme-Yetkeci (otoriteye dayalı) düşünme

Yansıtmalı (reflektif) düşünme-Dogmatik düşünme

Gerçekçi (realist) düşünme-İdealist düşünme

İstatistiksel düşünme-Mutlakçı düşünme

Çözümsel (analitik) düşünme-Vasat düşünme”

....

NOTLAR

https://tr.wikipedia.org/wiki/Ele%C5%9Ftirel_d%C3%BCnC5%9F%C3%BCnme

<https://barsidea.com/elestirel-dusunme-nedir-ornekleryontemleri-ve-ozellikleri/491/>

<https://makersturkiye.com/elestirel-dusunme-nedir-nasil-ogrenilir/>

Muhammed Muheisen

KADININ VARLIğINA

KATLANAMAYAN

ZİHNİYET;

ELBETTE

ONUN YAZMASINA,

OKUMASINA,

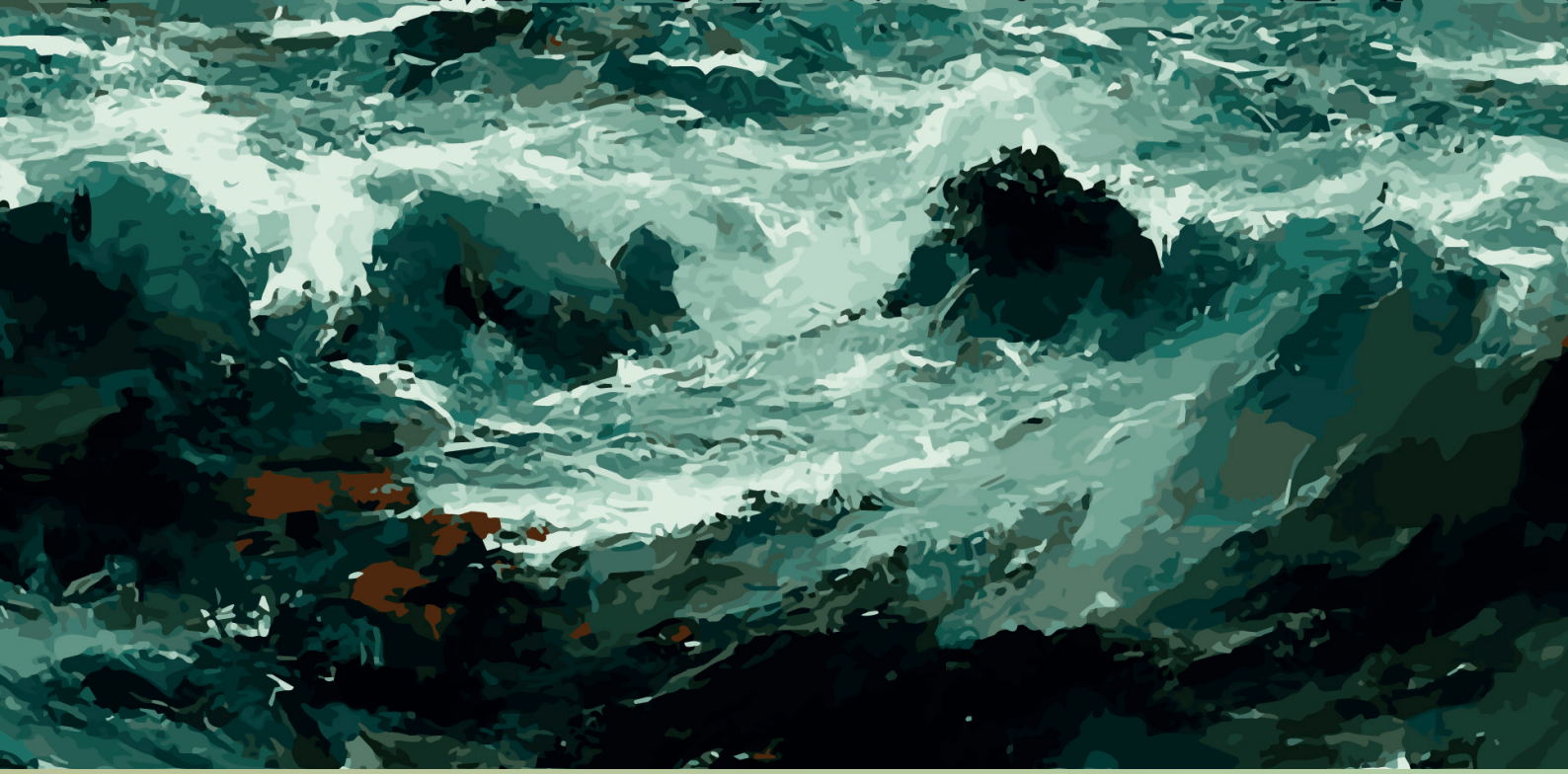
DÜŞÜNMESİNE DE

KARŞIDIR.

VIRGINIA WOOLF

İsmail Cem ÖZKAN

ÜÇ DAL

Mustafa GÜÇLÜ

Neden bu denizin kıyısına getirip koydular yas evimi? Sesim, yokluğun içinde bir kadavra, kenarı ipince sızlayan bisturi yarası. Soluğum kanadımdan sıçrayan kor kıvılcım, büyükçe buluttan koparılmış parçasıyla yürek oynağı dağ yeli.

Radyoda yine “Furtuna” ezgisi dönüyor: “*Sto pa kai sto ksanaleo/ Sto giallo min katebeis**” Gün boyu bata çıka kız saçı sularda. Karşıda, adanın ışıkları yanıyor hala bıraktığım limanda, eskimemiş bir senfoni olarak duruyor, uçtaki yıkık fener. Kuşlarını da uçurmuş şimdi üç göz öteye, acının çektiği koyu çizgiye inşa ediyor yenilenmiş silüetini yalnızlık.

Girit aksanıyla konuşuyor, kapımı çalan üç çiçekli, zihnime nakışlı üç çocuk. Üç çığlıklı oğul bıraktım sulara, katran ağacı gibi döktüm içimi dışımı. Bu kıyıya inmeden önce adayı çevreleyen engin bakışlı bir orfozmuşum uzakları çağırın. Şimdi, kolum kanadım kırık, yüzüm yersiz yurtsuz başka bir gövdeye lehimli, muhacir.

Adaya ağır aksak yanaşan gemiye bindirildik, üçü kaldı orada, ağzımdan kopan fırtınayla. Sonra solungaçlarımı patlatıp karanlığın dibine doğru çektiler, tüyden hafif gövdemi kuşlarla beraber. Kıyıları dö-

vüyor yine dalgalar, kaldım öylece yamacında, yollar düğümlendi uzaklaştığı yerden, üç yok.

Üç nedir? Sayıyla öyle kolay değil üst üste saymak yok oluşun adımlarını. Fırtına vuruyor pencereye belki gelmişlerdir, diye seğirtiyorum şafak sökümünde lodosun kustuğu kumsala.

Aranıyorum acının gizli geçitlerinde unuttuğum üçü, ah yıllar geçmiş baltasıyla üzerimden. Daha yeni budanmış reçine kokulu ormanımda, kanatlarım gövdemden uçurulmuş, neredesiniz?

Çekin artık önümden, gözlerimi karartan masmavi kısrak denizi. Uzaklara sürmekten yoruldu. Üç yok! Sulara koyun elimi, yüzümü, sesimi, belki derinliğim üç olur.

Üç dağ bıraktım.

Üç çığlık.

Üç!

*Sto pa kai sto ksanaleo (sana söyledim ve tekrar söylüyorum) / Sto giallo min katebeis (sahile inme)

öykü

BİZ BİR AİLEYİZ FABRİKASI

Hatice EROĞLU AKDOĞAN

Denize kıyısı olan kentin üstünde yoğun bir sis tabakası vardı. Sis yüzünden birkaç metre ötesi ancak belli belirsiz şekilde fark edilebiliyordu. Özellikle ana caddeler yoğundu. Ne de olsa iş günüydü. İnsanlar tutturduğu yöne doğru akarken hızlı yürüyenler aradan sıyrıldığında kalabalıkta sisle karışık dalgali bir hareketlilik göze çarpıyordu. Ana yolların birleştiği alandaki Atatürk heykelinin önü ise her zamanki gibi daha renkli kalabalıktı. Küçük bir kız çocuğu, meydana adımlayanların yollarını oyundaymışçasına seke seke keserek elindeki kâğıt mendilleri uzatıyordu. Her yaş grubundan satıcısıyla simitçisi, çiçekçisi, elma şekercisi, salepçisi de hiç eksik olmazdı meydanın. Gündelik ya da süreli iş arayanlarla, el arabası ya da kamyonetine yük arayanların yolu önce bu meydana kesişir sonra kendi patikasında geçer kaybolurdu.

Kemal, nişanlısı Derya'yla şehrin dışındaki Serbest Bölge Sanayi'ye gitmek için Atatürk heykelini geçip belediye binasının arka tarafındaki sokaklardan birindeki dolmuş durağına yaklaştı. Ortalığın hareketli renkleri onlar meydana geçerken yer yer ahenkli, yer yer curcunayı andıran bir ses tonunda Kemal'le Derya'nın peşinden bir süre onları takip etmişti.

“Dört alana bir bedava. Beş mendil bir lira, beş

mendil bir lira.”

“Kalite bunlar kalitee. Eğilen alıyoor.”

“Hay maşallah! Çıtıty çıtıty, çatıty çıtıtyyy...”

“Sıcaak sıcaak, caak cak...”

Kemal, Derya'nın elini sıkarak “Şu satıcıların sesleri çok hoşuma gidiyor, valla insanın stresini boşaltıyorlar” diye gülümsedi. Meydan geride kaldıkça zaten kulağa karmaşık gelen sözler, belirsizleşir bu defa şehrin başka bir yoğun noktasının uğultusunu delen çığırtılar seçilmeye başladılar.

“Başeyüp, başyüp, başıp, aşip!”

“Hılanlı kalkıyor Hılanlı bir iki Hılanlı...”

“Evet Akyol! Şimdi! Akyol kalktı kalkıyor.”

Kemal, “Akyol” diye bağırarak minibüsçüye yaklaşıp. “Serbest Bölge'den geçer mi?” diye sordu.

Şoförden olumlu yanıt alınca el ele tutuşan iki sevgili araca geçip en arka koltuğa oturdu. Kendileriyle

birlikte minibüste toplam beş kişi vardı. Bu gidişle koltukların dolması için daha çok bekleyecek gibiydiler. Neyse ki kalkışlar saate göreydi. Minibüsçülerin bağırması daha çok ve çabuk yolcu çekebilmek için olsa gerekti.

Minibüsün şehir merkezini çıkması on beş dakikadan fazla sürdü. Araç, Serbest Bölge önüne gelmeden başka bir yola saptı ve durdu. Orta boylu kara yağız delikanlı muavin “Evet, Serbest Bölge’de incekler” diye seslendiğinde Kemal göz ucuyla dışarı baktı ve:

“Ya kaptan hani burada Serbest Bölge? Orası neresi, burası neresi!”

“Abi işte aşağıya biraz yürüyecek, sonra sağda göreceksin. Çok yakındır ha.”

Kemal sinirlenmeye başlamıştı:

“Ben ne kadar yakın olduğunu biliyorum. Madem önünden geçmiyorsun yolcuyu alma. Nerden baksan oraya varmam 20-25 dakika sürer.”

Kemal önde nişanlısı arkada söylene söylene aşağı indiler. Asfaltın kenarından aşağı doğru biraz yürüdükten sonra ana yola çıktılar. Ana yolda, arabalar özellikle sebze meyve taşıyan yük kamyonları vızır vızırdı. Bunun için asfaltın dışındaki toprak patika üzerinde yürümeyi tercih ettiler.

Bazı arabalar yanlarından korna çalarak geçiyordu. Kemal de onlara küfürle karşılık vermeden edemiyordu. Hatta kamyon şoförünün biri kamyonu durdurarak, “Hemşerim buyurun yardımcı olalım.” deyince Kemal’in sinirleri iyicene gerilmişti.

“Yoluna kardeşim yoluna! Hödüğe bak sen! Ne yardımı gördüğün gibi burası yol ve biz de senin gibi geçip gidiyoruz işte!”

Derya, Kemal’in koluna yapışmış ileri gitmemesi için onu yatıştırmaya çabalıyordu. Sonuçta önemli bir iş görüşmesine gidiyordu. Maazallah bir olay molay çıkar ya da sinirleri hepten bozulursa iş görüşmesi gümbürtüye gidebilirdi.

“Şu düştüğümüz hale bak ya! Hem kapı kapı sürün hem de pezevenğin şoförü seni dağ başında bıraksın.”

“Tamam, canım az kaldı. Öyle ya da böyle kazasız

geldik işte.”

Serbest Bölge büyük bir alan içindeydi. Denize açılan güney tarafı gemi limanıydı. Gemilerle buradaki fabrikalara mal getirilir, aynı şekilde işlenmiş maddeler de buradan gemilere taşınırdı. Kemal daha önce buraya birçok kez iş başvurusu için gelmişti. Öyle bir binanın kapısına gelmiş gibi Serbest Bölge’de istediğin yere varmıyordun. İçinde git git, dön dolaş epey uğraştırıyordu. Serbest Bölge’nin dışı ne kadar ıssız ve sakinse içi de bunun aksine hareketliydi. İşyerlerine ait özel araçlar, kamyon ve kamyonetler vızır vızırdı.

Derya’nın dikkatini başka bir şey çekmişti. Bir iş yerinin önünde beyaz kolsuz önlüklü iki kişi oturuyordu. Büyük demir kapının üstüne asılı bir bezde “Bu İş Yeri Grev Var” yazılıydı. Büyük yazının sağ altındaki yazı boyutu ise küçük olduğundan okunmuyordu. Kemal’i gömleğinden çekiştirerek yavaşlamasını sağlamaya çalışıyor, Kemal ise yürümesi için onu çekiştirirken “Ya gel kızım ben sana anlatırım kaç zamandır görüyorum onları.” diye söyleniyordu.

Kapının önünde iki erkek işçi, grev gözcüsü yazan beyaz kolsuz gömleklerini üstlerine geçirmiş ve karşılıklı oturdukları sandalyenin arasında bir taşın üstüne koydukları tavla tahtasında karşılıklı zar atmaktaydı. Grev duyurusunun yazılı olduğu bez ortadan sarkmış, yer yer de yırtılmıştı ve arabaların egzoz dumanından, yolun tozundan asıl rengini de kaybetmişti. Ana kapının yan tarafındaki siyah bir levha üzerinde grevin kaçınıcı günde olduğu yazıyordu.

“Vay canına Kemal bak bak! Grevde 381. günmüş. İlk defa bir grev yeri görüyorum. Şimdi bu fabrika çalışmıyor mu?”

“İçeriden harıl harıl makine sesi geldiğine göre demek çalışıyor. Ben de bilmiyorum nasıl oluyor. Üç defadır aynı grevi görüyorum. İki kişi öyle oturuyor. Grev olunca fabrika çalışıyorsa, grev ne işe yarıyor ki değil mi ama?”

Grev yerini geride bırakıp epey ilerledikten sonra Kemal’in görüşme yapacağı işyerine yaklaştılar. Fabrikanın etrafına betondan yüksek bir duvar örülmüştü. Bahçe içindeki büyük raylı kapının üstünde Nepamed yazılı idi. Burası dışarıdan aldığı yarı mamul maddeyi kullanarak kozmetik ve sağlık malzemeleri üreten bir firmaydı. Kemal, Derya’yla girişindeki bekçi kulübe-

sine yaklaşıırken bekçi dışarı çıkmıştı bile.

“Buyurun ne vardı?”

“Merhaba beyefendi. İş görüşmesine geldim. Telefonla aradılar da.”

Bekçi, bir Kemal’i bir Derya’yı süzerken kapıdan gerisin geri çekilip telefon ahizesine uzanarak dahili bir numarayı çevirdi. Konuştuktan sonra telefonu kapatıp Derya’ya “Bayan siz burada bekleyin.” diye işaret etti. Kemal’e de “İnsan Kaynakları’na gidiyorsunuz.” diyerek geçeceği kapıyı işaret etti.

Bu iş Kemal için çok önemliydi. Teknik lise mezunuydu ve askerden geldikten beri iki yıldır işsizdi. Arada geçici kısa süreli bazı işler yapmıştı. Çalmadık kapı, dilekçe yazmadık yer de bırakmamıştı. İstedığı kavgasız gürültüsüz sigortalı bir işti. İdare katına yan taraftan bir kapıdan çıktı. “İnsan Kaynakları Müdürü” yazan kapıyı üç kez tıklatıp karşılık almadan içeri girdi. Başını oturduğu koltukta iyice arkaya yaslanmış olan orta yaşlı adam, Kemal içeri girince toparlanıp ellerini masanın üzerine koydu. Masasının bir köşesinde pirinç ayaklı bir levhada “Adnan Yalaz/ Müdür” yazıyordu. Adnan Yalaz, eliyle masanın sağındaki koltuğu Kemal’e işaret etti. Kemal bir falso yapmamaya özen göstererek kibarca oturdu. Müdür çekmecesinden çıkardığı sigara paketini Kemal’e doğru uzatınca, Kemal bunun bir sınama olabileceğini de hesaba katarak ikramı reddetti.

Müdür iki elini masada birleştirdikten sonra ortada henüz edilmiş bir söz yokken “Evet gelelim sadede... Teknik servis için seni çağırdık. Önümdeki formda ne zaman, nereyi bitirdiğin, nerede çalıştığın yazılı. Ancak işe başlamak için personel müdürümüz Mariata’nın öncelikle sizinle görüşmesi gerekiyor. Bilgin olsun kendisi İtalyan’dır.” deyiverdi.

Kemal sıkılganlıkla heyecan arasında çırpınmaya başlamıştı. Oysa kapıdan içeri girerken aslında çok sakindi. İş yerlerine gir, görüş, çık, haber bekle der-

ken usançla karışık bir alışkanlık edinmişti. Bu defa işe başlayacağı inancıyla gelmiş, birinden birine gönderileceğini düşünmemişti. Heyecanını belli etmemeye çalışarak kendini Mariata’nın görüşmesine hazırlamaya çabalıyordu.

Adnan Yalaz, telefonu eline alarak dahili numarayı tuşladı ve Mariata’ya beklenen işçinin geldiğini söyledi. Çok geçmeden koridordan takır tukur bir ayak sesi duyuldu. Gelen Mariata idi. Elinde Kemal’in önceden doldurduğu iş başvuru formu vardı. İnsan Kaynakları Müdürü Mariata’ya başıyla Kemal’i işaret edince kadın gülümseyerek bir baş selamı verdi. Ardından da “Beni takip edin.” diyerek Kemal’i peşine takarak çıktı. Koridorun sonundaki bir merdivenle üst kata çıktılar. Mariata, Kemal’e dur işareti yaparak, içeri geçip kapıyı kapattı ve saniyeler içinde de Kemal’i içeri buyur etti ve aynı anda kendisi çekip gitti.

İçeride iki kişi, sehpanın etrafını çevreleyen dört ayrı koltuktan ikisine karşılıklı olarak oturmuşlardı. Bunlardan biri işyerinin İtalyan, diğeri Türk ortağı idi. Sanki fırça atacak birini bekliyormuşçasına ellerini koltuğun yanına koymuş birbirlerini süzüyorlardı. Manzara Kemal’in hiç hoşuna gitmemişti doğrusu. İçinden “ne olacaksa olsun bitsin” diye düşünüp yandaki koltuğa teklifsiz oturdu.

Yerli ortak hemen söze girdi:

“Bak delikanlı! Nepamed insan gücünü en organize ve en verimli düzeyde kullanmayı ilke edinmiş bir iş yeridir. Size bunu şimdiden söylemek istiyoruz. Hoş, prensibimizin asıl olarak nasıl hayat bulduğu ancak ve ancak çalışma içinde kavranılabilir.”

Kemal başını “evet” der gibi salladı ama adamın sözlerinden pek de bir şey anlamamıştı.

“Evli misin?”

Soru işyerinin İtalyan ortağından gelmişti.

“Nişanlıyım. Kıismetse yazın evleneceğim.”

“İşte bizim prensibimizin alakalı noktalardan biri. Biz işçilerimizle bir bütün, bir aileyiz. Kararları birlikte veririz. Evlenme, boşanma, düğün, bayram, doğum, tatil artık her neyse... Çünkü organizemiz, verimlilik hepimizin gücünü artırıyor, ülkeye fayda sağlıyor” diye atıldı yerli ortak.

İşle ilgili bir muhabbet olmaması Kemal’in tuhafına gidiyordu. İçine sıkıntı çökmeye başlamıştı. Cesaretini toplayarak söze girdi:

“Şimdi anlamadığım bir şey var...”

Kemal devamını getirmeden, yerli ortak sürdürdü:

“Evet olabilir ama daha bitmedi ki, bitince anlatacağınız. Yani Nepamedli demek fabrikada, evde, sokakta, serviste de Nepamedli yaşamaktır. Çünkü biz bir aileyiz, birbirimizin ne yaptığını biliriz. Nişanlısın, yaşı 28. Makinecisin. Bu demek makinenin teknik özelliklerinden anlıyorsun. Annene bakıyorsun. Nepamed’e başvuru amacın istikrarlı, sigortalı, ücretli bir işinin olması.”

İtalyan ağız yarı açık konuşmak için arkadaşının ara vermesini beklemişti:

“Önceki işten ne ayrıldı?”

Arkadaşı bunu “Neden ayrıldın önceki işyerinden?” diye düzeltme gereği duydu.

“Askere gitmek için?”

“Askerden geldin, aynı yere niye girmedin?”

“Daha ben askere giderken zaten birini almışlardı. Küçük bir yerdi fazla elemana ihtiyaç olmuyordu.”

Yerlisi, ortağına İtalyanca bir şeyler anlattı ve yine Kemal’e döndü.

“Daha önceki ya da başka işyerlerinde işverenle işleriniz nasıldı, işverene karşı aranızda neler konuşurdunuz?”

Kemal’i afakanlar bastı. Sıkıntısı artıkça arttı. Kendini suç işlemiş de sorguya çekilen biri gibi hissetmişti. Dayanamadı.

“İşe başlıyor muyum, başlamıyor muyum? Lütfen bunu söyleyin.”

“Sinirlenmeyin Kemal Yüce. Bunlar olağan şeyler. Her şey bir kağıtla bitmiyor. Tabi ki işe başlayacaksınız. Bundan önce Nepamedli nasıl olunuyor onun ipuçlarını alarak. Tabi her işçi Nepamed’in kollarının uzun olduğunu anlamalıdır.”

Devam ettiler. Onlar soruyor Kemal yanıtlıyor, yanıtların kiminden ise sıyrılıyordu. Olacağı buydu. Her şey de anlatılmaz ki. Adamın neye yoracağı belli olmaz. İşverene karşı ta stajyer öğrenci iken yapılan iş yavaşlatmaya katılışını, daha sonra başka bir işyerindeki zam için ustayı destekleyişini filan es geçerek, her şeyi normal bir havada anlattı.

Görüşme bittiğinde patronlar onu aynı soğuk, mesafeli edayla uğurladılar. Günlerden perşembe idi. Pazartesi sabah vardiyasıyla saat sekizde iş başı yapacaktı. Servise adı yazdırılacak ve servis onu alacaktı. Öyle de oldu. Heyecanlı bir pazar gecesinin ardından Kemal nihayet servise bindi. Şimdi gerçekten de bir iş sahibi olduğuna inanmaya başlamıştı. Yeni dostlar edinecek, şen şakrak herkesin yüzüne gönül rahatlığıyla bakacaktı. Servisin merdivenlerine adım atarken tanımadığı insanlara bir günaydın çekti. Çok fazla umursayan olmadığı gibi kimisi de ağzının içinde belli belirsiz bir karşılık verdi. Kemal onlara göre yabancıydı. Birden konuşacak halleri yoktu ya!

İşçiler servisten indikten sonra arka arkaya dizili talebeler gibi içeri akıp yerlerini aldılar. Kemal’i de posta servisi şefinin yanına teslim ettiler. Servis şefi Kemal’e yapacağı işleri birer birer anlattı. Makineleri tanınması biraz zaman alacaktı. Bunun için arıza hallerinde ya kendisi ya da diğer teknisyenle birlikte çalışacaktı.

Öyle ya da böyle bir ay içinde işe adapte olduğunu hissetti. İş olmuştu ama yine de boşlukta gibiydi. Eksik olan bir şeyler vardı. Ücret azdı. Ama sorun bu değildi ki zamanla artacaktı. Fabrikada olmak, servis aracına adım atmak sıkıcı idi. Her şeyin bir kuralı vardı. Önce bunu olağan karşılamıştı. Zaman geçtikçe kurallar üstüne yıkılan, kendini boğmaya çalışan birer sicime dönüşüyordu. Kimseyle konuşmak, tartışmak olanaksız gibi bir şeydi. Yemek molası yirmi beş dakika. Çay molası beş dakika. Tuvalet koridorundaki karşılaşmalarda da konuşmak yasak. Beş dakikadan fazla tuvalette kalmak yasak. Zaten acil bir durum yoksa tuvalet ihtiyacı yemek ve çay paydoslarında karşılanacaktı.

Makinenin bozulması ve tamiri sırasında işçi ile konuşmak yasak. Konuşulacaksa postabaşı ile konuşulacaktı. Nepamed'in kolu uzun denmişti. İşçiler arasında ev gezmeleri olamayacaktı. Evlenmek işverenin izne tabiydi. Kemal'in güzün yapılan düğününe işveren katından iki kişi üzerinde "Nepamed Ailesi" yazan bir çelenk eşliğinde katılmıştı. Fabrikada çalışıp da karı koca olanlar fabrika yönetiminin izniyle ancak çocuk yapabiliyorlardı.

Fabrikada teknik eleman olanlar, kol gücüyle emek harcayan işçilerden daha farklı bir statüde görülürdü. Ne onlar işçilerle ne de işçiler onlarla öyle haşır neşir olamazlardı. Bir sıkıntın, üzüntün varsa arkadaşlarınla değil öncelikle şefle paylaşacaksın, çünkü biz bir aileyiz diye her zaman üstüne basa basa ifade ediyorlardı. Postabaşı kadının "Biz bir aileyiz." derken ki takındığı edayı çaktırmadan taklit eden kadın işçiler gülüp eğlenir olmuştu.

Bir gün paketleme servisinde hamile bir kadının işten çıkartıldığını Kemal ve aynı servisteki arkadaşları üç gün sonra yemekhanede duymuştu. Bir buçuk yıl önce Nepamed'e görüşmeye gelirken 381 gün grevde olan ve diğer yanda içeride tıkır tıkır çalışan işçilerin halini göz önüne getirdi. İlk başta imkânsız ya da sürdürülemez gibi görünen şeylerin nasıl da insanın normal haline geldiğini düşünerekten elindeki vida anahtarını makinenin üzerine arka arkaya "tak, tak" ederek vurmaya başladı. Makineye bakan genç işçi şaşırılmış olarak "Kemal Abi n'oluyor öyle?" diye seslendiğinde Kemal "Hiç biz bir aileyiz de." diyerek anahtarı vurmaya devam etti.

Yavuz Mamaç

UMUDUNU YİTİRME

sömürgeci zaman aşımıdır
tyros'da öyle

suynun karanlık diplerinden süzülüp
kestik gemilerinizin halatlarını

nerede duman tütüyse mavi bir şarkıdan
kızgın kumlarla indirdik atlılarınızı

çağlardan gladyo
aylardan kasım
rüzgarı kuyuya hapsettiler
bir buzdağına topladılar yazın erlerini
şafakta ellerini keseceklermiş

ama yakut şarkılarla
büyüyor zaman
her sabah penceremde anka kuşları

kitaplardan fırladı tarih
bedrettin, vapstarov, fuçık
ve o ezeli ceren
boynunda idam ipiyle yürüyen...

alıcı kuşun gölgesinde su içen ülke
bu benim şiirimse
göz bebeklerimde mc. carty' nin sisi
ağlarım gider
üzülme bana güven

su ol, rüzgar ol,
çölde yağmur kuşu ol
kanatları dizelere değen

umudunu yitirme
bir toz tanesiyiz

biz yıkılsak çöker evren!

Ruhan MAVRUK

MAYAŞİİR

KERİME'Yİ KİM ÖLDÜRDÜ?

Mehmet KURUŞ

Gündüzleri inşaatlarda ya da tarlalarda amele olarak çalışıyor, geceleri ise Aydın Söke karayolu kenarında seyyar köftecilik yapıyordu. Üç tekerlekli arabasını, köfte ızgarasını, tost makinesini almak için uzun süre para biriktirmiş, parası yetmemiş, bir miktar da borçlanmıştı. Eve sadece gece yarısından sonra gidiyor, yevmiye usulü ile çalıştığı gündelik işlere yetişmek için sabah erkenden evden ayrılıyordu. İki oğlu vardı. Peş peşe doğmuşlar, aynı memede birlikte emip birlikte büyüyorlardı. Eve ulaştığında oğullarını uyanıklarsa görebiliyor, seviyor, onları kucaklıyordu. Babalarını görmeye alışkın olmayan çocuklar ürküyor, kendilerini geri çekmeye çalışıyor, başlarını arkaya doğru çevirerek annelerinin gelip kendilerini kurtarmalarını umuyorlardı.

Cemal merhamet doluydu. Yoksul olmasına rağmen kendisinden daha yoksul kişilere ikram ettiği köftelerden para almıyordu. Hayata gülümseyerek bakan, yüzünde gülümseme eksik olmayan iri yapılı, kaslı bir adamdı. Heybetli görüntüsünü yumuşatan, sempatik yapan, iletişim kurduğu insanlarda sıcak bir duygu uyandıran kendisine has bir gülümsemesi vardı. Rivayete göre bir kavgayı ayırmaya çalışırken bir kurşunun hedefi olup ölen çok sevdiği babasının cenazesinde bile yanağının sol üst köşesine doğru ya-

yılan asimetrik gülümsemesi kaybolmamıştı. Bundan dolayı ayıplanmış, kınanmıştı ancak onu yakından tanıyanlar içten içe yanarak kabaran öfkesinin şiddetini biliyorlardı. Öyle bir öfkeydi ki önüne gelen her şeyi yıkabilir, kırabilir, yerle bir edebilirdi. Gülerken beyaz parlak dişleri, sol üst yanağa doğru kalkan, sağ alt çeneye doğru inen dudak kıvrımları arasında inci gibi görünürdü; kendisine has gülümsemesi pek çok genç kızı heyecanlandırmış, birçoğunu kendisine aşık etmişti. Şimdi otuzların ortasında, saçları dökülmeye başlamışsa da yanaklarındaki kanlı canlı görüntü onu olduğundan genç gösteriyordu. Gülümsemesine eşlik eden kırmızı yanaklar gülbüz bir çocuk sevimliliği kazandırıyordu çehresine. Kel Cemal diyorlardı ona. Çevresindeki herkes onu bu sıfat ile tanıyor, bu şekilde tarif ediyor, böyle anıyordu. Şikâyeti yoktu kel Cemal'in kendisine takılan kel sıfatından, hatta kendisine yakıştırdığı da oluyordu.

Ağustos sonlarında başlayan, kasım ayının sonuna kadar süren pamuk toplama mevsiminde hararcı olarak çalışıyordu. Ketenden seyrek örülmüş büyük pamuk torbalar çiftçiler arasında harar olarak adlandırılırdı. Cemal, kilo başı çalışan kadın işçilerin yanına getirdiği pamukları hararlara dolduruyor, pamuk kütlelerini ayakları ile bastırıp sıkıştırıyordu. Bastırılan

her harar seksen ile yüz kilo arasında pamuk alabiliyordu.

Kel Cemal'e tahsis edilen alanda sekiz kadın toplayıcı vardı. Her sekiz ya da on toplayıcıya bir hararcı düşüyordu. Cemal ile çalışan kadınlardan biri kırk yaşlarında kendisi gibi iri yapılı, kara gözlü, güzel gülümlü, sağlam bünyeli, yüzünde hep kederli bir hava ile dolaşan Yeter'di. Yeter gözlerini Cemal'den alamıyor, pamuk dolu sepeti ile yanına gittiğinde konuşmak için fırsat yaratıyor, ilgisini hissettirmek için çaba sarf ediyordu. Cemal ilgiyi fark etmiş, Yeter'i her gördüğünde boğazından midesine doğru akıp giden sıcaklığın yüzüne yansımından korkarak, konuşurken Yeter'in yüzüne bakmamaya, ilgisiz bir hava yaratmaya çalışırdı ama nafile... Zeki bir kadın olan Yeter ondaki bu acemice telaşı doğru yorumlamış, sadece biraz daha cesarete ihtiyacı olduğunu düşünmüştü.

Kel Cemal evliydi. Yeter'e gönlünü kaptırmış, onu düşünmekten kendini alamaz hale gelmişti. Yeter durumunu öğrenirse kendisine karşı ilgisini sürdürür müydü? Emin değildi. Ona açılırsa ve bu durumu öğrendiğinde kızar ve kendisini aşağılar mıydı? Bilmiyordu. Tedirgin ve karamsardı. En iyisi bu olanaksız aşkın acısını içine gömmek ve ona karşı olan ilgisini hissettirmemektir. Böyle düşünüyor ve aldığı karara uymak için kendisine inanılmaz bir iç baskı uyguluyordu.

Aklına Yeter geldiğinde onu olumsuzlayacak nitelikler icat ediyor, olmazsa başka şeyler düşünmeye çalışıyordu, o da olmazsa kendisini bir sinema yıldızının yatağında düşlemeye çalışıyordu. Lakin imkân yok Yeter'in bakışları bütün vücudunu kasıp kavuruyor, beyin kıvrımları arasına sökülüp atılamaz biçimde yerleşiyordu. Yeter, sadece yüreğine değil, beynine de yerleşmiş, hatta sahibi olmuştu. Kel Cemal ilk defa bu kadar sarsılmış, çaresiz bir şekilde birine teslim olmaya gönülünden hazır hale gelmişti. Oysa Yeter, Kel Cemal hakkında yeterli bilgiye sahipti. Evli olduğunu da mutsuzluğunu da evlilik hikayesine varana dek biliyordu. O da Cemal gibi yüreğine söz geçirememişti. Kendisinden beş yaş küçük bu yağız delikanlının gülüşleri kurşun olmuş, yüreğine onulmaz bir yara olarak saplanmıştı. Yüreğine ne kadar çabalasa söz geçiremiyordu.

Eylül ve ekim ayları geçmiş, kasımın sonlarına yaklaşmış, tarlalarda pamuk azalmıştı. Mevsim

sonuydu. Belki birkaç gün daha iş olur, sonra başka tarımsal ürünlerin hasadı başlar, iş bulursa orada çalışırdı. Yeter için tarlalarda iş çoktu ama Cemal için sevmediği inşaat işlerine dönmek anlamına geliyordu kasımın sonu.

Yeter'i görememe düşüncesi onu kahrediyor, burundan soluyor, düşündükçe asabileşiyordu. Hırsını hararlardan alıyor, çiğniyor da çiğniyordu onları. Bu şekilde bazı hararlar patlamış ve tarla sahibi, ücretinden kesmişti. İlk defa yüzüne kazınan ve kendisi ile özdeşleşen gülümseme yerine kaygılı ve gergin bir yüz ifadesi ile dolanıyordu. Cemal'in cesaretsizliğine daha fazla dayanamayan Yeter akşam iş bitimine doğru Cemal'in cebine, göstere göstere bir mektup koydu. Yanından uzaklaşırken 'Oku bu mektubu ve sonucunu bana bildir. Sakın eşeklik yapma. Bana boş olmadığını biliyorum.' dedi ve hızla uzaklaştı. Fırsat buldukça mektuplaştılar. Kel Cemal kendi hayatına ilişkin her şeyi tüm ayrıntılarıyla yazdı, duygularını da... Artık Yeter'siz bir hayatı olamazdı, kararlıydı ve sonuçlarına katlanmaya hazırdı. Aynı şekilde Yeter de öyle... Bekarlık, evde kalma düşüncesi canını çok sıkıyor, ana babaya adanmış bu hayatın öylesine akıp gitmesine daha fazla izin vermek istemiyordu. Cemal'i seviyor, mutlaka ona sahip olmak istiyordu. Cemal onun olmalıydı, onu asla kimseyle paylaşmayacaktı. Çok çocuklu ailenin tek kızı olarak bir taraftan el üstünde tutulsa da adeta ona zimmetlenen anne babasının tüm bakımları ve geçimlerinden o sorumluydu. Talepleri bitmeyen babasının üzerindeki baskısını her an hissediyor, Cemal ile aşkını, tüm acıların bittiği, yeni bir yaşama açılacak şans kapısı olarak görüyordu. Artık kendisine ait bir yaşamı olmalıydı, anne-baba yerine sadece sevdiği adama ve doğuracağı çocuklarına adanmak istiyordu... Ve bir gece, küçük bir pazar çantasına doldurduğu birkaç parça kıyafetini yanına alarak, Kel Cemal'in getirdiği bir Anadolu kamyonetin ön tarafına, Cemal'in yanına oturarak, kurduğu hayale doğru yola çıktı. Yeter, Cemal'i kendisini kaçırmaya razı etmişti.

Babası öldürüldüğünde Cemal henüz on yedi yaşında, bıyıkları yeni terlemiş akıllı havada bir gençti. Gece yarısına kadar arkadaşları ile takılır, koca ilçe uykuya dalmadan eve gitmezdi. Annesi çok endişeliydi. Ne yapıp etmeli hemen evlendirmeliydi Cemal'i. Yetim kalan çocuklarına hizmet edebilecek ve Cemal'i eve bağlayacak, sorumluluk almasına yardımcı olacak bir gelini olmalıydı. Tanıdık, eş, dost kim varsa haber gönderdi. Helal süt emmiş, güzel, becerikli

bir gelin adayı arıyordu. Kısa zamanda bir tanıdıkları haber getirdi. Temiz bir ailenin, evlilik çağına gelmiş, genç ve güzel bir kızları vardı. Cemal'in babasını tanııyorlardı ve eğer isterlerse gelin adayını görmeye gelebilirlerdi. Hazırlıklar yapıldı, haber gönderildi ve kısa süre içinde gelinin yaşadığı dağ köyüne doğru yola çıkıldı. Cemal eve gelmeyecek, doğru çeşme başına gidecek, su alma bahanesi ile oraya gelecek gelin adayını görecek. Özellikle gelinin beyaz tülbendi ile yüzünü kapamaması istenmişti. Uzun bir yolculuğun ardından derin bir vadinin kenarına kurulmuş taştan evlerden oluşan küçük, şirin köye vardılar. Cemal önceden söylendiği gibi refakatçi eşliğinde, çeşmeye yakın bir taşın üzerinde oturarak beklemeye başladı. Çok geçmeden güllü beyaz fistanlı, başı yarı açık, beyaz tenli, al yanaklı iri gözlü genç bir kız, elinde iki kova ile çeşmeye doğru geldi. Başını Cemal'e doğru çevirip belli belirsiz bir gülümseme ile beklenen aday olduğunu hissettirdi. Cemal'in yüreği yerinden fırlamış, başı dönmüştü. Rüyalarına giren peri kızları bile bu kadar güzel değildi. Hiç vakit kaybetmeden yanındaki ulak ile anesine haber gönderdi. 'Tüm şartları kabul edin, hemen yüzük takın, aradığım eş bu.' dedi. Aynı gün yüzük takılmış, nişan ve düğün günü kararlaştırılmıştı. Bir ay içinde düğün yapılacaktı.

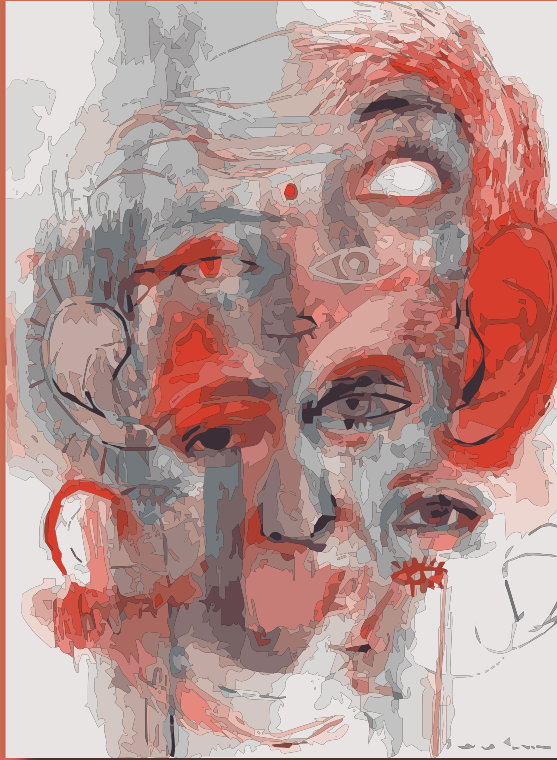
Arkadaşları Cemal'i tekme tokat ve kahkahalarla gerdek odasına soktular. Herkes çekildi, nihayet bir an bile aklından çıkaramadığı büyük aşkı, eşi, sevdiği ile yalnız kalmıştı. Kekeliyor, ağzı kuruyor, yüzü kızarıyor, elini kolunu koyacak yer bulamıyordu. Sonunda tüm cesaretini toplayarak gelinin duvağını kaldırdı. Bir an duraksadı, irkildi, sonra kapıya doğru "Anne" diye bağırarak çekildi. Karşısındaki, çeşme başında gördüğü dünya güzeli Kerime değildi. Uzun suratlı, küçük gözleri olan, ağzının yan taraflarında kurumuş beyaz tükürük topakları duran, dudağının alt tarafına doğru salyaları akan yüzüne bakılamayacak kadar çirkin bir kız duruyordu. Üstelik kendisine gülerek bakıyor, yaklaşmak için hamle yapıyordu. "Cemal'im" dışında başka söz çıkmadı ilk defa gördüğü ve karısı diye yatak odasına alınan bu

genç kızın ağzından... Sanki kendisine kavratılmış, sahiplik belirten bu sözcük dışında dağarcığında başka bir söz yoktu. Konuşmaya yeni başlamış, öğrendiği sözcükleri sürekli tekrar eden küçük, acemi bir çocuk gibiydi.

Anne hızla içeri girmişti, konu komşu çağırıldı, aracılık eden tanıdığa haber gönderildi. Sabahın ilk ışıklarıyla beraber, kiralanan iki atlı bir fayton ile Kerime köyüne geri gönderildi. Fakat aile Nuh dedi peygamber demedi. Çeşme başındaki kızın bu olduğu, ailenin bilerek ve isteyerek Kerime'yi istediği, aksi bir tutum gelişirse bunun kan davasına dönüşeceği söylendi. Kerime aynı fayton ile Cemal'in evine geri gönderildi. Uzun müzakere ve arabuluculuklardan sonra Kerime'ye razı olmak dışında bir seçenek kalmamıştı. Çok sonraları öğreneceklerdi ki, çeşme başına gelen genç kız güzelliği dillere destan, pek çok isteyen yeni olan, Kerime'nin büyük ablasıydı ve başka bir genç ile zaten nişanlıydı. Cemal önceki direndi, evden uzak durdu, arkadaşlarında kaldı. Zamanla çaresiz evine Kerime'sine geri döndü. İki oğlu oldu Kerime'den. Annesi vefat edince de Söke'ye taşınmaya karar verdi.

Yeter ailesinin kendisini bulup öldürmesinden çok korkuyordu, Cemal de korkmuyor değildi. Ölürse geride kalacak iki oğluna üzülmüyordu, bu nedenle sözü geçen, tanınan bir akrabasının yanına sığınmayı tercih etmişti. Düşünüldü, taşınıldı ve Cemal'in karısı Kerime ile iki çocuğunun Söke'den kaçırılmasına karar verildi. Bir gece eski bir minibüs ile Cemal'in evinin arkasına yaklaşıldı. Kerime ve iki çocuğu eşyalarıyla birlikte apar topar alınıp getirildi.

Kerime meseleyi duymuş, duyduğu günden beri uyuyamamış, başını duvarlara vurarak Cemal'im de Cemal'im diye inlemişti. Cemal'im diyor başka bir şey demiyordu. Kontrol edilemez derecede saldırganlaşmış, eline geçen her eşyayı hırsla kırıp döküyordu. Aslında amacı zarar vermek değil, kaygısını ve aşkını etrafını saran kalabalığa anlatmaktı. Yardım umuyor-

du etraftaki herkesten. Terk edilmekten ölesiye korkuyordu. Kerime, baba evine gönderilmenin hayatı boyunca aşağılanmak anlamına geleceğinin farkındaydı. Alaya alınmak, fazlalık muamelesi görmek canını çok yakıyordu. Her ne olursa olsun yuvasına sahip çıkacak, sürekli aşağılanıp hakaretlere uğradığı baba evine dönmeyecekti. Cemal'i gördüğünde ona doğru hamle yaparak 'Cemal'im ben sana yetmedim mi?' diye sordu ağlayarak. Anlamıyordu, anlayamıyordu. Evlilik olarak bellediği şey, eşinin yatağını ısıtıp ona çocuk vermek, evi derleyip temizlemek ve yemek yapmaktı. Ona öğretilen, tembihlenen buydu. Kendisinde bir kusur görmediği gibi Cemal'e verdiği iki erkek evlat ile görevini zaten yaptığını düşünüyordu...

Yeni duruma alışmadı Kerime. Ağlaması kesilmiyordu. İnemeye, bağırma devam ediyor, ulaşabildiği herkese derdini anlatarak çözüm umuyordu. Kerime'yi gören herkes Cemal'e daha fazla acıyor, onu kınamak bir yana dursun, geç bile kalmış olduğunu düşünüyorlardı. Cemal merhametli, sabırlı ve anlayışlı bir koca olarak meseleye tanık olanların zihninde yer edinmişti. Yücelmiş, saygı duyulmuş, ermiş gibi karşılanmıştı.

Cemal, daha iyi bir iş bulduğu başka bir kente taşınmaya karar vermişti. Yeni kente taşınacak, yeni bir hayat kuracaktı. Yeter'in ailesinin ulaşamayacağı bir hayatları olsun istiyordu. Önce seyyar satıcılık, sonra pazarcılık yapmaya başladı. Civar ilçelerdeki tüm pazarlara gidiyor, tezgâh açıyor, akşamları da seyyar köftçilik yapıyordu. Büyük bir ev kiralamış, odalardan birini Kerime'ye vermiş, ev işlerinden uzak durmasını sağlamaya çalışmıştı. Yeter'in kendisini rahat hissedebileceği bir ev ortamı yarattı. Kel Cemal gerilimden sıkılmış, bunalmış, huzur bulacağı sıcak bir aile ortamına hasret kalmıştı. İşten eve severek, koşarak gelmek istiyordu.

Kabullenemiyordu Kerime. Geceleri uyuyamıyor, sabaha kadar Cemal'i bekliyordu. İşveli kadınlığı ile bir kez daha buluşursa Cemal'in kendisinden kopamayacağından emindi. Kıskanıyordu öyle bir kıskançlık ki Yeter'i öldürmek, mümkünse her parçasını yok etmek istiyordu. Yeter'i gördükçe huysuzlaşıyor, küfrediyor, sonra odasına çekilerek saatlerce ağlıyordu. Olmuyor, sindiremiyor, Cemal'ini istiyordu. Cemal sadece onun olmalıydı. O olmasaydı bu mümkün olabilirdi. Cemal sadece onun olursa, çocukları ile beraber kendisini daha güvende hissedeceği, sadece

kendisine ait bir evde yaşamını sürdürebilecekti...

Bir sabaha çığlık ile uyandı Kel Cemal. Büyük oğlu yüzünü ellerinin arasına almış, banyonun kapısında çığlık atıyordu. Annesi uzun süre çıkmayınca kapıyı açıp sallanan annesini görmüştü. Çamaşır ipi ile kendisini asmıştı. Ayaklarını karnına doğru çekmiş, ellerini arkadan kenetlemişti. Gözleri yuvalarından fırlamış gibiydi ve yukarıya doğru yakarır gibi bakıyordu. Cemal irkildi, sonra akıl edip sallanan karısına dokundu; buz gibi olmuştu bedeni. Ölmüştü. Banyonun kapısına çömelerek ağlamaya başladı. Çocuk gibiydi. Her şey üzerine geliyor, nefes almakta güçlük çekiyordu. Başını iki elinin arasına almış, hırlar gibi bir sesle "Kerime'yi ben öldürdüm, zavallı benim yüzümden öldü." diyordu. "Kerime'yi biz öldürdük." dedi Yeter belli belirsiz ağlamaklı bir sesle, "Günahsız, bizim yüzümüzden öldü."

Cemal ile Yeter birlikte dışarı çıktılar. Evin önünde birikmiş kalabalığa, balkonlarından meraklı gözlerle kendilerine doğru bakanlara ve yoldan geçenlere kuşku ve öfke ile baktılar.

Bir masala dönüştü Kerime'nin hazin ölümü. Her anlatıldığında anlatıcının kültürü ve kişisel yaşamından acılar eklenerek, yeni dinleyicilerinin gelenekleri ile bir daha yoğrularak... Tek gerçek vardı: Kerime ölmüştü. Su kadar berrak, kar gibi lekesizdi. Her şeyi alıp satarak kirleten bir geleneğin ve o geleneğin kadını erkeğe hizmet ile sınırlandırdığı, evlenemezse yük olarak gördüğü bir anlayışın kurbanıydı. Kimsenin sorumluluk almadığı, failin kurbanın kendisi olarak resmi kayıtlara işlendiği bu cinayette "Kerime'yi kim öldürdü?" sorusu boşluğa bırakılan bir ip gibi sallandı durdu. Her gün katledilen pek çok kadının ardından sallanmaya devam ediyor...

AZİZ

Turan HORZUM

Bir gökdelenin bodrum katında bozulmuş elektrik tesisatını onarmaya çalışıyordu Aziz. Sorti tamamen felç olmuştu ve birkaç gün sürebilirdi iş. Her zaman birlikte çalıştıkları Hüseyin bugün yoktu. Patron onu başka bir acil işe göndermişti. Aslında patronun katı kuralı vardı; her arızaya mutlaka iki kişi gidilecekti. Elektriğin şakası kötürüm hatası ölüm getirir, derdi. Aziz Mardin’de de elektrik işiyle uğraşıyordu ama ne kadar eksik olduğunu Hüseyin’le birlikte çalışmaya başlayınca anlamıştı. Artık elektrik ustası olduğunu düşünüyordu. Gülümsedi. Hüseyin ve Nesrin ne güzel insanlardı. Evlerini açmışlar, Ankara’nın soğundan, açlıktan, yalnızlıktan onları kurtarmışlardı.

Saat on ikiye geliyordu. Karısını düşündü. Uçsa şimdi, davul olmuş karnını öpse öpse karısının. Sesini duymak istedi, telefonda Veger isminin üstüne bastı. Cevap yoktu. Yeniden aradı, bir daha. Hemen aklına Nesrin geldi, o da cevap vermiyordu. Soluklandı. Bekledi biraz, ona saatler gelen sürede. Yeniden aradı karısını, Nesrin’i. Ses yok. Başında bekleyen apartman yöneticisine, hemen gitmesi gerektiğini ama işi bitirmek için geleceğini söyledi. Adamın suratı asıldı ama ses çıkarmadı.

Hüseyin’in arkası açık pikabına bindi Aziz, Çinçin

bağlarına doğru sürdü. Eskişehir yolunda gökdelenlere takıldı gözleri ve önünde akan arabalara. Kıyaslamak düşmedi aklına ama üstte birilerinin varlığını içten içe hissetmeye başlamıştı. İstanbul yoluna döndü. Karısı Veger’i yeniden aradı, yine cevap yoktu. Soluğu sıklaştı, korku eline ayaklarına doğru yayıldı. Veger hamileydi mutlaka bir şey olmuştu ona. Altındağ’a doğru yöneldi, trafik bu saatlerde seyrek olurdu ama gittikçe bir yoğunlaşma yaşıyordu. Tam Battalgazi mahallesi sokağına girecekti, önünde polisler, durmasını istiyorlardı. Aziz iyice telaşlandı. Veger’i düşündü. Polis, geri dön, diye bağırdı, burada yıkım var. Bir anda Nesrin’in karısına anlattıklarını anımsadı. Üç gün önce bir grup Suriyeli göçmen ve Türkiyeli genç arasında çıkan kavga sonucu 18 yaşındaki Türk genci bıçaklanarak hayatını kaybetmişti. Bu olaydan sonra Valilik bu mahalledeki Suriyelilerin farklı illere ilçelere dağıtılacağını duyurmuş, zaten yaşanması zor olan bu metruk binaların yıkılacağını bildirmişti. Bu duruma çok üzülmüştü Veger, biz de sürgünüz Aziz, Suriyeliler gibi göçmeniz biz de. Söyle buraya nasıl geldik, burada kime senin Süryani benim Yezidi olduğumuzu söyleyebildik, demişti. O ara arkasında da arabaların dizildiğini gördü Aziz. Geri gitmesi olanaksızdı. İndi arabadan. Yanına üç beş kişi gelmişti. Onlar olaydan haberdardı sanki. Elllerinde

sopalar vardı, Aziz'in yanından, polislerin arasından geçip gittiler. Polis Aziz'e baktı, hadi sen de geç, dedi sonra.

Koşarsa on dakikada evde olabilirdi. Mardin'de dik yamaçları nasıl da soluksuz koştuğunu düşündü. Uçtu sanki, daha iki dakika bile geçmeden sesler ve kalabalık karşısında dona kaldı. Yüz kişilik bir grup göçmen kenetlenerek oturmuşlar, evimiz burası, diye bağırıyorlardı. Dev buldozerler vardı önlerinde ve ağaç aralarına çöreklenmiş değnekli insanlar. Veger'in sesiyle daha bir panikledi, Aziz Aziz biz buradayız, gel, diyordu Veger. Yanlarına telaşla vardı. Veger sevgiyle baktı kocasına, otur, dedi, yanıma. Korku, endişe, sağa sola çevrilen başı, yeni okula başlayan çocuklar gibiydi Aziz. Neler oluyor burada, diye bağırdı Aziz otururken, senin burada ne işin var, sen hamilesin, hadi kalk gidelim evimize. Veger yerinden kıpırdamadı. Gitmeyelim, dedi, onlar gibi biz de yerimizden yurdumuzdan edildik. Onlara destek vermeliyiz. Kızdı Aziz, korku paniğe dönüşüyordu, Nesrin'e baktı. Nesrin, Veger'in koluna daha çok sarıldı. Veger, Aziz'in kulaklarına ağızını dayadı, yalvarırım götürme beni buradan, dedi, bazı yaraların merhemi yoktur. Anamı, babamı, kardeşlerimi terk edip geldim ben, senin için ölümü göze alarak, bazı yaralar başkasına dokununca geçer, hele bazı yaralar başkalarında görürsen kapanıverir, burada acı ve korkum yok. Ve Nesrin var. Biliyor musun bizim vatanımızda Mardin'de kubbelerde taşlar vardır, harç olmadan birbirlerine kenetlenirler, seninle kenetlendik. Nesrin'le kenetlendik, bunlar da öyle. Aziz, bu kez kararlı Nesrin'e bir daha baktı; sesini yükselterek, olmaz dedi, biz yoksul insanlarız, sen hamilesin.

Suriyeli bir çocuk Aziz'in elini çekiştiriyordu o ara, ağlayan gözlerle bir şeyler söylüyordu.

Aldırmadı Aziz.

Veger, Nesrin, Aziz yan yana bir sokak ilerideki evlerine gitmek için kalktılar. Ama geç kalmışlardı. Eli değnekliler saldırıya geçmişlerdi. Nesrin ve Aziz kale duvarı gibi kollarını açarak Veger'i koruma altına aldılar.

Fransa, 1932 - fotoğraf: Dora Maar

KANDAHAR'DA FATİMA

burkanın kanunu... sakalın fetvasıydı
ayetler dökülüyordu fatima'nın gözlerinden
açlık ve ölüm çukurlaştırıyordu yüzünü, ellerini,
kalbini

hiç mi neşesi olmaz afgan obalarında yazın
susmak en zengin lisan kandahar'da
fatima'nın gözlerine ayetler döküyordu
dişlerinin akı sönmüş bir adam

esmer çocukların acısı karadır
kristal gecede yahudi ağdı gibi kırgın fatima
göç yolları... uçurumlar... peştun ve vatansız
dünya

yol kenarı ölümler, hiç gelmeyecek tren
salınıp duruyordu vahhabi çılgınlıkları arasında

açlığı yatıştıran tek şey korkudur çocuk ruhunda
meydandan şafağa sarkan cesetler
uzaklardan kafır, yakınlardan baba...
giz yollarında buğulu şefkat şimdi bir küçük sarı
boncuk...

gece titremeleriydi oysa babasından kalan
beş rekat yayılım ateşiyle açılırken cennetin kapı-
ları
cehennem gibi yanıyordu kandahar'da zaman

kente şeytan bulutları kayıyordu dağlardan
fatima esmer esmer susar kan kırmızı akşamlarda
geldikleri gibi gitmediler kendi karanlıklarına
domuzlar bildi insanlar bilmedi çılgılındaki keli-
meleri
rüzgâr çölden eserken fatima kokuyordu kandahar

Önder Birol BIYIK

MAYAŞİR

deneme

HEPSİ BİR, BİRİ HEPSİ

Cengiz EKİZ

*Ah uykuların güzelliği
Huzurla, umutla geleceğe baktığımız
Aydınlık neredesin?
Kör karanlık, cahil şiddet,
Biliyoruz,
İnanmazsak [biz], hiç olmaz yaşamın kıpırtıları*

ÖZGÜRLÜK NEREDE?

Felsefi bir giriş: Toplumsal olan her şey, bireyin üzerine bir kâbus gibi çöker kimi zaman; onun hükümlerini altında ezilen özne, tüm özgürlük vanaları kapatılmış bir sistem gibi sıkışıkça sıkışır. Patladı patlayacak...

Özgürlük, neredeyse her zaman, otoritenin baskıladığı bir kaderi yaşamaya mahkûm olmuştur. Sanki bu dünyada bulunmayan bir şeymiş, sadece bir kavram, tanımlanmış gibi...

Toplumsal alışkanlıklar, inançlar, ritüeller, akideler, gelenekler... aşağı yukarı her şey, bireyin fikirlerini, eyleyişini doğrudan veya dolaylı olarak etkiler, dumura uğratar, çarpıtır ve belki belirler.

SAHİ SEN KİMSİN?

Genel bir giriş: Küçükken yol yürümek, büyük dünyaları keşfetmek gibi bir şeydir. Caddeleri, sokakları öyle büyük öyle sarsılmaz sanırsınız ki bir sokaktan diğerine, bir mahalleden bir başkasına geçince dünya değişir gibi olursunuz.

Şimdi ben: Geri döndüm, baktım. Geçen zaman içinde sokaklara, ağaçlara ve taşlara... kalın yapraklar, iğne dallar, sıska, yerden bitmeler, böcekler ve onları yiyen kuşlar. O muhteşem döngü! Ve koku, yaseminle karışan akşamsefası. Ah büyüleyici yaz akşamlarında o meltemler...

Sonra soruyorum: Söyle bakalım sen kimsin? Ürkek bakışlarının menziline korka korka yaşamasını öğrenmiş [bir] kedi mi? Doymak bilmeyen bir hırsla ve kıskançlıkla dolu hayatı, hayat diye yaşayan aldanmış bir insan mı?

SOR

Yokluk, seni var eden gölgen. Toprak içinden içine geçtiğin katman. Ve sen bilinmeyen güneş; bir ışık var ama içimizde...

Sancı, toprağa her haykırıшта düşen: “Önce [hep] söz vardı”. Sözcüklerle biçimlenen rüyanın, ayaklanan umutlarla geleceğe yelken açması...

Tükenen insanlık, yaşayan insanlık, direnen insanlık.

PEK İNSANCA

Bitmiş düşlerden diriltiilen hayat; umuda şans veren karamsarlık. Sen kıyılarına vuran köpük köpük dalgam, öyle içten, öyle insan... Yenidünya hep özlemlerde. Neyse ki, insanı öldürülmekten alıkoyan hep sevgi. Karıncanın, sabırla kurduğu dünyayı didine didine yaratacağın, tükenmekteyken üstelik...

Yaklaşmışken, tam varacakken, ulaşamadığını sanmak ne büyük talihsizlik. Sonra yüzünü öteye çevirip, ah hep o kaçırdıkların... bilmiyorsun ki insanın tırnaklarıyla var ettiği koca bir hayat, ne değerli oysa...

Sabırla dinle içindeki ezgiyi, umutların katlanacak, kanatlanacak. Yarattıkça yeneceksin karanlığı, daha insanca olacak belki her şey, biraz biraz, pek insanca...

DİNMEYEN ÖFKEMİZ

Umudun içinden gelebilmek şimdi. Kır çiçeklerinin kokusunu taşıyan rüzgâr gibi hafif ve içten. Lodoslarda deniz gibi engin ve derin [olabilmek]. Ah yalnızlığımız! Meşum ve hain yanımıza tutsaklığımız. Sanki hiç ölmeyecekmiş gibi kibirli yaşayışımız, sanki hiç sevmeyecekmiş gibi taş yüreğimiz, sanki

hiç yıkılmayacakmış gibi [öz]benliğimiz.

Sen [hiç] bilemeyeceksin, dünyanın dinmeyen öfkesini, insanın insanla kavgasını, umutsuzca yaşamının sarsıntısını, seni ertesi sabaha taşıyan o tuhaf dirimi, aşkı yaratan kim bilir daha neleri...

Topraktan yeşeren haykırışları duymadıkça, acılarını acın bilmedikçe ne sevinci paylaşırsın ne de insanlığı dümdüz kuşatan kardeşliği.

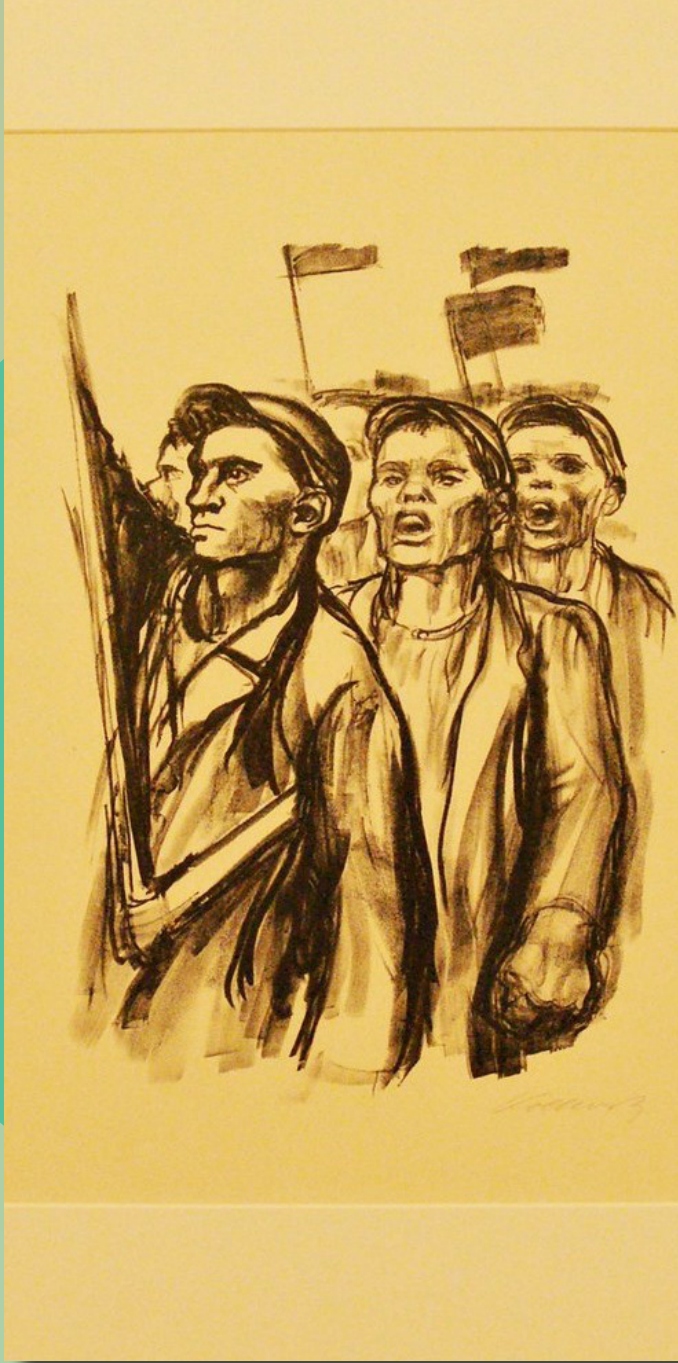
Bırak süslü lafları, [bak] dökülen yapraklar gibi umutlarımız; her baharda yeşeren, solup giden... Kabullen, bu bitimsiz döngüyü. Her yaprak sırasını bekler, yaşamak için mevsim mevsim, cıvıl cıvıl, kısacık... belki insan gibi... kim bilir...

İÇİMDEKİ SÖZLER BAŞKA SAZ BAŞKA

Hüzünle haykırıyor yüreğim hayata, özlemlerle sarılırken bir umuda, ufacak bir sevince. Düzensiz okumalar gibi geçiyor yaşadıklarımız, koşa koşa, soluksuz. Bundandır, dönüyoruz bakmak için hep geriye, o fotoğraflar, eski şarkılar... her şey tarih oluyor, tarih de her şey [belki].

Hızla akan görüntü ırmakları, oradan oraya zıplayan bilinç parçacıkları, hepsi yanlışla kuşanmış, doğruya soyunamayan malumat ummanı. Suya bulanık insan suretleri, bata çıka kendini kurtaran bellek, boğulup kaybolan neşe.

Debisi artıyor ırmağın, sel gibi sürükleniyoruz, insanlık çukuruna... şiddet dolu kışların, yazların orta yerine ... sabrı yokluktan mı öğreneceğiz hep, direnmeyi karanlıktan... sudan çıkmış balık gibi soluksuz mu kalacağız, gözlerimiz çapak çapak, bu bulanık hayatta...

POST-MODERN SÖYLENCELERE İNAT, YAZMAK![*]

deneme

Temel DEMİRER

*“Yazı yazmam için bana çiçek,
kuş hürriyeti değil, içimdeki aşkın, deliliğin,
oturmaz düşüncenin hürriyeti lazım.”(1)*

“Sapere aude/ Bilmeye cesaret et!” uyarısının, yeniden ve bir kez daha büyük bir değer kazandığı post-modern çürümenin orta yerindeyiz!

Füruğ Ferruhzad, “Bütün kavramların ve ölçütlerin anlamlarını yitirdikleri ve -değersiz demek istemiyorum- giderek sarsılmaya yüz tuttuğu bir çağda yaşıyoruz. Dış dünya öyle tepe taklıdır ki inanmak istemiyorum,” derken Edip Cansever’in, “Günlük edimlerimiz bizi öyle yoğuruyor ki, öylesine kılıktan kılığa sokuyor ki, bir yığın çıkmazın buyruğunda, direnmekle çevreye uymak arasında şaşkına dönüveriyoruz. Boyutsuz, anlamsız, sallantılı bir yaşama düzeyinde bocalıyoruz durmadan,” diye eklediği üzere hemen her şey...

Denilebilir ki “*Ne zevk var ne sanat ne de mutluluk. Hep hırsızlık, hep üçkâğıtçılık, hep ağıt yakma. Kokuşup parçalanıyoruz. Sufisiyle, dervişisiyle, yaşlısıyla, genciyle, esnafıyla, hepimiz para ve makamın büyüüne kapılmışız hem de en utanç verici ve çirkin*

şekliyle.”(2)

“Bu dünyaya ne yaptınız? Hangi süpermarketten aldınız? Bize kötü davranma ve yok etme hakkını size kim verdi? Günahkârların bedelini biz mi ödeyeceğiz? Hepimiz sonsuzluğu cehennemde mi geçireceğiz?”(3) sorusuna yanıt aranan kesitte; *“Evet! Bu utanç verici gösteriyi izliyoruz... Bir toplum bu noktaya geldiği zaman, artık çürümeye başlamış demektir.”(4)*

Vazgeçme, teslimiyet, inkârcılık, “orta yol” arayışlarının yoğunlaşarak insan(lık)ı çok yönlü olarak yabancılaştırdığı bu tablonun mimarı; Berlin Duvarı’nın yıkılması ardından geçen yıllar boyunca düşünsel dünyamıza, mücadele ufkuna musallat olan, sol-liberalizm diye anılan post-modernizm/ post-modern akımlar oldu.

Post-modernizm / post-modern kavramını post-Marksizm’den ayrı kullanmak elbette mümkün değil; “demokratik iyi kapitalizm iyimserliği”nden malûl zırvaya göre, neo-liberal politikalar karşısında “radikal demokratik” kazanımlar için mücadele esastı!

“Yeni teknolojiler”in toplumsal eşitsizlikleri or-

tadan kaldıracağını ileri süren onlara göre, karşılıklı bağımlılığa dayalı, küresel bir toplumda yaşıyordu. Artık ulus-devletin bir önemi kalmamıştı!

Piyasanın “küreselleşme” ile birlikte toplumlara refah getireceği iddia ediliyordu!

“Küresel olarak bütünleşmiş bir dünyada artık sa-vaşlar çıkmaz” deniyordu!

Ve nihayet Ernesto Laclau ile Chantal Mouffe’un ortaya attıkları Post-Marksizm ile Murray Bookchin’ciliğe göre “İşçi sınıfının buharlaştığı” iddia ediliyordu!(5)

Yerkürenin dört yanında isyan edenler, sokaklardaki emekçiler, “yönetenlerin artık eskisi gibi yönetemediğini, yönetilenlerin artık eskisi gibi yönetilmek istemediğini” gösteriyorken; veya Mao Zedung’un deyimiyile “Gök kubbenin altında kaos var. Öyleyse koşullar mükemmel”ken; ya da sürdürülemez kapitalist sistem debelenmeye devam ederken hakikâti yansıtmak bir yana, onu manipüle eden söz konusu iklim edebiyat, sanat, kültür dünyasında da Orhan Pamuk(6) vari semptomların boy vermesine yol açtı.(7)

* * * * *

Biliyorum! Bu saptamama; “Sistematik olarak Pamuk’tan hoşlanmayan, okumadan eleştiren grubun yanı sıra gene yazdıklarını okumadan anlaşılmaz olduğu miti üzerinden yargı dağıtan diğer kitleye, en son hangi kitabını okudunuz, diye sormamız gerekir.”!(8)

Ya da “Orhan Pamuk ‘bilgi romanı’ yazdığını söylüyor. Böylece roman türlerine yeni bir katkıda bulunmuş oluyor.. Orhan Pamuk bir ‘Dünya romancısı’dır. Romanları 62 dile çevrilmiş. Yani Orhan Pamuk sadece Türkçe okuyan okur için yazmadığını bilir. O nedenle ve yazarlık anlayışından gelen detaycı, pekiştirmeci yaklaşımla olayları Türkiye’yi, İstanbul’u hiç bilmeyen bir kişiye anlatır gibi yazar ve betimlemeleri aşırı detaylandırır, önemsedığı şeyleri tekrar tekrar anlatarak okurun kafasında pekiştirmeye çalışır.”!(9)

Veya “Kara Kitap’ı(10) okumak veya ‘yeniden okumak’ için belki de en temel neden, Orhan Pamuk’a niçin Nobel ödülü verildiğini anlamak olacaktır. Ödül gerekçesi sanki sadece Kara Kitap düşünülerek kurulmuş gibidir. ‘Şehrin melankolik ruhunun izlerini

sürerken birbirleriyle çatışan ve içiçe geçen kültürlerin yeni simgelerini bulmuştur’ cümlesinin Pamuk külliyatındaki tam karşılığı Kara Kitap’tır. Romanı benim gibi çok sevebilir ya da sadece beğenebilirsiniz ama her insaflı okur, Kara Kitap’ı elinden bıraktıktan sonra Pamuk’a gelişigüzel yöneltilen eleştirilerin önünde taş gibi bir metnin durduğunu ve edebiyat dışı ölçütlerle bu gerçeğin değiştirilemeyeceğini görecektir.”!(11)

Sonra da “Biliyorum çok şey yazıldı ‘Kırmızı Saçlı Kadın’ için. Orhan Pamuk, bu romanıyla ilgili, gazetelerin hafta sonu eklerine röportajlar verdi. İnsanın canını acıtma temelli haksız eleştiriler de çıktı, kitabı yere göğe koyamayanlar da... İlk baskısı 200 bin yapılan kitap için, ikinci haftada 50 binlik ikinci baskıya geçildi. İki haftada 250 bin sattı ayrıca... Başyapıt kıvamında bir romanı bir köşe yazısının sınırları içinde değerlendirmek imkânsız. Bu yüzden özellikle etkilendiğim, önemli bulduğum üç noktaya dikkat çekmek istiyorum. Bir kere Independent’a hak vermek işten değil: ‘Pamuk, en iyi kitaplarını Nobel’den sonra yazan eşsiz bir yazar’. Nobel öncesi kitaplarının yeri ayrı ama sonrasında gelen ‘Masumiyet Müzesi’, ‘Kafamda Bir Tuhaflık’ ve nihayet ‘Kırmızı Saçlı Kadın’ gerçekten çok güçlü metinler.”!(12)

Siz bakmayın bu övgü (reklam) dolu, gayrı ciddi lafazanlıklara, bunların hiçbirisi gerçeği yansıtmıyor!

* * * * *

Öncelikle “UNESCO’ya göre dünyanın en çok çevrilen yaşayan yazarlarından biriyim... Hükümeti eleştiremiyorlar, ne yapalım Orhan Pamuk’u eleştirelim (diyorlar-y.n)... Kötü saldırılar okurdan aldığım sevgiye kıskançlıktan, hasetten de geliyor.”(13) biçiminde kocaman laflar edenler, hiçbirini küçümsemeden her eleştiriye açık olmayı öğrenmek zorundadırlar!

“Thomas Mann’ın, “Eleştiri ilerlemenin ve aydınlanmanın özünü oluşturur”; Eugene Ionesco’nun, “Eleştirmen tarif etmeli, reçete yazmamalıdır”; Gustave Flaubert’in, “Eleştiri en yüksek şey yöntemdir; yaratmayı sağlar,” diye tanımladığı eleştiri edebiyatın içindedir; eleştirisiz/ itirazsız edebiyat olmazken; elbette övgü (reklam) dolu, gayrı ciddi

lafazanlıklar (olmaması gerektiği hâlde) olabilir!(14)

* * * * *

Orhan Pamuk, “Resmi görüşe karşı yazan akıntıya kahramanca kürek çekiyordur.”(15) demesine der de; başka şeyler de var!

Mesela “Korkarak konuşuyorum, konuşmamaktan utanıyorum; herkes hapiste, herkese eziyet ediliyor, sadistlik, hunharlık, zalimlik ‘örnek olsun’ hâline gelmiş!... Altılı Masa umarım iyi bir aday bulur, umarım o aday kazanır... Kişisel olarak zenginlerden hoşlanmam, Türk zenginlerin biraz daha cesur olmalarını beklerdim.”(16)

Ya da “Benim için edebiyat yalnızca Türkiye hakkında siyasi, ahlâki yorum yapmak için bir bahane değil... Gazeteciler sorduğu için konuşuyorum, Ben siyasi konuşmaya yapmaya meraklı değilim... Siyaset sorana düşünce özgürlüğü yok diyorum. Artık düşünce özgürlüğü yok dedikten sonra akrobatik hareketlerle bir iki siyasi laf da ediyoruz ama ondan sonra da saldırıları bekliyoruz... Siyasi laf edenleri sokakta dövüyorlar, parmaklarını kırıyorlar, tehditler ediyorlar, mafya karışıyor işin içine”!(17)

Veya “Beğenmediğimiz manşetleri atan, haberleri yapan gazetecileri dövmek, tutuklamak, gazetelerini kapatmak... Gittikçe pervasızlaşan bu korkunç alışkanlık, Türkiye’yi bütün dünyada basın özgürlüklerinin en düşük düzeyde olduğu bir ülke hâline getirdi. AKP milletvekilleri, son seçim zaferinden haklı olarak gururlanıyorlardır. Muhalif gazetecilerin dövüldüğü, hapse atıldığı, haklarında dava üzerine dava açıldığı, tehdit edildiği ve gazetelerine el konduğu bir ülkede iktidar olmaktan da gurur duyabiliyorlar mı diye sormak isterim sayın milletvekillerine.”(18) derken “mış” gibi yapar!

Çünkü liberal Orhan Pamuk, 2012’de İspanya’da yayımlanan ‘El Pais’deki röportajından, “Türkiye’de askerin gücü azaldı. Uzun yıllar laikliği korumak için askeri destekleyen milliyetçi burjuvazi bundan kaygı duyuyor. Anadolu’dan gelen, daha muhafazakâr ve dini yönü ağırlıklı olan, AKP’yi destekleyen yeni bir burjuvazi var. Bu İstanbul burjuvazisinin biraz rahatsız hissetmesine neden oluyor. Ama unutulmamalıdır ki son 10 yılda mevcut iktidarla Türkiye, çok daha zengin ve başarılı oldu.”(19) demişti; nasıl unutturuz?!

Orta yerde bir ikiyüzlülük var; hem de Piyotr Alekseyeviç Kropotkin’in, “İkiyüzlülük temelleri yıkıldıkça, toplumda ahlâk düzeyi yükselir. Özellikle bu dönemlerde, ikiyüzlülük tamamen eleştirilip yadsındığında ahlâk duygusu en hızlı ilerlemesini gerçekleştirir; ancak o zaman bu duygu büyür, yükselir, incelik kazanır.” notunu düştüğü üzere!

* * * * *

“Hayatın en güzel şeyiymiş kitapçıya girmek, müzeye girmek, kültür yerine girmek, kalabalıkta yürümek.”(20) diye betimlenen Orhan Pamuk pek etliye sütlüye karışmaz; kokup bulaşmaz cinstendir; hatta tam bir eyyamcıdır!

“Otoriterliği değiştirecek şey, en sonunda bunun faydalı olmadığını görmemiz olacak. Gelişmiş teknoloji, insan yaratıcılığı, insan zekâsına daha fazla ihtiyaç duyduğumuz zaman otoriterlik para etmeyecek. Köprü yaparken, kuyu kazarken, yol yaparken, belki herkesin fikri ayrıyken biri otoriterlikle toplumu bir araya getirip bir şeyler yapıyor. Ama bilgisayar keşfi yaparken, ince bir işi geliştirmeye çalışırken otoriterlik değil, bilakis tam tersi özgürlük, yaratıcılık, düşünce özgürlüğü gerekiyor. Bizler de tam bu çizginin kenarındayız. Asya toplumlarının zemini bu ama maşallah kimsenin özgürlük talep ettiği falan yok. Herkes büyüme derdinde. Otoriter bir büyüme olsun da özgürlük ikincil, üçüncül değer olabilir deniyor. Bunlar benim dikkat ettiğim konular. Asya’da büyüme oluyor ama özgürlükler gelmiyor. Bunlar beni dertlendiren şeyler. Seçmen de ne yazık buna destek veriyor. O zaman işimiz daha da zorlaşıyor.”(21) türünde ve “çene suyu çorba” kıvamındaki (Çetin Altan’ın ikinci dönemini anımsatan!(22)) eveleme gevelemelerle idare-i maslahatçılıktan malûl “yazarın” ‘Veba Geceleri’nde “Atatürk’ü küçük düşürücü ifadelerle yer verdiği” öne sürülürken; konuyla ilgili açıklamasında Orhan Pamuk, “Üzerinde beş yıldır çalıştığım Veba Geceleri’nde imparatorlukların küllerinden kurulan milli devletlerin kahraman kurucularına ve Atatürk’e hiçbir saygısızlık yoktur.” der!(23)

Aynı konuda PEN Türkiye ise, “Cumhuriyetimizin kurucusu, her geçen gün yokluğunu daha derinden hissettiğimiz, çağdaşlığın, aydınlığın öncüsü, büyük devrimci Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ü yitirişimizin 83. yılında, Nobel Edebiyat Ödülü’nü kazanan tek yazarımız, Türkçenin ve Türk edebiyatının dünyaca tanınmasına büyük katkılarda bulunan değerli ro-

*mancımız Orhan Pamuk'u, olmayan suçlar icat edip yargılamayın. Bize özgür bir ülke bırakan, özgür ve eleştirel düşüncenin yolunu gösteren Atatürk'ü üzme-
yin!"(24) diye ekler!*

* * * * *

Yazmak zor iştir; yazdığınız yaşam ya da safsatadır. Sorumluluğuyla yazmaktır yazmayı yazmak yap-
pan; tam da bunun için yazmak bir politik serüvene
ait olmaktadır.

Çünkü "Sanatçı, varoluşu itibariyle politiktir. Ger-
çeğe baktığı yer, tualini, kamerasını, sahnesini kur-
duğu nokta, -o istese de istemese de- onun ideolojik
görüşünü yansıtır. Müziğini bestelerken kullandığı
müzik aleti, heykel yapar-
ken işlenen malzemenin
cinsi, onu politik yapar.
Her ne kadar bazı sanatçı-
lar, 'politik olma' mesele-
sini, 'kuru siyaset' olarak
algılayıp, çeşitli kaygılar-
la egemenlerden korkarak
apolitik olduklarını iddia
etseler de hakikât budur.
Hayal gücünüzü öne sürüp,
'yeryüzünün sıkıcı gerçek-
liğinin' ilginizi çekmediğini
ve bir sanatçı olarak imge-
ler aracılığıyla yeni bir imaj
yarattığınızı düşünseniz de,
o kullandığınız imge sizin
ideolojinizden bağımsız de-
ğildir. Ya kendi meseleleri-
nizi, insanlığın değerleriyle,
binlerce yıldır damıtılan
kültürel özellikleriyle harmanlar
ve taklit etmeden yaratıcı bir iş
üretirsiniz ya da bütün bunlardan
azade olduğunuzu iddia edip -ki
bu da politik bir tavırdır-
biçimi önceler ve gerçekliği
yeniden üretmeye gayret edersiniz.
Günün sonunda, çağınıza dair
sorumluluk duymasanız da, yeni
bir form peşinde olduğunuzu
söyleseniz de, gerçeklikle ilişki
kursanız da kurmasanız da,
bir sanatçı olarak politik bir
eylem sergilemişsinizdir."(25)

Kolay mı? Hakikin sahteye galebe çalması için
hayallerimizi emzirir yazmak eylemi!

Evet bir yaratıcılık hâli olarak yazmak-nihai kerte-
de- eylemdir.(26)

Ancak bunlara rağmen "Yazmak şehirli, psikolojik,
entelektüel bir eylem oldu -dünyanın dibi çıktı." diyen
Susan Sontag'ın tespiti ne kadar da yerli yerinde...
"Yazmak kucaklamaktır; her düşünce bir diğerine
uzanır." diye eklemesi de!

Hayata dokunmadan; taraf olmadan; düşünce-dav-
ranış birliği olmadan yazabilmek zor, hatta imkânsız-
dır!

Friedrich Nietzsche, "Görkemli yazmak, hafif ve
sade yazmaktan daha çabuk öğrenilir. Bunun ne-
denlerini ahlâksal alanda aramalı."(27) derken; "...
'Muhafifim.' deyip geçmek yeterli değil. Neye/ niçin
muhalifsiniz? Tavrın neye? Yazara/ yazana günün/
gündemin ötesinde bir bakış ge-
rek."(28)

Orhan Pamuk bunlara pek al-
dırmaz! Aksine...

"Hiçbir şey bir gecede olmadı.
48 yıldır konu seçiyorum. Bir ko-
nuyu seçiyorsunuz, yıllarca ince-
liyorsunuz. İlk başlarda kışkırtma
kelimesine gençliğimde daha ya-
kındım. Çünkü yıllar önce seçti-
ğim, damıttığım, ayrıntı topladı-
ğim konular yoktu henüz. Bir şey
beni kışkırtınca hemen o konuyu
yazabilirdim. Şimdi ise her şey
yıllarca dinleniyor."(29) diyen
Orhan Pamuk ekliyor:

"23 yaşında romancı olmaya karar verince, sanki
kolumu keser gibi, 10 yıl içimdeki ressamı öldürdüm.
Ama 40'ımdan sonra o ressam canlandı ve kendi ken-
dine defterlere resimler yapmaya başladı. Önce kara-
lamaları, çizgileri saklamaya başladı. Sonra defterler
tutmaya, daha çok resim yapmaya. Ama hiçbir zaman
sergilemeyi düşünmeden yaptım bunları. Daha yeni
Büyükkada'dan İstanbul'a döndüm. Yaz başı adaya
gelirken bütün resim defterlerimi, boyalarımı getir-
miştim. Dönmek için her şeyimi toplarken, 'Keşke
daha çok yapsaymışım' dedim..."

Yazarken daha 'akıllı' hissediyorum. Kabaca ayırt
etmek gerekirse, resmi daha lirik, şiirsel bir duyguyla
yapıyorum. Hatta bir bardak bira veya şarap içersen
daha da rahat yapıyorum. Ama yazarken bunları ya-
pamam. Yazarken daha mantıklı, gene yaratıcı ama

daha düşünen biriyim. Kelimeleri sanki zihnim kontrol ediyor. Resim yaparken, ‘Benim Adım Kırmızı’da da anlatmaya çalıştığım gibi, elim kendiliğinden yapıyor. Hep duşta şarkı söyleyen adamın rahatlığına benzetiyorum bunu. Bir zaman kendime resimle ilgili kısıtlamalar koyunca, resim yapma zevkimin azaldığını hissettim. Çünkü o zaman mesleğe dönüşüyor.”(30)

“Resim yapmayı hiçbir zaman bırakmadım. Bu bienalde hem Masumiyet Müzesi ki orası bana göre bir sanat eseridir, enstalasyondur, edebiyatla çağdaş sanatın iç içe geçtiği bir şeydir, bienalde kullanılan bir yer oldu hem de benim aslında sergilemek için değil zevkim için yaptığım, not defterleri mi desek resim defterleri mi desek, bunlardan bazıları İstanbul Modern’in alt katında sergileniyor. Onları utana sıkıla sergiliyorum. Yaptığım resimleri ilk defa ziyaretçilere gösterebildiğim için hem utanıp hem de gizli gizli memnun oluyorum.”(31)

“Erdal (Öz Can Yayınları) beni hep ‘bu küçük çocuk çok parlak’ diye tanıtır. Hep korurdu beni. Severdim bu ilişkiyi. Ama ben de ona yayınevi bizim gemimiz olduğu için, gemi iyi gitsin diye, hep ‘Şunu bas, şu da var’ filan derdim. O sırada Latin Amerikan edebiyatının yükselmesi vardı. Pek çok Latin Amerikan yazarını ve başka dünya yazarlarını ona ben söyledim. Bunları yapmaktan heyecan duyardım. Böyle bir arkadaşlığımız vardı. Ve birlikte ‘başarılı’ olduk. İşler ben oradayken büyüdü. Onu da içeriden görmek hoşuma giderdi. Cumaları ödeme olur, yazarları da para almaya cumaları çağırırdı. Ama bazen görürsün ki Erdal kendi matbaasına ödeme yapmakta zorlanıyor. Onlara da şahit olurum...”

Erdal her zaman asıl işi edebiyatçılık, güzel şeyler yazmak olan biriydi. Her ne kadar politika için yapılmıyorduydu da edebiyat, Erdal’ın başına gelenler, tutuklanıp işkence görmesi ve o konudaki hatıralarını yazması onu bir siyasi olarak ünlendirdi. Ama aslında benim için Erdal’ın asıl metinleri ilk kitaplarıdır. ‘Odalar’ kitabı ve kısa hikâyeleri... Ben oraya 1982’de gittim. Ama 1970’lerin ‘en güzel roman en politik olanıdır’ anlayışı hâlâ etraftaydı. Erdal o ayıklamayı da yapardı.”(32)

Orhan Pamuk, bize hep kendini anlatır; sadece kendini!

Bu da bir oyun oynama içgüdüğü, kurgulama ihtiyacı olarak satırlara dökülürken; “Ya hayat?” sorusu

boşlukta kalıyor öylece!

* * * * *

“Edebiyat”(33) deyince Thomas Mann’ın, “Yazar, başkalarından daha zor yaşayan kişidir,” uyarısı anımsanıp; Stendhal’ın, “Roman yol boyunca gezdirilen bir aynadır,” deyişi “es” geçilmemelidir!

Franco döneminin yaşattığı karanlık dönemler romancının ilgi odağında olan ve otorite karşısında bir duruşu sahibi Javier Cercas, “Kötü giden şeyleri bize büyük edebiyat gösterir.”(34) derken neyin ne olduğunu, olması gerektiğini anımsatır hepimize; post-modern söylencelere inat!

....

NOTLAR

[*] Newroz, Aralık 2022...

(1) Sait Faik Abasıyanık.

(2) Sâdık Hidâyet, Hacı Ağa, çev: Mehmet Kanar, YKY., 1998, s.67.

(3) Eduardo Galeano, Zamanın Ağzları, çev: Bülent Kale, Sel Yay., s.131.

(4) Émile Zola, Suçluyorum, çev: Tahsin Yücel, Can Yay., 2017.

(5) Bkz: Devrimci Marksizm, No:50, Bahar-Yaz 2022.

(6) Bkz: Temel Demirer, “Pamukoloji’nin Siyasal Analizi”, İnsancıl, Yıl:25, No:295, Şubat 2015... Temel Demirer, “Prenses ‘İskender’ ile Pamuk Prens Tülûatı”, İnsancıl, No:256, Kasım 2011... Temel Demirer, “Aydın Duruşu ve Sorumluluğu”, Güney Dergisi, No:91, Ocak-Şubat-Mart 2020...

(7) “Üretimin her biçimi kendi hukuksal ilişkileri ve kendi yönetimi biçimini doğurur.” (Karl Marx, Grundrisse: Ekonomi Politğin Eleştirisi İçin Ön Çalışma, çev: Sevan Nişanyan, İletişim Yay., 4. baskı, 2014., s.25.)

“Toplum denilen şeyin devamlı çabası, üretken emekçiyi, kendi emeğinin ürününün elden geldiğince

küçük bir kısmı karşılığında çalıştırmak için kandırmak, aldatmak, korkutmak ve zorlamak olmuştur.” (Karl Marx, Kapital, Sermayenin Üretim Süreci, Cilt: I, çev: Alaattin Bilgi, Sol Yay., 1965, s.316.)

(8) Mehmet Fırat Pürselim, “**Veba Geceleri’nde Devlet Kurmak**”, Birgün Kitap, Yıl:18, No:235, 18 Ağustos-16 Eylül 2021, s.8.

(9) Metin Celâl, “**Kafamda Bir Tuhafılık**”, Cumhuriyet Kitap, No:1299, 8 Ocak 2015, s.10.

(10) Orhan Pamuk, Kara Kitap-25 Yaşında, Yapı Kredi Yay., 2015.

(11) Handan İnci, “... ‘**Kara Kitap**’ 25 Yaşında”, Cumhuriyet Kitap, No: 1318, 21 Mayıs 2015, s.12-13.

(12) Filiz Aygündüz, “**Kuyu, Aşk ve Suçluluk**”, Milliyet, 29 Şubat 2016, s.21.

(13) Ahmet Orhan, “**Orhan Pamuk: Bana Saldırımlarının Nedeni Haset, Kıskançlık ve Siyasi Öfke**”, 27 Mayıs 2021...

(14) Geçerken aktaralım: “*Modern toplumlar, sah-te ihtiyaçlar yaratmak ve insanları doymak bilmez tüketicilere dönüştürmek suretiyle, toplum geneline yayılan aptallaştırıcı refah sayesinde eleştiriyi felç edebilmektedir.*” (Andrew Heywood, Siyasi İdeolojiler, çev: Kolektif, Adres Yay., 2007.)

(15) Nadire Mater, “**Orhan Pamuk: Kitapta Günümüze Doğrudan Gönderme Yapan Tek Bir Konu Var**”, 17 Ağustos 2021...

(16) Murat Sabuncu, “**Orhan Pamuk: Korkarak Konuşuyorum**”, 21 Eylül 2022...

(17) Ahmet Orhan, “**Orhan Pamuk: Bana Saldırımlarının Nedeni Haset, Kıskançlık ve Siyasi Öfke**”, 27 Mayıs 2021...

(18) Evrim Altuğ, “**Orhan Pamuk: Ayıplıyorum**”, Cumhuriyet, 28 Kasım 2015, s.19.

(19) Orhan Pamuk, aktaran: Zülâl Kalkandelen, “**Utanma Duygusundan Yoksunluk**”, Cumhuriyet, 26 Ekim 2022, s.6.

(20) Oral Çalışlar, “**Orhan Pamuk’la Karantina Günleri**”, Posta, 22 Nisan 2020, s.10.

(21) Turhan Günay-Eray Ak, “**Orhan Pamuk’tan ‘Kırmızı Saçlı Kadın’: Konumuz Suç!**”, Cumhuriyet Kitap, No:1356, 11 Şubat 2016, s.15.

(22) Bkz: Temel Demirer, “... ‘**Med Cezir’li ‘Çetin’ Kalem**”, Kaldıraç, No:231, Ekim 2020...

(23) “**Atatürkçülerden Çok Sert Orhan Pamuk Açıklaması**”, Cumhuriyet, 15 Nisan 2021, s.13.

(24) Zeynep Oral, “**Orhan Pamuk’u Öldürelim mi?**”, Cumhuriyet, 14 Kasım 2021, s.13.

(25) Soner Sert, “**Teoriden Pratiğe Belgesel Sinema**”, Evrensel, 14 Aralık 2020, s.11.

(26) Bkz: Temel Demirer, “**Yazdığımız Yaşam ya da Safsatadır!**”, Kaldıraç, No:210, Ocak 2019... Temel Demirer, “**Yazmak Serüvenine Bir Bakış**”, Newroz, Şubat 2021... Temel Demirer, “**Yazmayı Yazmak Yapan**”, Patika Dergisi, No:89, Nisan-Mayıs-Haziran 2015... Temel Demirer, “**Sorumluluğuyla Yazmak ve ‘Ödül(lendirilmek)’ Meselesi**”, Kaldıraç, No:220, Kasım 2019... Temel Demirer, “**İnsan(lık)ı Yazmak Hâl(ler)i**”, Kaldıraç, No: 234, Ocak 2021... Temel Demirer, “**Hakikinin Sahteye Galebe Çalması İçin Hatırlayın!**”, Kaldıraç, No:125, Ekim 2011... Temel Demirer, “**Hayallerimizi Emziren Yazmak Eylemi**”, Güney Kültür Sanat Edebiyat Dergisi, No:93, Temmuz Ağustos Eylül 2020... Temel Demirer, “**Yazmak-Nihai Kertede- Eylemdir**”, Güney, N:62, Ekim-Kasım-Aralık 2012... Temel Demirer, “**Yazmak Eylemine Mündemiç Notlar**”, Kaldıraç, No:192, Temmuz 2017... Temel Demirer, “... ‘**Yazmak**’ Babında Bir Dosta”, Newroz, Yıl:4, No:122, 25 Şubat 2010... Temel Demirer, “**Bir Yaratıcılık Hâli: Yazmak**”, Ümüş Eylül Dergisi, No:12, Temmuz-Ağustos-Eylül 2014...

(27) Friedrich Nietzsche, Gezgin ve Gölgesi/ İnsanca, Pek İnsanca-2, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 2014, s.78.

(28) Feridun Andaç, “**Okumak Yazmak Üzerine Aforizmalar (VI)**”, Cumhuriyet Kitap, No:1684, 26 Mayıs 2022, s.12.

(29) Nadire Mater, “**Orhan Pamuk: Resmi Gö-**

rüşe Karşı Yazan Akıntıya Kahramanca Kürek Çekiyordur”, 16 Ağustos 2021...

(30) Ezgi Atabilen, “Orhan Pamuk: İçimdeki Ressamı Nasıl Öldürdüm...”, Cumhuriyet, 18 Eylül 2015, s.17.

(31) “Pamuk: Utana Sıkıla Sergiliyorum”, Milliyet, 4 Eylül 2015, s.6.

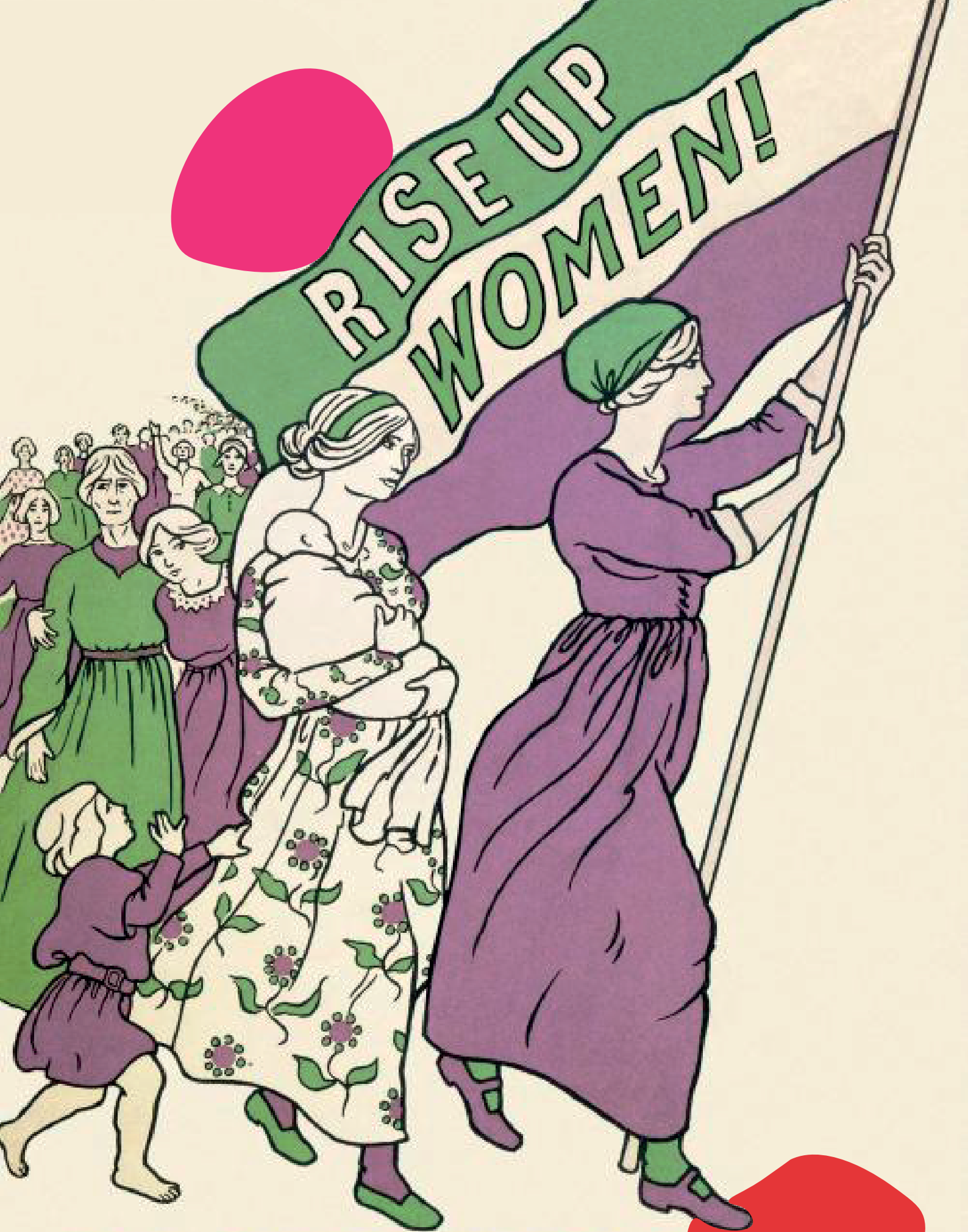
(32) Ezgi Atabilen, “Pamuk: Erdal Bazen Telifimi Cebinden Verirdi”, Cumhuriyet, 17 Eylül 2015, s.19.

(33) Bkz: Temel Demirer, “... ‘Edebiyat’ Deyince Anımsanan(lar)”, Güney Dergisi, No:57, Temmuz-Ağustos-Eylül 2011... Temel Demirer, “Bir Sanat Dalı Olarak Edebiyat”, Kaldıraç, No: 236, Mart 2021... Temel Demirer, “Edebiyatın- ‘Sihirli’- Gücü”, Newroz, Ağustos 2021... Temel Demirer, “Edebiyat Sarsarak, Yıkarak Yenile(ni)r”, Güney, No:98, Ekim-Kasım-Aralık 2021...

(34) Feridun Andaç, “Roman Yazmak Bir Oyun”, Cumhuriyet Kitap, No:1706, 27 Ekim 2022, s.3.

Kathe Schmidt Kollwitz

8 Mart Dünya Emekçi Kadınlar
Günü Kutlu Olsun!

SARIYERLİ KADINLARLA BİR 8 MART SÖYLEŞİSİ...⁽¹⁾

deneme

Sibel ÖZBUDUN

*“Umut’un içinde mut varsa,
umutsuzluğun da içinde umut.”*⁽²⁾

Merhaba, sevgili Sarıyerli Kadınlar,

Çağrınız bende sevinç uyandırdı. 8 Mart öncesi sizlerle olmak, mutluluk...

Yaşı yaşıma yakın olanlar bilirler, 8 Mart bu coğrafyada uzun süre yasaklı bir gündü. İşçi-emekçi kadınların günü olarak görülür, ülkede iktidarlar oldum olası işçilerin, emekçilerin çalışması, daha çok çalışması, hiç şikâyet etmeden hep çalışması dışında hiçbir şeylerinden hazzetmedikleri için de yasaklarla, polis sopasıyla engellenmeye çalışılırdı.

Aslına bakarsanız, çıkışı itibariyle 8 Mart dünya da işçi-emekçi kadınlarla ilintilidir. İlk kez ABD’li sosyalist kadınlar 28 Şubat 1909 günü kadınların siyasal hakları için ülke çapında, işçi-emekçi kadınların yığinsal olarak katıldığı gösteriler düzenlediler. O yıllarda Batı ülkelerinin pek çoğunda kadınların seçme ve seçilme hakkı yoktu ve burjuva kadınlar olduğu kadar işçi kadınlar da oy hakkını kazanabilmek için yoğun mücadeleler veriyorlardı. 28 Şubat 1909, ABD’li emekçi kadınların inisiyatifıyla tarihe ilk **“Kadınlar**

Günü” olarak geçti ve birçok konuda görüş ayrılıkları yaşayan, farklı talepleri öne süren süfrajettele işçi kadınlar o gün yan yana, omuz omuza yürüdüler... *“Kadınların temel görevlerinin ev ve analık olduğu doğrudur.”* diye sesleniyordu yazar Charlotte Perkins Gilman New York Parkside Kilisesi’nde toplanan kalabalığa. *“Ama ev, üç-dört odadan, hatta bir kentten, bir eyaletten ibaret değildir; o, ülkenin tümüdür...”*

ABD’li sosyalist kadınların çağrısı, Avrupa’da da yankılanmakta gecikmeyecekti. 1910’da İşçi Kadınlar İkinci Enternasyonal Konferansı’nda Clara Zetkin’in bir Uluslararası İşçi Kadınlar Günü kutlanması önerisi oybirliğiyle benimsendi. **“Kadınlar Günü”** her ülkede aynı gün *“Kadınların oy hakkı sosyalizm mücadelesinde gücümüzü birleştirecektir.”* şiarıyla kutlanacaktı. Kadınların evi, artık ülkeleri de değil, tüm dünyaydı...

İlk Uluslararası kutlama Paris Komünü’nün 40. yıl dönümünde, 19 Mart 1911 günü gerçekleşti ve dünya çapında bir milyonu aşkın kadın, eşitlik talebiyle sokaklara döküldü. Toplumsal hareketlerin susturulduğu, sindirildiği Birinci Dünya Savaşı boyunca kadınlar 8 Mart’larda sokakları terk etmediler...

Ve bu ısrarlarıyla dünyayı değiştiriyorlardı. Örneğin, Gregoryen takvime göre 23 Şubat 1917’de (Batı takviminde 8 Mart’a denk gelmektedir) Rusya’nın Petrograd kentinde birkaç yüz dokuma işçisi kadının başlattığı ve kısa sürede yüzbinlerce işçi kadının katıldığı devasa gösteri, Çar II. Nicholas’ın devrilmesine ve Ekim 1917’deki sosyalist devrimin işaret fişeği olan Şubat devrimine yol açtı... Şubat devrimiyle birlikte Rusya’nın kadınları seçme ve seçilme hakkını kazanmışlardı.

V. İ. Lenin 1917’de Kadınlar Günü’nü resmi tatil ilan etti. Onu İspanyol ve Çinli komünistler izledi. 8 Mart, böylelikle, 1975’de Birleşmiş Milletler tarafından “Dünya Kadınlar Günü” olarak benimsenene dek, sosyalist ülkelerde ya da kapitalist ülkelerin sosyalist-işçi partileri tarafından, işçi-emekçi kadınlar eksenli bir gün olarak kutlana geldi... Ta ki 1975 yılında BMÖ tarafından “Uluslararası Kadınlar Günü” ilan edilene dek...

2014’e gelindiğinde 8 Mart 100’ün üzerinde ülkede kutlanıyordu, 25 ülkede ise resmi tatil olmuştu. Ancak yıllar geçtikçe pek çok ülkede siyasal içeriğinden kopartılarak kadınlara artık keseye göre çiçek, makyaj malzemesi, mücevherat, hatta mikser, mikrodalga fırın, tost makinesi, düdüklü tencere vb. ev gereçleri armağan edildiği, güzellik yarışmalarının, moda defilelerinin düzenlendiği bir “alışveriş günü”ne dönüştü...

“*Türkiye’ye gelince... 8 Mart’lar hep kutlanıyordu... Cumhuriyet öncesinde Osmanlı coğrafyasında, özellikle Balkanlar’da sosyalist işçi hareketi tarafından açıkça, Cumhuriyet’in ilk yıllarında yasaklı sosyalist-komünist partilerce, gizli olarak... Sınıf hareketinin yükseldiği 1970’li yıllarda ise açık olarak. İlk açık kutlama, 1975 yılında o yıl kurulan İlerici Kadınlar Derneği (İKD)’nin girişimiyle, salonlarda gerçekleşti...*

Kadınların sokağa dökülmesi ise 12 Eylül sille-sinin ardından, 1989 yılında oldu. Bu tarihten sonra kimi zaman yasaklı, kimi zaman yasaksız, ama 8 Mart’lar sosyalist ve feminist kadınların çağrısıyla hep sokaklarda, meydanlarda kutlana geldi...

Bu yıl da öyle yapacağız: Üzerimize boca edilecek reklamlara, “kadınlar çiçektir, onlara iyi davranın” güzelliklerine, “anamız-bacımız” edebiyatına kulak asmadan, ocağı, toz bezini, süpürgeyi, bulaşıkları, ütüyü terk edip sokaklara, meydanlara dökülüp yan yana olmanın tadını çıkaracak, itirazlarımızı, taleplerimizi bir ağızdan haykıracağız.

Biliyorum, farkındasınız: dünya işleri bölünürken kadınların payına aşırı külfet düşmüş - buna karşılık, yararlandığımız nimetler ise neredeyse yok.

İnternete girip herhangi bir “hocaefendi”nin (örneğin “Cübbeli Ahmet’in) cennete dair anlattıklarını bir dinleyin, lütfen. Cennette hemen her şeyin erkekler için olduğunu görürsünüz: leziz şaraplar akan dereler, uçsuz bucaksız meyve bahçeleri, içki kadehlerini boş bırakmayacak, bıyığı yeni terlemiş gılmanlar, özellikle de huriler... Huriler, hani şu cennetlik erkeklere diledikleri sayıda bahşedilecek olan, her ilişkiden sonra yeniden bakire olacak, genç, “ahu gözlü” kadınlar.

Ya “cennetlik” kadınlar mı? Onlara cennetteki kocalarının her daim 33 yaşındaki tek eşi olup her münasebetten sonra tekrar bakire olmanın dışında pek bir şey vaat edilmez. Sabahtan akşama, çamaşır, bulaşık, temizlikle uğraşmak zorunda kalmayacaklarına, olur olmaz nedenlerle dayak yemeyeceklerine dair bir garanti yoktur kutsal kitaplarda - öyle ya, “dayak cennetten çıkma”dır ne de olsa!

Aslına bakarsanız gökyüzü, yeryüzünün idealleştirilmiş imgesinden başka bir şey değil...

Yani, cennetteki nimet-külfet dengesi, yeryüzündeki yaşamımızdaki adaletsizlikler modelinde kurulu.

Biliyor musunuz, dünyadaki işlerin yüzde 66’sını kadınlar yapıyor; ama toplam mülkiyetin yalnızca yüzde 1’ine sahipler... Evet, evet, han, hamam, apartman, fabrika, tarla, arazi, hisse senedi, hatta fikri mülkiyet... Yeryüzünde taşınır ya da taşınmaz, reel ya da sanal tüm mülkiyetin yüzde 99’u, işlerin yalnızca yüzde 34’ünü yapan erkeklere ait.

“İşler” dedim... Gerçekten de ücretli bir işte çalışanlar-çalışmasınlar, “ev işi” olarak nitelenen işlerin -çocuk-yaşlı-hasta bakımı, yiyeceklerin hazırlanması, yemek pişirmek, temizlik, çamaşır, bulaşık, giysilerin onarımı... Bitmedi, yoksul ülkelerin kırsal kesiminde tarımsal faaliyetlerin yanı sıra eve su taşınması, bah-

çede meyve-sebze yetiştirme, çanak-çömlek-sepet-elışı imalatı, bunların pazarda satışı sağaltım hizmetleri... Yani “yeniden üretim” olarak tanımlanan ve bir emekçinin ertesi gün sağlıklı bir biçimde işbaşı yapmasını sağlayacak işlerin neredeyse tümü, kadınlar tarafından gerçekleştirilir.

Dilerseniz yoksul ülkeleri, kırsal kesimi şimdilik bir yana bırakıp zengin ülkelerin kentlerinde kadınlarla erkekler ev işlerine günde ne kadar vakit harcadığına bakalım...

ÜLKE	ERKEK (dk)	KADIN (dk)
Avustralya	93	168
Avusturya	79	170
Çin	48	155
Danimarka	107	145
Almanya	90	164
Hindistan	19	298
İtalya	57	204
İsveç	79	95
Japonya	24	199
Meksika	75	280
Polonya	93	194
Portekiz	51	258
Türkiye	21	261
İngiltere	66	133

OECD tarafından oluşturulan bu tablonun tümünü (sözü fazla uzatıp sayılara boğmamak için) paylaşmadım. Ama şurası bariz: dünyanın büyük bölümünde erkekler ev işlerine 100 dakikalarını ayırmazken kadınların ev içi çalışma süreleri 150 dakikanın (günde 2.5 saat) altına düşmüyor. Yani fabrikada, ofiste, mağazada günde 8 saat çalışan bir kadın, eve döndükten sonra en az iki buçuk saatini ev işlerine ayırmak zorunda kalıyor. “Talihli” olanlar... Yoksa Hindistan, Meksika, Portekiz gibi ülkelerde ev işlerine harcanan zaman günde 5-6 saati buluyor. Türkiyeli kadınlar da “talihsizler” kümesinde yer almakta. Ülkemizde kadınların ev işlerine ayırdıkları süre, günde dört buçuk saate yaklaşıyor. Ve tabii, kadınların ev işlerinde çok çalıştığı ülkelerde erkeklerin ev işlerine ayırdıkları zaman da kısaltılmakta. Türkiyeli ve Hintli erkekler bu konuda kendi çaplarında bir “rekor”u ellerinde tutuyor. Hindistan’da erkekler ev işlerine günde ortalama 19 dakikalarını ayırırken Türkiye’de bu süre biraz uzuyor: 21 dakika...

Sorun yalnızca ev işleri olsa... Değil. Kadınlar

dünyanın hemen her yerinde, şiddetin başlıca hedefi. Savaşa-barıştta, sokakta-evde...

Evet, evet, özellikle evde. Araştırmalar, bu ülkede yaşayan kadınların yarıya yakınının yaşamlarında en az bir kez fiziksel ve/ veya cinsel şiddete maruz kaldığını gösteriyor. Şiddetin faili ise çok tanidik: şiddet gören kadının kocası-eski kocası/ sevgilisi-eski sevgilisi/baba-ağabey-diğer erkek aile bireyleri...

Diyebilirsiniz ki, (nitekim iktidar çevreleri sık sık diyor) “kadına yönelik şiddet abartılıyor, şiddet toplumun genelinde var ve erkekler arası şiddet çok daha yaygın... Ama hiçbir erkek, bir başka erkeğe, “Yemeği neden yaktın?”, “Niye tanımadığın bir erkeğe saati sordun?” “Neden izin almadan sokağa çıktın?” “Bu ne biçim kıyafet, bacakların, göğsün görünüyor?” “Neden boşanmak istiyorsun?” gibi nedenlerle şiddet uygulamıyor.

Abartmıyorum... Kadına yönelik şiddetin uç noktası, kadın cinayetlerinde en sık rastlanan öldürme nedeni, kadının ayrılmak, boşanmak istemesi ya da erkeğin birlikte olma teklifini reddetmesi... Örneğin 2019 yılında 152’si faili meçhul olmak üzere 474 kadın cinayeti işlenmiş. Bunlardan faili bilinen 218’inde katil koca, eski koca ya da sevgili. 218 katilin 114’ünün, yani yarısından fazlasının öldürme gerekçesi, maktulün boşanma/ayırılma istemesi, barışmayı ya da ilişkiyi reddetmesi - cinayet nedeninin bilinmediği 218 vak’a da cabası...(3)

Kadın cinayetlerinin tırmandığını ve iktidarın bu konuda kılını kıpırdatmaya niyetli olmadığını bilmeyen var mı? “Eşcinselliği teşvik, aile düzenini tehdit ettiği” gerekçesiyle İstanbul Sözleşmesi’nden çıkılması başka nasıl izah edilebilir? Evet, “aile düzenini korumak”, AKP iktidarı için aile içi şiddeti önlemekten daha önemli.

“Ayrılmak/ boşanmak isteyen, birlikte olma teklifini geri çeviren ya da yemeği yakan kadını öldürmek (ya da daha hafif bir “yaptırım”la dövmek), erkeğin kendisinde bu yetkiyi görececek bir üstünlük duygusuna işaret eder. “O kim ki benden ayrılmak istesin/ benimle olmayı reddetsin?” yollu bir düşünce, ilişkide kadının bağımsız karar alma yetisini, dahası bağımsız bir birey ol-

duğunu reddeden bir “üstünlük duygusu” ve bu duygunun rencide edildiğine ilişkin bir ruh hâline işaret eder. Kabul etmek gerek, Türkiye’de siyasal İslâm’dan beslenen mevcut iktidar da bu “üstünlük duygusu”nu pekiştirmek için elinden geleni ardına koymamaktadır. Yalnız söyledikleri, yaptıklarıyla değil, söylemedikleri, yapmadıklarıyla da...

Söyledikleri, yaptıkları ne mi? Hatırlayalım mı?

- Cumhurbaşkanı Erdoğan I. Uluslararası Kadın ve Adalet Zirvesi’nde yaptığı konuşmada “kadınla erkeği eşit konuma getirmenin fitrata aykırı” olduğunu söyledi...

- Cumhurbaşkanı Erdoğan Başbakanlık döneminde Konya mitinginde, Hopa’daki olayları protesto etmek için tank üzerine çıkan ve polis saldırısında kalçası kırılan Dilşat Aktaş için “O kadın, kız mıdır kadın mıdır?” ifadelerini kullanmıştı. Erdoğan bu ifadeyi çok sevdiğini, geçtiğimiz günlerde, “Annem karne hediyesi olarak et aldı.” haberini yapan muhabir için, “O kameraman kadının veya kızın neyse, ne kadar bu işte hem cahil hem de yapısı itibarıyla bozuk olduğunu ortaya koyuyor.” (4) sözleriyle bir kez daha gösterdi...

- Maliye Bakanı Şimşek işsizlik ile ilgili yaptığı bir konuşmada “İşsizlik oranı niye artıyor biliyor musunuz? Çünkü kriz dönemlerinde daha çok iş aranıyor. Özellikle kadınlar arasında kriz döneminde işgücüne katılım oranı daha artıyor.” ifadelerini kullanmıştı.

- Ankara’nın sabık belediye başkanı Melih Gökçek katıldığı bir TV programında “Anası tecavüze uğruyorsa neden çocuk ölsün, günahı ne? Anası ölsün öyleyse.” demişti.

- Melih Gökçek 8 Mart Dünya Kadınlar Günü kutlamasında yaptığı konuşmada da kadınlara, “Sizler burada eğleneceksiniz. Fazla konuşmak istemiyorum. Özellikle evlerde bizlerin her şeyini siz bayanlar topluyorsunuz. Onun için sizlere gerçekten çok şey borçluyuz. Allah sizlerden razı olsun.” diye teşekkür edecekti. (8 Mart 2014)

- Orman ve Su İşleri Bakanı Veysel Eroğlu, kadınların “İş istiyoruz sayın bakanım...” sözlerine karşılık

olarak, “Evdeki işler yetmiyor mu?” yanıtını verdi.

- Sosyal Doku Vakfı kurucusu ve başkanı Nureddin Yıldız, çalışan kadınları hedef alarak “Her çalışan kadın, gözü doymamış erkek demektir. Bir kadın çalışmayı tercih ederek fuhşa hazırlık yapmış olur.” dedi.

- Bülent Arınç, Başbakan yardımcısı ve hükümet sözcüsü iken “Kadınsa o da iffetli olacak. Mahrem namahrem bilecek. Herkesin içerisinde kakkaha atmayacak, bütün hareketlerinde cazibedar olmayacak” diye payladı gülen kadınları.

- AKP Milletvekili Sefer Üstün, “Tecavüzcü kurtaj yaptıran tecavüz kurbanından daha masumdur” diyecek kadar ileri götürdü işi.

- Eski Milli Savunma Bakanı Vecdi Gönül “Türk hanımları evinin süsüdür, erkeğinin şerefidir, Batı kadınları maalesef ezilmektedir.” diyebildi.

Trabzon’un Of İlçesi’nin AKP’li Belediye Başkan Vekili Halil Alireisoğlu, afet ve acil durumlarla ilgili eğitim veren müftülük çalışanı Ayşe Yılmaz’ın konuşmasına, “Sen kimsin de bize vaaz veriyorsun? Bu kadın nereden çıktı? Bu ne iş. Erkekler kadınlardan vaaz mi almış? Bizim kadınlardan alacağımız eğitime ihtiyacımız yok” diye bağırды ve mikrofonu kapattırdı. Alireisoğlu kendini “Temelde bayan olduğu için tepki gösterdim. Bayanların konuşacağı yer vardır, erkeklerin konuşacağı yer vardır.” diye savunacaktı. (3 Nisan 2016)

- Mecliste boşanmaları araştırmak için kurulan komisyonun toplantısında AKP Isparta vekili Sait Yüce, sunum yapmak için davet edilen Eşitlik İzleme Kadın Grubu’ndan (EŞİTİZ) avukat Hülya Gülbahar’a “Gidin dışarıda konuşun”, “Ben sana haddini bildirmeye çalışıyorum” gibi çıkıştı. (19 Şubat 2016)

- Dönemin başbakanı Erdoğan, Gezi protestoları sırasında Habertürk’te Fatih Altaylı’ya verdiği röportajda Dolmabahçe’deki ofisinden kadınların kıyafetlerini incelediğini söylemişti: “Değerlerine önem veren anne, baba kızının birilerinin kucağına otur-

masını ister mi? Dolmabahçe’de ofisimin önünden Kadıköy’den gelenlerin filan orada durumunu görüyorum. Bütün bunları gördüğüm zaman, bunlar benim aslında kendi değerlerimle uyuşan şeyler değil. Buna rağmen benim toplumumun insanıdır diyorum, giyimine kuşamına şusuna busuna karışmam diyorum...” (Haziran 2012)

• Dönemin Başbakanı Erdoğan, Münevver Karabulut cinayetinin ardından “Çocuğumuz öyle nereye giderse gitsin olmaz. Yalnız bırakılan ya davulcuya ya zurnacıya..” diyebildi. (Temmuz 2009)(5)

İşte AKP’li siyasetçilerden kadınlar konusunda “ne” düşündüklerine dair samimi itiraflar... Bu örnekler uzar gider, ama uzatmaya gerek yok.

“Ya yaptıkları mı?”

AKP’nin “kadın politikaları”nın özünü, kadının “müstakil” bir varlık, bir kişi olarak yok sayılması ve aileyle tanımlanması oluşturur.

Örneğin, Türkiye’nin taraf olduğu kadın eşitliğini sağlamaya yönelik (CEDAW gibi) sözleşmeler gereği, kadın-erkek eşitliğini sağlamak ve kadına karşı ayrımcılığı önlemek amacıyla kurulan Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü ve bu Müdürlüğün bağlı olduğu Devlet Bakanlığı, Önce Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanlığı olarak takdis edilmiş; ancak iktidar bakanlığının adındaki “Kadın” sözcüğünden rahatsız olmuş olacak ki, 2011’de bu bakanlık kaldırılarak yerine “Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı” ihdas edilmişti.

Evet, AKP, kadının aileden bağımsız, müstakil bir özne olarak varlığına tahammül edemediğini, teorik

olarak kadın-erkek eşitliğini sağlamakla yükümlü kurumların adlarıyla (ve hiç kuşku yok ki görevleriyle) oynayarak gösteriyor.

Bunun bir başka örneğini ise, kamuoyunda kısaca “Boşanma komisyonu” olarak bilinen, “Aile Bütünlüğünü Olumsuz Etkileyen Unsurlar ile Boşanma Olaylarının Araştırılması ve Aile Kurumunun Güçlendirilmesi İçin Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi İçin” kurulan Araştırma Komisyonu oluşturuyor. İktidar partisinin, ne hikmetse 2002’den bu yana yüzde 1400 artan kadın cinayetlerini değil de, boşanmalarındaki yüzde 1.7’lik artışı “sorun” edinerek oluşturduğu

komisyonun birbirinden tüyler ürpertici önerileri, kamuoyunda bir hayli tartışılmıştı. İşte en “parlak” önerilerden birkaçı: tecavüzcünün, kurbanıyla beş yıl boyunca “sorunsuz” bir evlilik sürdürmesi durumunda, denetimli serbestlikten yararlanabilmesi. Özcesi, mağdurünin tecavüzcüsüyle baş göz edilmesi! Boşanma davalarında arabuluculuk yoluna gidilmesi... Şiddet durumunda uygulanacak tedbir süresinin, kocayı mağdur etmemek için 15 güne sınırlandırılması... Aile hukukuna ilişkin tüm davalarda “gizlilik” uygulanması... Ve “altın vuruş”: İlahiyat mezunlarının aile danışmanı olabilmesi...(6)

Bir başka icraat da, “En az 3 çocuk” politikasıyla kadınları aile içine hapseden anlayışın sonucu, yönetici pozisyonlardaki kadınların sayısındaki gerilemedir. Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü verilerine göre, toplam kamu çalışanlarının ise yüzde 39.36’sı kadın iken devlet kadrolarının yüzde 60.64’ünü erkekler oluşturuyor. Ama yönetici kademelerinde üste doğru çıkıldıkça, erkeklerle kadınlar arasındaki açığı giderek büyüyor. Bürokraside üst düzey yöneticilerin yüzde 88.62’si erkek ilen sadece yüzde 11.38’i kadın kadrolardan oluşuyor. (7) Zaten AKP iktidarı “yönetimdeki kadın sayısını

artırmakla” değil, “yönetimdeki türbanlı kadın sayısını arttırmakla” övünüyor. İktidar partisinin ikircimsiz bir şekilde savunduğu tek “kadın özgürlüğü” alanı!

Yalnız kamu yönetiminde değil. İktidar politikaları kadın istihdamında da bir gerilemeye yol açtı: Kadınlarda işgücüne katılım yüzde 30.8’le 1990’ların gerisinde. Türkiye bu oranda OECD sonuncusu... Çalışma çağındaki 28 milyonu aşkın kadın nüfusun 11.5 milyonu “ev kadını” olarak tanımlıyor kendini...

2.5 milyon dolayındaki kadının okuma yazması yok. Okuyanlar da iş bulamıyor.

Ve AKP’nin kadınlar konusunda (şimdilik) son icraatı: İmzacı devletlerin aile içi şiddete karşı bir dizi yasal ve idari düzenleme yapmasını öngören İstanbul Sözleşmesi’nden “aile birliğini korumak” adına çıkmak... (İktidar partisinin, kadınları şiddetten koruyacak “yerli ve milli bir sözleşme” vaadi ise, kof çıktı...)

Gelelim iktidarın kadınlara ilişkin “söylemedikleri”ne, “yapmadıkları”na...

Sözü fazla uzatmamak için birkaç saptamayla yetineceğim.

- Cumhurbaşkanı dâhil hiçbir AKP’li politikacı, “Kadın-erkek eşitliği”ni savunan tek laf etmedi... Ve bu doğrultuda bir icraatta bulunmadı.

- Cumhurbaşkanı dâhil hiçbir AKP’li politikacı, son yıllarda sıkça rastlanan tarikat/cemaat kurumlarındaki çocuk istismarını kınamadı... Ve bu doğrultuda bir icraatta bulunmadı.

- Cumhurbaşkanı dâhil hiçbir AKP’li politikacı, kadın cinayetlerini, kadına yönelik şiddeti protesto eden kadınların haklı olabileceğine dair en küçük bir telmihte bulunmadı... Ve kadın cinayetlerini, kadına yönelik şiddeti önleyecek (göstermelik önlemler dışında) bir icraat koymadı ortaya.

- Cumhurbaşkanı dâhil hiçbir AKP’li politikacı, kadınların ev içi iş yükünü sorunsallaştıran tek bir cümle kurmadı... Ve bu doğrultuda bir icraatta bulunmadı.

- Cumhurbaşkanı dâhil hiçbir AKP’li politikacı, farklı cinsel yönelimli bireylerin toplum içinde ve ka-

musal alanda maruz kaldıkları şiddet ve ayırıcılığı kınayan tek bir laf etmedi... Ve bu doğrultuda bir icraatta bulunmadı.

- Cumhurbaşkanı dâhil hiçbir AKP’li politikacı, kadınların işsizlik, yoksulluk, eğitimsizlikteki paylarının erkeklere göre çok daha yüksek olmasını bir “sorun” olarak gördüğüne dair bir cümle kurmadı... Ve bu doğrultuda bir icraatta bulunmadı.

Ve bu coğrafyada herkesin bildiği “sır”: çocuk gelinler. “Her ne pahasına olursa olsun nüfusu arttıralım,” dürtüsü, kız çocuğu bir an önce kazasız belasız sahibine devredilmesi gereken patlayıcı olarak gören namus anlayışı, kız çocukların “başlık parası” kisvesiyle alınıp satıldığı yoksulluk sahnesi, 8-9 yaşında kocaya verilmelerine cevaz veren dinsel gelenekler birleştiğinde, “Kadınların yüzde 40’ının çocuk gelin”(8) olması, karşısında AKP’nin ne yapmasını bekliyorsunuz? Bildiğiniz gibi, bir “kınama” bile yok!

Ortalama erkek yurttaşlar AKP’nin “söyleyip yaptıkları”nın yanısıra, “söylemeyip yapmadıkları”nı da son derece doğru okudular. Ve AKP iktidarı boyunca, kadına yönelik şiddet ve kadın cinayetleri kat be kat arttı... Kadın işsizliği ve kadınların ev içi yükü de...

* * *

AKP iktidarının “kadın icraatı”na ilişkin değerlendirmeler, bu politikaları iktidarın siyasal İslâm’cı yönelimiyle ilişkilendirme eğilimindedir, çoğunlukla...

Bu eleştiriler doğrudur ama öykünün yalnızca bir kısmıdır...

Kadınların uğradığı “değersizleşme” hem dizginlerinden boşanan kapitalist sistem, hem de onun içinden çıkamadığı kronik krizlerinin bir getirisi olan genel “sağcılaşma/muhafazakârlaşma, giderek “bir süreç olarak faşizm” ile ilintili...

Açımlayayım:

Reel sosyalist sistem 1980’li yıllarda dağıldığında,

kapitalist sistem, üzerindeki her türlü toplumsal denetimden kurtuldu - “neoliberalizm” olarak tanımlanan bu “özgürleşme” işçi ve emekçilerin yüz yılı aşkın mücadeleleriyle kazandıkları hakların büyük çoğunun imhasını getiriyordu: esnekleşme, taşeronlaşma, örgütsüzleşme, iş güvencesinin yitimi, sosyal hakların budanması, kamu hizmetlerinin (eğitim, sağlık, ulaşım, elektrik, ısınma, su, konutlar...) özelleştirilerek yüksek bedellerle erişilebilir olması, ücretlerde düşme... Kapitalizm, 1970’li yılların sonunda girdiği krizi (her zaman yaptığı gibi) emekçilerin sırtından aşmaya çabalıyordu. Örgütsüzleşen emekçiler ise bu dayatmalara karşı direnecek güçten yoksun kalmışlardı.

Neoliberal politikaların bir getirisi emeğin örgütsüzleştirilerek ucuzlatılması ise eğer, bir diğer sonucu da kısa yoldan devletler devşirerek “küresel sermaye”yle bütünleşmeye çabalayan “korsan sermayeler”in önünü açması oldu.

“Yükselen sermayeler”in, daha doğrusu küresel ölçekte rekabete girişen bu yeni kapitalistlerin, pastadaki paylarını büyütmek için bir takım girdilere ihtiyaçları vardı: hileli ihaleler, siyasal oyunlarla mülklere çökme, devlet teşvikleri, ucuz işgücü...

İşgücünü ucuzlatmak... Bu girişimin ülkemizdeki bir yönü sığınmacıları kayıtdışı, boğaz tokluğuna çalıştırmaya dayanıyorsa eğer; çok önemli bir boyutu, kadınları düzenli istihdam piyasasının dışına iterek kayıtdışına mahkûm kılmaktır.

Gerçekten de AKP iktidarı boyunca formel sektörlerde çalışan kadınların sayısı istikrarlı bir tempoda azalıyor. Kadın emekçiler kayıtlı istihdamın üçte birinden daha azını oluşturmakta. “Doğurun, daha çok doğurun” söylemleriyle kadınlar -eği-

tim düzeylerine bakılmaksızın evlere doğru itiliyor. AKP hükümetlerinin birbiri ardışır açtığı “kadın istihdamı paketleri” de, kadın istihdamını arttırmaktan çok, kadın doğurganlığını arttırmayı hedeflemekte. Bu süreç 2020-2021 pandemi yıllarında daha da katmerlendi. DİSK-AR, Mart 2021’de yayınladığı ‘Covid-19 döneminde Kadın İşgücünün Görünümü’ başlıklı raporunda kadın istihdamında son yıllarda görülen gerilemeyi dört başlık altında özetliyor:

- Her dört kadından sadece biri çalışıyor.

- Covid-19 etkisiyle geniş tanımlı kadın işsizliği, yüzde 37.7’den yüzde 43’e çıktı.

- Covid-19 döneminde kadınların ortalama iş kaybı, 1 milyon 484 bin oldu.

- Kadın işgücü bir yılda yüzde 8.2 azaldı.

Kasım 2019’da 1 milyon 755 bini işsiz ve 8 milyon 639 bini istihdamda olmak üzere toplam olarak 10 milyon 596 bin kadın işgücündeydi. Covid-19 salgınından bu yana 867 bin kadın işgücünden çekildi ve kadın işgücü 9 milyon 729 bine geriledi. Kadın işgücündeki gerileme yüzde 8.2 oranında gerçekleşti. Aynı dönemde erkek işgücündeki azalma oranı ise yüzde 2.5 idi. Böylece kadınlar son bir yılda erkeklere göre işgücü piyasalarından daha fazla çekildi. Kadınların işgücüne katılma oranında da ciddi düşüş meydana geldi. Kasım 2019’da yüzde 33.9 olan kadınların işgücüne katılma oranı bir yılda 3.3 puan azalarak yüzde 30.6’ya geriledi...(9) Bu ise su götürmez bir “kadın yoksullaşması” anlamına gelir.

Evlere püskürtülen ancak çoğunlukla kendilerini derinleşen bir yoksulluk içinde bulan kadınların önünde, büyük çoğunluğunun içinde yer aldığı muhafazakâr ortamda, “aile bütçelerine katkıda bulunabilecekleri” tek seçenek bulunmaktadır: bulabilirlerse

esnek, son derece düşük ücretli, güvencesiz, kayıtsız işler.(10) Bunlar işyerinde değil de çoğunlukla aile ortamında gerçekleştirildikleri için bu kadınlar kendilerini “işçi/ emekçi” olarak değil, aile bütçelerine katkıda bulunan “ev kadınları” olarak tanımlarlar: bu nedenledir ki örgütlenmezler, hak mücadelesine yabancılardır, talepkârlık düzeyleri düşüktür.

“Esnek çalışma”... yani işçi olduğunun, sömürüldüğünün, sırtından devasa artık değer devşirildiğinin bilincine varmadan, çoğunlukla mahalleden bir aracı, konu-komşudan bir elci, akrabadan ya da cemaatten bir taşeron-patron için, ürettiklerinin uluslararası markalar tarafından el yakan fiyatlarla pazarlandığının farkında dahi olmadan, günde 13-14 saat, boğaz tokluğuna çalışmak... Bu arada ev işlerini, çocukları, bulaşığı, çamaşırını da ihmal etmemek... Yani hem üretimi hem de yeniden üretimi, boğaz tokluğuna üstlenmek... Ve bu sayede korsan sermayeyi uçuşa geçirmek... 10-15 yıl öncesine dek birer imalathane-den ibaret işletmeleri, “dünya zenginleri” listesinde yer alan dev holdinglere dönüştürmek. Ramazanlarda lüks arabalarıyla mahallelerine teşrif edip iftarlık dağıtan Ray-Ban gözlüklü, Vuitton çantalı, ipek tesetürlü patron aileleriyle “dın kardeşi” olmanın gururunu yüreğinde hissederek!

Tüm bunlar yetmiyormuş gibi giderek yoksullaşan, işten atılmak, iş bulamamak, borcunu ödeyememek, eve ekmek getirememek kaygısındaki “evin temel direği”nin iktidarını kanıtlayabileceği tek alan olarak her an, her bahaneyle şiddete uğrama riskiyle karşı karşıya olmak...

Hayır, biz bunları hak etmiyoruz!

Biz, eşit ve özgür bireyler olarak her türlü şiddetten uzak, insanca yaşamak, saygı görmek, kendimizi, yeteneklerimizi geliştirebileceğimiz bir ortamda, birlikte üretmek, emeğimizin ürünlerini birlikte paylaşmak, yaşamlarımız ve içinde yaşadığımız toplumun yaşamı üzerinde söz ve karar sahibi olmak istiyoruz.

8 Mart'ta meydanlarda bu özlemimizi, bu talebimizi haykıracağız.

O gün meydanlarda buluşmak üzere, hoşça kalın.

6 Şubat 2023, İstanbul.

....

NOTLAR

(1) 26 Şubat 2023 günü Sarıyer’de düzenlenmesi planlanan etkinlik için hazırlanan konuşma metni...

(2) Cemal Süreya.

(3) <https://bilimveaydinlanma.org/content/images/pdf/rapor/turkiyede-kadin-cinayetlerinin-nedenleri-ve-oneriler.pdf>

(4) “Erdoğan ‘Karne Hediyesi Et’ Haberini Yapan Muhabiri Hedef Aldı”, Artı Gerçek, 30 Ocak 2023, <https://artigercek.com/guncel/erdogan-karne-hediye-si-et-haberini-yapan-muhabiri-hedef-aldi-237386h>.

(5) Diren Deniz Sarı, “AKP Zihniyetinin Kadına Bakışı: 12 Yılda Kim Ne Dedi” (Birgün, 18.06.2015) ile Bianet’in AKP’li Siyasetçilerin Cinsiyetçilik Arşivi” (07.05.2016) başlıklı haberlerinden derlendi.

(6) “TBMM Boşanma Komisyonu Kadın ve Çocuk Haklarını Sıfırladı”, Evrensel, 16 Mayıs 2016

(7) “CHP Raporu: AKP İktidarı Döneminde En Az 7 Bin 600 Kadın Öldürüldü”, Duvar, 25 Kasım 2020.

(8) “Kadınların Yüzde 40’ı ‘Çocuk Gelin’...”, Milliyet, 17 Mayıs, 2015, s.18.

(9) DİSK-AR, “Covid-19 döneminde Kadın İşgücünün Görünümü”

(10) “Çalışan Her 100 Kadından 53’ü Kayıt Dışı Çalıştırılıyor” Evrensel, 18 Kasım 2013, s.4.

mayadergi
kültür sanat dergisi